

**« Η δράση του ΕΑΜ στην Καρδίτσα και
τα γύρω χωριά κατά τη διάρκεια 1940-1944»**

Αθήνα 2013

Γεωργακοπούλου Αναστασία

Εισαγωγή

Όπως εξάγεται από την ανάλυση του φαινομένου της ιστορικής συνείδησης, η Ιστορία με κανέναν τρόπο δεν περιορίζεται στην πολιτική ιστορία των λαών και δεν εξαντλείται με τους πολέμους τους. Η Ιστορία δεν είναι μια ευθύγραμμη εξελισσόμενη πορεία αλλά μια διαρκής επίδραση από αλληλοδιαδοχικούς και αλληλεπιδρώντες παράγοντες, που διαφοροποιούνται συνεχώς ως προς το στόχο αλλά και ως προς το είδος τους. Η Ιστορία τελικά προσλαμβάνει το νόημά της πάντοτε μέσα από το εκάστοτε παρόν.¹ Η Ιστορία δεν ταυτίζεται λοιπόν με το παρελθόν, αποτελεί τη γνώση που έχουμε γι' αυτό. Το παρελθόν έχει εξαφανιστεί για πάντα, δεν μπορεί να γίνει άμεσα προσιτό. Αυτό που συνέβη, δεν υπάρχει πλέον, έτσι προσεγγίζουμε το παρελθόν μόνο μέσα από τα ίχνη που αφήνει στο παρόν. Η ιστορική γνώση είναι συνεπώς έμμεση εφόσον στηρίζεται στα ίχνη που αφήνει το παρελθόν στο παρόν. Η Ιστορία είναι διάλογος ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν, διάλογος ανάμεσα στα γεγονότα του παρελθόντος και τους μελλοντικούς σκοπούς κάθε εποχής και κοινωνίας. Οι γνώσεις μας για το παρελθόν επικαθορίζονται από την οπτική του παρόντος. Το παρόν όμως γίνεται αντιληπτό δια μέσου των καταλοίπων του παρελθόντος και σε συνάφεια με αυτό (συνέχεια ή ρήξη).²

Η Τοπική ιστορία από την άποψη των ερευνητικών και μεθοδολογικών προσεγγίσεων, δε διαφέρει από οποιαδήποτε άλλη ιστοριογραφική δραστηριότητα. Με τον όρο αυτό δηλώνεται απλώς ότι η έρευνα και η μελέτη της πραγματοποιείται σε τοπική κλίμακα: όλα αυτά βέβαια με την παρατήρηση ότι η μελέτη του τοπικού δεν μπορεί να κατανοηθεί, να περιγραφεί και να εξηγηθεί, χωρίς τη γνώση της ιστορίας του ευρύτερου χώρου. Το ενδιαφέρον της τοπικής ιστορίας εστιάζεται σε ένα μάλλον περιορισμένο χώρο αναφοράς και η προσοχή της στρέφεται κυρίως προς τις μικρές κοινωνικές ομάδες. Είναι μια μικροϊστορία, που επιχειρεί να κατανοήσει γεγονότα και καταστάσεις πράγματα, που η αντιμετώπισή τους ήταν αόριστη και ελλιπής.

¹ Φ. Ηλιου, «Μνήμη Κ. Θ. Δημαρά», Τα Ιστορικά -14/15 (1991), σ. 240.

² Γ Κόκκινος, «Από την ιστορία στις ιστορίες. Προσεγγίσεις στην ιστορία της ιστοριογραφίας, την επιστημολογία και τη διδακτική της ιστορίας», Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998.

Ολοένα και περισσότερο, εξάλλου, η διαχωριστική γραμμή τοπικού / μη τοπικού καθίσταται αυθαίρετη εφόσον όλοι οι τόποι υπάγονται με αυξανόμενη ένταση σε ένα ευρύτερο πλέγμα συναρτήσεων, πολύπλευρων αλληλεξαρτήσεων. Κανένας τόπος δεν υπάρχει ανεξάρτητα από άλλους ευρύτερους. Το τοπικό συσχετίζεται ολοένα και πιο έντονα άμεσα και με πολλαπλούς τρόπους με το υπερεθνικό. Η τοπική ιστορία συνδέεται συνεπώς με τη γενική ιστορία: «το συγκεκριμένο πεδίο παρατήρησης, το τοπικό πεδίο, ενέχει στοιχεία καθολικής ιστορίας, μηχανισμούς οι οποίοι ισχύουν και σε άλλα σημεία παρατήρησης»³. «Η σχέση της τοπικής ιστορίας με τη γενική διαμορφώνεται... ως μια σχέση του ατομικού απέναντι στο γενικό και αποτελεί μια σχέση αμοιβαία, αναγκαίων ανταλλαγών... ο ορίζοντας της γενικής ιστορίας, επαναδιατάσσεται στη βάση της παραμέτρου του ατομικού, της μικρής κλίμακας, της τοπικής ιστορίας. Η τοπική ιστορία ως ιστορία του ατομικού, του μοναδικού αποκτά αναγνωσιμότητα στο πλαίσιο της γενικότητας που την αφορά»⁴. Από την άλλη, η τοπική ιστορία, παρόλο που μπορεί να ασχολείται με ζητήματα που δεν εμπίπτουν στην άμεση εποπτεία του ερευνητή και παρά τις αναγωγές σε ευρύτερα πλαίσια, επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στο ειδικό, στο μερικό, μελετά συχνά την απόκλιση ανάμεσα στη γενική και την τοπική εξέλιξη.

Κάθε τόπος, κάθε περιοχή του ελληνικού χώρου, συμβολίζει μια ξεχωριστή απόχρωση μέσα στον ελληνικό ιδιισμό, μια ιδιάζουσα, αλλιώτικη νότα μέσα στην πολύφωνη ελληνική αρμονία. Όσο μας ξεφεύγει η απόχρωση, η νότα είναι σαν να μας ξεφεύγουν τα ίδια τα χαρακτηριστικά του τόπου, η ιδιάζουσα χροιά του και έτσι μάταια θα επιδιώκαμε, χωρίς το σύνολο τέτοιων γνώσεων, να ανασυνθέσουμε όσων το δυνατόν πληρέστερα το ψηφιδωτό της ιστορικής περιόδου συνυφασμένο στην εξαίσια ποικιλία που ενυπάρχει στα γενικότερα ιστορικά τεκτενόμενα σε ελληνικό αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο.⁵

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη της τοπικής ιστορίας του της περιοχή των Αγράφων με κέντρο αναφοράς την Καρδίτσα και τα γύρω χωριά κατά

³ Σ. Ασδραχάς, «Από τους ορίζοντες της τοπικής ιστορίας», στο Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Πρακτικά Δ' Συνεδρίου Επτανησιακού Πολιτισμού (Λευκάδα, 8-12 Σεπτεμβρίου 1993). «Από την τοπική ιστορία στη συνολική: το παράδειγμα της Λευκάδας, 15ος-19ος αι.», Αθήνα 1996, σ. 435.

⁴ Γ. Ν. Λεοντσίνης, Μ. Ρεπούση, «Η τοπική ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής Παιδείας», Αθήνα, ΥΠΕΠΘ, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΕΔΒ, 2001, σ.19.

⁵ Κ. Θ. Δημαράς, *Η λογιόσυνη των Ηπειρωτών. Λόγος επιμνημόσυνος στα αποκαλυπτήρια της προτομής του Π.Αραβαντινού*, Ίωάννινα 1960, σ. 4.

της διάρκειας της Κατοχής. Θα επιχειρηθεί να παρουσιαστεί μια ερευνητική-επιστημονική παραγωγή για την περίοδο 1940-1944, έχοντας ως παραμέτρους την ανάλυση των πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών της εν γένει περιοχής, την παρουσίαση των συγκρούσεων που έλαβαν χώρα στον τόπο, την ανάδειξη του κεντρικού ρόλου της γεωγραφίας για την κατανόηση των εξελίξεων. Επιπλέον, θα επιχειρηθεί η ανάδειξη μιας «από τα κάτω» οπτικής της περιόδου⁶, — πώς δηλαδή το τοπικό ενσωματώνει τις γενικές αντιθέσεις —, αποσκοπώντας στο να απαντηθούν ερωτήματα όπως: πώς τα τοπικά δίκτυα συμβάλουν στην τοπική αναπαραγωγή των εθνικών διαιρετικών τομών, πώς σε μια κατάσταση όπου επικρατούν συνθήκες ανασφάλειας και φόβου οι άνθρωποι ενός νομού τα βγάζουν πέρα και προσαρμόζονται. Θα εξεταστούν οι σχέσεις ανάμεσα στο τοπικό και το γενικό, το ατομικό και το συλλογικό, τα μεμονωμένα υποκείμενα και τους πολιτικούς μηχανισμούς.

Η τοπική διάσταση της έρευνας σηματοδοτεί αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε το γενικό πλαίσιο και κυρίως επιτρέπει την αλλαγή της εστίασης από τις ελίτ στις μάζες. Αυτό δεν σημαίνει πως ανακαλύπτουμε ένα νέο επίπεδο πραγματικότητας εντελώς άσχετο με αυτά που συμβαίνουν στο γενικό πλαίσιο. Απλώς υπογραμμίζεται το γεγονός πως η κεντρική πολιτική σκηνή αφήνει περιθώρια αυτονομίας στην περιφέρεια και η πρόσληψη των κεντρικών διακυβευμάτων γίνεται με τρόπο αυτόνομο από την περιφέρεια. Εντέλει, οι εξελίξεις στην περιφέρεια δεν αφήνουν ανεπηρέαστο το κέντρο. Η κεντρική πολιτική σκηνή αποτελεί σε τελική ανάλυση τον καθοριστικό παράγοντα για την κατανόηση των γεγονότων, το «νήμα» που ενώνει τις ατομικές με τις συλλογικές πραγματικότητες και τους πολιτικούς θεσμούς/ μηχανισμούς. Αυτό όμως δεν πρέπει να μας οδηγήσει να θεωρούμε λεπτομέρειες αυτά που καταγράφονται πέραν του κεντρικού πυρήνα της εξουσίας και των συγκρούσεων γύρω από αυτήν. Όπως σημειώνει η Ν. Μπάλα «το ζήτημα είναι [...] να αναζητήσουμε τι ακριβώς συμβαίνει πριν ιδεολογικοποιηθούν τα πάντα...»⁷.

⁶ L. Baerentzen, J. Iatrides και O. Smith, eds, *Studies in the History of the Greek Civil War, 1945-1949*, Copenhagen, Museum Tusulanum Press, 1987. Στα ελληνικά εκδόθηκε από τις εκδόσεις Ολκός το 1992 (μετάφραση Α. Παρίση).

⁷ Νάση Μπάλα, «Τότε με τα Χίτικα δεν κόταγες να πεις ούτε τα' όνομά σου': Μαρτυρίες για τον εμφύλιο σε ένα χωριό της Πυλίας», στο Η. Νικολακόπουλος, , Α. Ρήγος, Γρ. Ψαλλίδα, (επ.) *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1949*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2002, σελ.187.

Η μελέτη του τοπικού στην επιστήμη της Ιστορίας έχει αποδώσει πολύπλευρη και συνολική γνώση για την κοινωνία και τον πολιτισμό της μικρής κλίμακας, με την προϋπόθεση ότι οι προσεγγίσεις δεν αντιμετωπίζουν τις κοινωνίες αυτές ως κλειστά και αυτόνομα συστήματα, αλλά ως επί μέρους σύνολα, τα οποία διαμορφώνονται στη βάση των ενδογενών οικονομικών, κοινωνικών παραγόντων και δυναμικών τους, καθώς και των αντίστοιχων εξωγενών παραγόντων που λειτουργούν σε εθνικό-κεντρικό επίπεδο. Το ενδιαφέρον για τη μελέτη της τοπικής διάστασης υπαγορεύτηκε καταρχήν από την ανάγκη να μελετηθεί περισσότερο μια περιοχή, όπως τα χωριά των Αγράφων, τα οποία συμμετείχαν ενεργά σε όλες τις εξελίξεις της δεκαετίας 1940-1950, ωστόσο η έρευνα γι' αυτά παραμένει ακόμα περιορισμένη. Επιπλέον, η επικέντρωση του ενδιαφέροντος στην τοπική διάσταση βασίζεται στην αντίληψη ότι η ιστορία εκείνης της δεκαετίας δεν φαίνεται να συγκροτεί μια ενιαία, γενική και μονοδιάστατη εμπειρία. Αντίθετα, όλο και συχνότερα η έρευνα δείχνει ότι οι τοπικές ιστορίες είναι "υπόφορες" του πολιτισμού και της δυναμικής του τοπικού πεδίου, και ως εκ τούτου η μελέτη τους μπορεί να αναδείξει αφενός τις ιδιαιτερότητες, και αφετέρου να προβεί στους απαραίτητους συσχετισμούς της τοπικής ιστορικής εμπειρίας με την κεντρική πολιτική σκηνή, συναρθρώνοντας σε ένα ενιαίο σχήμα τα ερωτήματα και τις ερμηνευτικές προτάσεις που αφορούν τόσο το κέντρο όσο και την περιφέρεια.

Γενικές πληροφορίες

Όποιος ταξιδεύει από την Αθήνα για την Λάρισα, με τραίνο ή αυτοκίνητο, περνώντας τη Λαμία αντικρίζει σε λίγο, προς τα δυτικά, έναν πελώριο ορεινό όγκο. Ψηλές και διαδοχικές οροσειρές, άλλες δασωμένες κι άλλες γυμνές, συγκροτούν μια αλυσιδωτή σειρά, που χάνεται βορειοδυτικά, στα στενά της Πόρτας εκεί που αρχίζει ο Κόζιακας. Αυτός ο ορεινός όγκος με τις ψηλές βουνοκορφές ονομάζεται Άγραφα.. Το ύψος των κορυφών φτάνει και ξεπερνάει τα 2.000 μέτρα. Ουρανός, Καμάρια, Νιάλα, Αφορισμένη, Κεδράκια, Βουτσικάκι, Βουλγάρα, Ιταμός, Γκαβέλ, Καραβά, Τύμπανος κι άλλες μικρότερες βουνοκορφές σχηματίζουν μια αλυσίδα με απότομες χαράδρες και υποχρεωτικές διαβάσεις. Στο βορειότερο σημείο των Αγράφων, εκεί που ενώνονται με την κεντρική Πίνδο, κοντά στο βουνό Δοκίμι, πηγάζει ο Αχελώος ή Ασπροπόταμος, ο οποίος αποτελεί και το φυσικό δυτικό σύνορο ανάμεσα στ' Άγραφα και τα Τζουμέρκα, βουνά του Βάλτου, σύνορα Θεσσαλίας και Ηπείρου.

Στο χώρο των Αγράφων είναι οι πρώην δήμοι Αγράφων, Απεραντίων, Αγραίων, το βορειοδυτικό τμήμα του νομού Ευρυτανίας και ο πρώην Δήμος Αργιθέας του νομού Καρδίτσας. Ανατολικά, καθώς τα αντερείσματα συγκλίνουν προς την πεδιάδα της Καρδίτσας, σχηματίζουν το οροπέδιο της Νευρόπολης, όπου και οι πηγές του Μέγδοβα. Σήμερα το μεγαλύτερο μέρος του οροπεδίου της Νευρόπολης έχει μετατραπεί σε τεχνητή λίμνη, γνωστή με το όνομα, Λίμνη Πλαστήρα.

Τα βουνά των Αγράφων έχουν ποικίλη βλάστηση. Τα ριζά τους καλύπτονται με πυκνά δάση από δρυς, γάβρους, καστανιές. Ψηλότερα, υπάρχουν μεγάλα δάση από έλατα, ενώ οι κορυφές τους, οι περισσότερες, είναι γυμνές και δύσβατες. Παλιότερα, και στην περίοδο που εξετάζουμε, τα ριζά των Αγράφων- απ' το χωριό Λιοντάρι, μέχρι το Φανάρι- καλύπτονταν από αμπέλια. Σε μεγάλες εκτάσεις, επίσης, καλλιεργούνταν καπνά, σιτηρά, κηπευτικά. Κατά την διάρκεια της Κατοχής και του Εμφυλίου η αμπελουργία, λόγω της φυλλοξέρας, περιορίστηκε κυρίως, σε δύο- τρία χωριά (Μεσενικόλα, Βουνέσι, Βλάσδο). Οι κάτοικοι των χωριών γύρω από το οροπέδιο της Νευρόπολης ασχολούνταν με την παραγωγή καλαμποκιού, πατάτας,

ξυλείας, καρβουνοποιίας (κυρίως στο χωριό Τιτάι) και κτηνοτροφία. Όσο πιο ψηλά τα χωριά, τόσο μεγαλύτερες οι δυσκολίες διαβίωσης για του κατοίκους.

Εδώ παρατίθεται μια λίστα αλφαβητικής σειράς με τα χωριά και τις πόλεις του νομού Καρδίτσας, που διαδραμάτισαν ρόλο ή ενεπλάκησαν στα γεγονότα της δεκαετίας 1940-1950, σύμφωνα με στοιχεία που μπόρεσα να συλλέξω : Άγιος Ακάκιος, Αγία Παρασκευή, Αγία Τριάδα, Αγιοπηγή, Άγιος Γεώργιος, Άγιος Θεόδωρος, Αγναντερό, Αμάραντος, Αμπελικό, Ανθηρό, Ανθοχώρι, Απιδιά, Αργιθέα, Αργύρη, Αρτεσιανό, Αστρίτσα, Βατσουνιά, Βλάσι, Βλοχός, Βραγγιανά, Γελάνθη, Γεφύρια, Γεωργικό, Γοργοβίτες, Δαφνοσπηλιά, Δρακότρυπα, Δροσάτο, Ελληνόπυργος, Ερμήτσι, Ζαίμι, Ιτέα, Καλή Κώμη, Καλλίθηρο, Καλλιφώνι, Καλογριανά, Καλυβάκια, Κανάλια, Καππός, Καρβασαράς, Καρδίτσα, Καρδιτσομαγούλα, Καρίτσα, Καροπλέσι, Καρποχώρι, Καστανιά, Καταφύγι, Καταφύλλι, Κερασιά, Κοσκινά, Κουμπουριάνα, Κρανιά, Κρύα Βρύση, Κρυονέρι, Κρυοπηγή, Κυψέλη, Λαμπερό, Λεοντίτο, Λεύκη, Λοξάδα, Μαγούλα, Μαγουλίτσα, Μακρυχώρι, Μαραθέα, Μάρκο, Μασχολούρι, Ματαράγκα, Μαυρομάτι, Μέλισσα, Μεσενικόλας, Μεταμόρφωση, Μητρόπολη, Μολόχα, Μορφοβούνι, Μοσχάτο, Μουζάκι, Μούχα, Μπελοκομύτης, Μυρίνη, Νεοχώρι, Νεράιδα, Ξυρονέρι, Οξυά, Ορφανά, Παλαιοκκλήσι, Παλαιοχώρι, Παλαμάς, Πασχαλίτσα, Πεδινό, Πεζούλα, Πετρίλο, Πέτρινο, Πετρωτό, Πευκόφυτο, Πορτή, Πορτίτσα, Προάστιο, Πρόδρομος, Πύργος Κιερίου, Πτελοπούλα, Ραχούλα, Ριζοβούνι, Ρούσσο, Σοφάδες, Σταυρός, Συκιές, Φανάρι, Φράγκο, Φυλαχτή, Φύλλο, Χάρμα.

Αυτή ήταν μια σύντομη ανασκόπηση των βασικών χαρακτηριστικών των θεματικών της παρούσας εργασίας. Μέσω αυτού του κεφαλαίου θέλησα να γίνει μια περιγραφή της τοποθεσίας της περιοχής των Αγράφων, στην οποία εκτυλίσσεται ο κορμός της εργασίας, καθώς και μέρος των πολεμικών συρράξεων. Βασικός πυλώνας για την περιγραφή των γεγονότων της περιόδου θα διαδραματίσει και η πόλη της Καρδίτσας, πρωτεύουσα του νομού και κομβικής σημασίας περιοχή για τα τεκτενώμενα της δεκαετίας. Όπως θα φανεί και εν συνεχεία, υπήρχε μια έντονη αλληλεπίδραση μεταξύ Καρδίτσας, ορεινών χωριών και Βουνού, η οποία είναι άξιο να αναφερθεί ούτως ώστε να επιτευχθεί μια πολύπλευρη εξιστόρηση των γεγονότων της εν γένει περιοχής.

Δράση περιοχής στην αρχή της Κατοχής

Η Καρδίτσα έχει μια μακρόχρονη παράδοση σε αγώνες, παράδειγμα των οποίων αποτελεί το καπνεργατικό κίνημα και το Εργατικό Κέντρο. Οι καπνεργάτες και οι εργάτες στην πόλη, αλλά και οι αγρότες στα χωριά διεκδικούσαν με αγώνες την προάσπιση των δικαιωμάτων τους. Στα χωριά της Καρδίτσας μάλιστα, την περίοδο της Μεταξικής Δικτατορίας αρκετοί είναι εκείνοι που συμμετέχουν στην ΟΚΝΕ και σε αντιφασιστικά κινήματα γενικότερα. Με την επίθεση της Ιταλίας, πολλοί κάτοικοι της περιοχής στρατεύονται και συμμετέχουν στο Αλβανικό μέτωπο. Την ίδια περίοδο ακόμη, συγκροτείται στην πόλη Επιτροπή Εθνικής Σωτηρίας, που αποσκοπεί στην αντίσταση έναντι της εισβολής.

Όταν κατέρρευσε το μέτωπο, η Επιτροπή πρωτοστάτησε στην οργάνωση Πολιτοφυλακής στην πόλη, για να προστατεύεται από λεηλασίες κακοποιών στοιχείων, μιας και οι υπηρεσίες είχαν παραλύσει. Από τις πρώτες ενέργειες των στελεχών της ήταν και η συγκέντρωση όπλων τόσο στην πόλη, όσο και στα χωριά. Τον Μάιο του 1941, σε σύσκεψή της Οργάνωσης Καρδίτσας, ο Ν. Αθανασίου, από το χωριό Μπελοκομύτη, εισηγείται τη συγκρότηση Εθνικού Μετώπου και την οργάνωση ομάδων σε αυτό, με την συμμετοχή όλων, ανεξαρτήτου πολιτικών πεποιθήσεων. Η πρόταση αυτή πραγματοποιείται έξι μήνες περίπου πριν την ίδρυση του ΕΑΜ.

Όσο η οργάνωση της αντίστασης προχωρά οι κατακτητές αρχίζουν να εκδίδουν στην περιοχή διαταγές, τις οποίες αφισκοκολλούν σε κάθε χωριό και σημείο της πόλης, και ορίζουν:

- Απαγορεύεται να περπατούν οι πολίτες σε δρόμους και πλατείες, σε ομάδες μεγαλύτερες των τριών ατόμων.
- Έχουν υποχρέωση όλοι να αναφέρουν στο στρατό Κατοχής τα άτομα εκείνα που διαδίδουν ψευδείς ή συνεργατικές ειδήσεις, ή είναι ύποπτοι για κατασκοπεία σε βάρος του στρατού Κατοχής.
- Απαγορεύεται η παροχή ασύλου σε στρατιώτες ή στελέχη εχθρικού στρατού, με στολή ή πολιτική ενδυμασία. Όποιος προσφέρει τέτοια φιλοξενία θα παραπέμπεται στο στρατοδικείο.
- Έχουν όλοι υποχρέωση να αναφέρουν τυχόν πτώση αεροπλάνου που αντιλαμβάνονται, καθώς και την τύχη του πληρώματος.

- Θα δικάζονται από στρατοδικείο όσοι προκαλούν βλάβες σε συγκοινωνίες, δρόμους, γέφυρες ή τηλεφωνικά καλώδια.
- Θα τιμωρούνται με θάνατο όσοι ενεργούν κατά της ζωής ή της προσωπικής ακεραιότητας «παντός ανήκοντος εις τον στρατόν».
- Είναι υποχρεωτική η παράδοση όπλων και πυρομαχικών μέσα σε 24 ώρες, όπως και των ραδιοφώνων.
- Απαγορεύεται η ακρόαση ραδιοφωνικών σταθμών εχθρικών ή ουδέτερων κρατών,
- Επιβάλλεται λογοκρισία στην αλληλογραφία και παρακολούθηση στις τηλεφωνικές συνδιαλέξεις.
- Τα μαγαζιά και τα κέντρα θα κλείνουν στις 7 μ.μ και δεν θ' ανοίγουν προτού τις 7 π.μ.
- Απαγορεύεται η κυκλοφορία των πολιτών από τις 10 τη νύχτα ως τις 5 το πρωί.⁸
- Τιμωρείται με θάνατο όποιος καταστρέφει ή αχρηστεύει κτίρια, αντίσκηνα, καλύβες, μαγαζιά, έργα άμυνας ή εφοδιασμού, σιδηροδρομικές γραμμές, υδραγωγεία, γέφυρες ή ό' τι άλλο χρήσιμο για το στρατό της Κατοχής. Η ποινή του θανάτου θα επιβάλλεται και στους αρχηγούς των χωριών, όπου θα λάβουν χώρα τέτοιες καταστροφές.

Το Σεπτέμβρη του 1941 ιδρύεται το ΕΑΜ⁹ και περίπου ένα μήνα αργότερα η οργάνωση του ΕΔΕΣ, η οποία όμως έχει πολύ μικρότερη αριθμητικά επιρροή στους κατοίκους της περιοχής της Καρδίτσας, αλλά και των ορεινών χωριών. Η ιδρυτική σύσκεψη του ΕΑΜ Καρδίτσας πραγματοποιείται στις 11. 11. 1941,

⁸ Αργότερα η απαγόρευση κυκλοφορίας θα ισχύει μετά το ηλιοβασίλεμα.

⁹ «Το διάγγελμα του ΕΑΜ τονίζει: ΈΛΛΗΝΕΣ ΠΑΤΡΙΩΤΕΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΩΤΙΣΣΕΣ

Μέρες φριχτές, ακόμα πιο φριχτές κι απαίσιες μας περιμένουν. Από μας όμως και πάλι εξαρτάται να ζήσουμε ξανά ελεύθεροι. Ο αγώνας δεν θα' ναι εύκολος, μα το έπαθλό του αξίζει κάθε θυσία. Και το έπαθλο αυτό θα είναι μια Νέα Ελλάδα, ελεύθερη και ανεξάρτητη, κτήμα του λαού της

Οι σκοποί του ΕΑΜ είναι:

α. Η Απελευθέρωσις του Έθνους μας από τον σημερινό ξένον ζυγόν και η απόκτησις της πλήρους ανεξαρτησίας της χώρας.

β. Ο σχηματισμός προσωρινής κυβερνήσεως του ΕΑΜ αμέσως μετά την εκδίωξιν των ξένων κατακτητών, μοναδικός σκοπός της οποίας θα είναι η προκήρυξις εκλογών δια Συντακτικήν Εθνοσυνέλευσιν, με βάση την αναλογικήν, ίνα ο λαός αποφανθεί κυριαρχικώς επί του τρόπου της διακυβερνήσεώς του

γ. Η κατοχύρωσις του κυριαρχικού τούτου δικαιώματος του Ελληνικού Λαού, όπως αποφανθή περί του τρόπου της διακυβερνήσεώς του».

έχοντας απήχηση σε ποικίλους χώρους. Στο χώρο των δημοσίων υπαλλήλων, των τραπεζικών, των επαγγελματιοβιοτεχνών και των εμπόρων σχηματίζονται εαμικές ομάδες, ενώ οι νέοι οργανώνονται στο Θεσσαλικό Ιερό Λόχο (ΘΙΛ), ιδρυτική σύσκεψη του οποίου γίνεται στις αρχές του 1942. Οι εργάτες από την μεριά του οργανώνονται στο Εργατικό ΕΑΜ και στο Εργατικό ΕΑΜ νέων.

Το «Κράτος της Πίνδου και η εξόρμηση των Ιταλών για αφοπλισμό»

Στον πρώτο χρόνο της Κατοχής, στις περιοχές Λάρισας, Τρικάλων και Καρδίτσας, εμφανίστηκε η «κίνηση των λεγεωνάριων», που απέβλεπε στη δημιουργία «αυτόνομου Κράτους της Πίνδου». Η κίνηση για την ίδρυση 'Βλαχικού Κράτους' στηρίχθηκε σε τρία σκέλη. Το πρώτο από αυτά είναι πολιτικό, με επιδίωξη τη σύσταση 'Κοινοτήτων Ρουμανιζόντων' σε πόλεις και χωριά και την υπογραφή υπομνημάτων από Βλάχους, για να προβάλουν με αυτά 'από τα κάτω' το αίτημα για την Αυτονόμηση της Πίνδου. Το δεύτερο σκέλος είναι οικονομικό με τα κονσόρτσιουμ, και με επιδίωξη τη μονοπωλιακή εκμετάλλευση πλουτοφόρων πηγών της περιοχής, και το τρίτο η επιδίωξη της δημιουργίας στρατού¹⁰ από το 'Κράτος της Πίνδου' με το όνομα 'Λεγεών των Βλάχων'.¹¹ Στην περιοχή των Αγράφων υπήρχαν αρκετοί βλάχοι, καθώς και ολόκληρα χωριά με έντονα βλάχικα στοιχεία, γεγονός που τοποθετεί και την εξετάζουσα περιοχή στο επίκεντρο αυτών των εξελίξεων.

Την ίδια περίοδο με την εμφάνιση αυτού του ρεύματος, η οργάνωση του ΕΑΜ σπεύδει να ανταπαντήσει δημιουργώντας αντι- αυτονομιστικές Οργανώσεις στην πόλη της Καρδίτσας και κυρίως στα χωριά, προσπαθώντας να διαφωτίσει τους κατοίκους σχετικά με την ελληνικότητα της καταγωγής των Βλάχων. Εκδίδει μάλιστα και ειδική εφημερίδα, τον «Κουτσόβλαχο», που κυκλοφορεί αποκλειστικά στους Βλάχους της περιοχής της Καρδίτσας. Με την ενίσχυση των Ιταλών αρχίζει να πραγματώνεται η σύσταση των «κονσόρτσιουμ», ιδρύοντας στη Θεσσαλία ένα για την ξυλεία και ένα για τα γαλακτοκομικά προϊόντα. Η προσπάθεια όμως αυτή αποτυγχάνει μην βρίσκοντας την ανάλογη στήριξη από του Βλάχους της περιοχής τόσο της Καρδίτσας, όσο και της λοιπής Θεσσαλίας.¹²

Οι Ιταλοί από τις πρώτες ημέρες της Κατοχής είχαν θέσει ως στόχο την εύρεση των κρυμμένων όπλων στην περιοχή. Στις αρχές του 1942 συγκεκριμένα,

¹⁰ Στο Ειδικό Δικαστήριο Δοσιλόγων στη Λάρισα θα δικαστούν ορισμένοι για την δράση τους γύρω από το «Κράτος της Πίνδου».

¹¹ Λάζαρος Αρσενίου, «Η Θεσσαλία στην Αντίσταση», Αθήνα 1999, τ. 1, εκδόσεις ΕΛΛΑ, σελ.173.

¹² Γιάννης Καραγιάννης, «Η προγραμμαμμένη Αντίσταση», Αθήνα 1977, σελ. 54.

οι Ιταλοί, με την βοήθεια των λεγεωνάριων, οργανώνουν γενική εξόρμηση για τον αφοπλισμό των κατοίκων στην ύπαιθρο της Καρδίτσας. Μπλοκάρουν τα χωριά χαράματα και δεν επιτρέπουν την έξοδο σε κανέναν. Συγκεντρώνουν τους άντρες των χωριών σε κεντρικά σημεία και τους ζητούν να παραδώσουν ότι όπλα και πυρομαχικά έχουν στην διάθεσή τους. Τους κλείνουν συνήθως στο σχολείο, το κλειδώνουν και επιτάσσουν τις γυναίκες να επιστρέψουν με τα κρυμμένα όπλα. Εξορμούν σε σπίτια, καλύβες, αχυρώνες και αρκετές φορές οδηγούνται και σε βιαιοπραγία. Ο Κώστας Σδρόλιας στο βιβλίο του αναφέρει για τον αφοπλισμό τα εξής: *«Σηκωθήκαμε λοιπόν ένα πρωί, κι εκεί που κλαίγαμε τη μοίρα μας, νηστικοί κι εξαθλιωμένοι όπως ήμασταν, και σκεπτόμασταν κατά πού να βαδίσουμε να βρούμε κάτι να τσιουχαλίσουμε (να φάμε), βλέπουμε το χωριό μας μπλοκαρισμένο από ομάδες 4- 5 ισκιώματα. Μόλις ξημέρωσε, άρχισαν να γυρίζουν στους μαχαλάδες :- Όλοι οι σερκοί (αρσενικοί) να συγκεντρωθούν στην πλατεία. Όποιος συλληφτεί κρυμμένος θα εκτελείται στον τόπο. Θα ερευνηθούν όλα τα σπίτια.....Μας έπαιρναν από τα καφενεία και μας έβαζαν στη γραμμή, έξω απ' το Γυμνάσιο, και παίρναν ανά 15 ή 20 να δέρνουν οι λεγεωνάριοι που ήταν το συνεργείο, ένας απ' εδώ κι άλλος από εκεί, και τα θύματα να χτυπιούνται με ζωστήρα».*¹³ Ο απολογισμός της εξόρμησης δεν ήταν ικανοποιητικός, αφού δεν κατάφεραν να συγκεντρώσουν παρά ελάχιστα πολεμοφόδια.

¹³ Κώστας Σδρόλιας, *«Πώς έζησα και τι είδα στα 70 μου χρόνια»*, Αθήνα 1981, σελ. 117, τ. β'.

«Η πρώτη πανελλαδική απεργία»

Οι κατακτητές έδειχναν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την παραγωγή του θεσσαλικού κάμπου σε κτηνοτροφικά προϊόντα, γάλατα και μαλλιά, δια μέσου της μεθόδου των διατακτικών και των παρακρατημάτων. Με τη βοήθεια των λεγεωνάριων, συχνές ήταν οι επιδρομές στα χωριά για αρπαγή ζώων, βοδιών και αλόγων που χρησίμευαν στο όργωμα της γης. Στον τοπικό τύπο της Καρδίτσας δημοσιεύονται συχνά ανακοινώσεις σαν την παρακάτω: « *Εξετοπίσθησαν επί δμηνον εις Αγριάν Βόλου, διότι δεν εξεπλήρωσαν τας υποχρεώσεις των, ήτοι δεν κατέλαβον την δεκάτην και το παρακράτημα εκ των όψιμων προϊόντων των, οι κάτωθι....*»¹⁴. Η στάση των χωριών και της Καρδίτσας διακρίνεται από μια παθητική αντίσταση. Πολλά είναι τα παραδείγματα των ντόπιων που δεν υπακούν στις δεκάτες και στις επιτάξεις. Στο μεταξύ, φτάνουν από την Αθήνα διατακτικές εντολές που αναφέρονται στη συλλογή σουσαμιού, σιταριού και άλλων ειδών, που προκαλούν την αντίδραση του πληθυσμού.

Στην Καρδίτσα υπό το πρίσμα αυτών των συνθηκών θα λάβει χώρα μια εκδήλωση, όχι μόνο με τοπική σημασία, αλλά πανθεσσαλική και πανελλαδική. Θα πραγματοποιηθεί γενική απεργία. Στην πόλη έχουν προηγηθεί μικρότερες κινητοποιήσεις καθώς και μια συγκέντρωση διαμαρτυρίας έξω από το Επαρχείο. Γίνεται λοιπόν, απεργία των εμποροϋπαλλήλων, που διεκδικούν αναπροσαρμογή μισθών και πληρωμή σε είδος. Στις 20 Απριλίου 1942, κλείνουν όλα τα καταστήματα της πόλης, οι εργαζόμενοι αρνούνται να πάνε στις δουλειές τους και βγαίνουν στους δρόμους, διαμαρτυρόμενοι για την αρπαγή των τροφίμων. Ήδη είχε αρπαγεί μια μεγάλη ποσότητα σουσαμιού, με την υπόσχεση ανταλλαγής με καλαμπόκι, η οποία δεν έγινε. Το σουσάμι στη μαύρη αγορά είχε 1.250 δρχ. η οκά και, αντί για ανταλλαγή με καλαμπόκι, υπολογίστηκε η τιμή του προς 50 δραχμές.¹⁵

Επικεφαλής της κινητοποίησης ήταν η Παλλαϊκή Επιτροπή Καρδίτσας. Κατά τη διάρκεια της κινητοποίησης πραγματοποιήθηκαν αρκετές συλλήψεις όπως φαίνεται και από την παρακάτω ανακοίνωση των Ιταλών, που δημοσιεύτηκε δύο ημέρες αργότερα σε όλες τις εφημερίδες της Καρδίτσας: «*Χθες μερικοί αστοί,*

¹⁴ Εφημερίδα «*Θεσσαλική Φωνή*», άρθρο από τ. 21 Ιανουαρίου 1942.

¹⁵ Εφημερίδα «*Θεσσαλία*», άρθρο του Τάκη Οικονομάκη στο τ. 23 Απριλίου 1943.

προερχόμενοι από την εργατική τάξιν, εγκατέλειψαν τας εργασίας των δια να λάβουν μέρος εις μια εκδήλωσιν στρεφόμενην προς τας αρχάς του Κέντρου, διότι δεν προέβλεψε το τελευταίον δια της λήψεως των ενδεικνυομένων μέτρων να καλυτερεύση την σημερινήν επισιτιστικήν κατάστασιν. Ωρισμένα καταστήματα έκλεισαν, συναθροίσεις δε εγένοντο εις τας οδούς με ομαδικάς εκδηλώσεις. [...].Τοιαύται εκδηλώσεις δύνανται να παρερμηνευθούν υπό των ιταλικών αρχών κατοχής, αι οποία προσφέρουν την υποστήριξιν των ενθέρμως και την αμέριστον βοήθειάν των εις τας ελληνικάς αρχάς, δια να ανταπεξέλθουν εις τας σημερινάς περιόδους που διέρχεται το έθνος, Εξάλλου, τη εμεμβάσει του εισαγγελέως Καρδίτσας, οι συλληφθέντες κατά τας χθεςινάς εκδηλώσεις πολίται αφέθησαν ελεύθεροι και ουδεμία πρόκειται να εκδοθή εναντίον των ποινική δίωξις.»

Ο Σόλων Γρηγοριάδης αναφέρει στο βιβλίου του σχετικά με την κινητοποίηση: «Η εκδήλωση της Καρδίτσας υπήρξε πολύ σοβαρή και πολυήμερη. Ήταν πραγματικά παλλαϊκή και στη διάρκειά της η πόλη είχε αποκτήσει όψη επαναστατική, με αποτέλεσμα η ιταλική στρατιωτική διοίκηση να υποχωρήσει και να παραιτηθεί απ' τη συγκέντρωση του σταριού και να επιτρέψει τη διανομή των τροφίμων».¹⁶ Η κινητοποίηση και η απεργία της Καρδίτσας πραγματοποιείται ταυτόχρονα με την πρώτη μεγάλη πανελλαδική απεργία των δημοσίων υπαλλήλων.¹⁷

Οι εθνικοαπελευθερωτικές Οργανώσεις με το πέρας του χρόνου απλώνονται. Την εποχή, φθινόπωρο προς χειμώνα του 1942, τόσο στην πόλη όσο και στα χωριά, η Οργάνωση του ΕΑΜ πρωτοπορεί στην οργάνωση πατριωτικού μετώπου, δημιουργώντας την Υπαλληλική Εστία, που αποτελεί κέντρο δραστηριότητας και συζητήσεων. Στις αρχές του 1942, ξεκινάει η ίδρυση καταναλωτικών συνεταιρισμών στην πόλη της Καρδίτσας κατά επαγγέλματα (υπαλλήλων, γιατρών, επαγγελματιών, βιοτεχνών κλπ.). Παράλληλα, προωθείται η κίνηση των καταναλωτικών συνεταιρισμών σε πανθεσσαλική κλίμακα, με σκοπό την ίδρυση τοπικών κατά πόλη συνεταιρισμών και, σε δεύτερο βαθμό, πανθεσσαλικού οργάνου.

¹⁶ Σόλων Γρηγοριάδης, «Συνοπτική Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης», Αθήνα 1981, σελ. 102.

¹⁷ Στο βιβλίο «Χρονικό αγώνων και θυσιών του ΚΚΕ», Αθήνα, σελ 152-153, τ.1 αναφέρεται: «12-21 Απριλίου 1942: Κηρύχθηκε η πρώτη πανελλαδική απεργία των δημοσίων υπαλλήλων. Είναι ο πρώτος μεγάλος απεργιακός αγώνας της κατοχής...». Και στη συνέχεια: «Στην Καρδίτσα συγκροτήθηκε συλλαλητήριο 3.000 ατόμων. Έκλεισαν όλα τα μαγαζιά, η πόλη παρουσιάζει επαναστατική όψη...».

«Εμφάνιση και δράση του ΕΑΜ»

Στις εθνικοαπελευθερωτικές Οργανώσεις προχωρούν καθημερινά νέοι άνθρωποι, ένα μέρος εκ των οποίων οργανώνεται και στις κομματικές γραμμές. Παρότι, η Αντίσταση στη Θεσσαλία έχει προχωρήσει στη διάρκεια του 1942, το μεγάλο άλμα θα πραγματοποιηθεί στις αρχές του 1943. Συγκεκριμένα, στα μέσα Δεκεμβρίου 1942, στη Μονή Καραϊσκάκη πραγματοποιείται σύσκεψη των ανταρτών και εκεί συγκροτείται το Αρχηγείο Δυτικής Θεσσαλίας. Λίγες μέρες πριν, είχε φτάσει στην περιοχή κλιμάκιο¹⁸ του Αρχηγείου Ανατολικής Θεσσαλίας με σκοπό την αναδιοργάνωση του αντάρτικου στην περιοχή. Ένα μήνα περίπου μετά, στις 12 Ιανουαρίου 1943, την περιοχή της Καρδίτσας, επισκέπτεται ο Άρης Βελουχιώτης με συνοδεία 150 ανταρτών. Πέρασε από τα χωριά Μουζάκι, Βουνέσι, Μεσενικόλα, Νεχώρι, Καστανιά, και Μπελοκομύτη. Την ίδια χρονιά (14 Ιουλίου 1943) πραγματοποιείται με επιτυχία η ανασυγκρότηση του Υπαρχηγείου σε τακτικό στρατό. Από τους 550 αντάρτες που διαθέτει σε δυναμικό, οι 350 συγκρότησαν το Α' Τάγμα, οι υπόλοιποι 200 συμπλήρωσαν το Β' Τάγμα, που μαζί με το Γ' και τους λόχους μηχανημάτων και μηχανικού αποτέλεσαν το Σύνταγμα της Καρδίτσας, το 1/38. Η έλλειψη επιπλέον, αξιωματικών για τις διοικήσεις των διμοιριών οδήγησε στην ίδρυση στο Περτούλι (όπου και η έδρα του Γενικού Στρατηγείου) Σχολής Εφέδρων Αξιωματικών.

Στο τέλος του Ιανουαρίου του 1943, λίγες μέρες μετά την επίσκεψη του Άρη Βελουχιώτη στην περιοχή, φτάνει στην περιοχή ύστερα από πρόσκληση του Γραμματέα της Θεσσαλικής Οργάνωσης ο Κωνσταντίνος Καραγιώργης. Παίρνοντας μέρος στη συνδιάσκεψη της Περιφερειακής Επιτροπής, που την είχε συγκαλέσει το Θεσσαλικό Γραφείο, αναλύει τις αποφάσεις της Γ' Συνδιάσκεψης που είχε προηγηθεί ένα μήνα πριν στην Αθήνα και αναφέρεται στον απελευθερωτικό αγώνα. Οι στόχοι που θέτει για την περιοχή της Καρδίτσας και για την Θεσσαλία γενικότερα είναι οι εξής :

- Να κατακτηθούν οι πόλεις και κυρίως η εργατιά τους.

¹⁸ Το κλιμάκιο απαρτιζόνταν από τους, Γεώργιο Μπλάνα (Κίσαβο), Μίμη Τάσο (Μπουκουβάλα) και Θωμά Πάλλη (Κόζιακα).

- Να κατακτηθεί όλη η ύπαιθρος, με ολόπλευρη εκμετάλλευση των δυνατοτήτων που άνοιξε η ανάπτυξη του αντάρτικου κινήματος, καθώς και η παράδοση κοινωνικών αγώνων.
- Να λυθεί το ζήτημα του τεχνικού μηχανισμού και το οικονομικό.
- Να δημιουργηθούν γερές οργανώσεις ΕΑΜ, ΕΑ.
- Να δυναμώσει η δουλειά του Θεσσαλικού Ιερού Λόχου, να δοθεί εξαιρετική προσοχή στη νέα γενιά και να αναπτυχθεί γερό παιδικό κίνημα, που έχει αρχίσει αυθόρμητα ήδη στην Ελασσόνα.
- Να δημιουργηθούν ουσιαστικές, ανεξάρτητες πανθεσσαλικές καθοδηγήσεις ΕΑΜ, ΕΑ, ΘΙΑ.
- Να εκδοθούν μια σειρά όργανα τύπου των μεγαλύτερων Οργανώσεων της Αντίστασης.
- Να δραστηριοποιηθούν όλες οι Οργανώσεις, για να κινητοποιήσουν τους κατοίκους πόλεων και χωριών για οικονομικές διεκδικήσεις.
- Να οργανωθούν σκόρπιες ομάδες σε μία Οργάνωση Εφεδρικού ΕΛΑΣ.
- Να δεκαπλασιαστεί η αντάρτικη δύναμη, να αναπτύξει πολεμική δράση και να προσανατολιστεί σε τακτική στρατιωτική Οργάνωση.

Το ΕΑΜ την περίοδο της Κατοχής είχε μεγάλη απήχηση στον πληθυσμό της Καρδίτσας και των γύρω απ' αυτήν περιοχών. Εκτός από τους αγώνες για τη μη αρπαγή των γεωργικών προϊόντων, ο οργάνωση καταπιάνεται την εποχή αυτή με :1. Την καλύτερη οργάνωση λαϊκών και παιδικών συσσιτίων. (π.χ παιδικά συσσίτια της Μητρόπολης της Καρδίτσας).

2. Την ανάπτυξη δικτύου προμηθευτικών και καταναλωτικών συνεταιρισμών.

Συγκεκριμένα, το Νοσοκομείο της Καρδίτσας προσέφερε πολλές υπηρεσίες καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου τόσο στην πόλη όσο και στην εν γένει περιοχή. Λειτουργεί όλα τα χρόνια της Κατοχής, δεχόμενο και νοσηλεύοντας τραυματίες αντάρτες και άρρωστους αγωνιστές. Αυτό πραγματοποιείται όχι μόνο την περίοδο που η Καρδίτσα είναι ελεύθερη, αλλά και μετέπειτα, με την παρουσία των Γερμανών στην πόλη. Για την ασφάλεια μάλιστα, των νοσηλευόμενων αγωνιστών θα τοποθετηθεί στην εξωτερική πόρτα του Νοσοκομείου μια πινακίδα που θα γράφει: «Προσοχή, νοσηλεύονται ασθενείς με εξανθηματικό τύφο», προκειμένου να αποτρέψει τους κατακτητές να εισέρχονται στον χώρο.

«Ανατινάξεις σιδηροδρομικών γραμμών και η απελευθέρωση της πόλης»

Οι αντάρτες στις αρχές του 1943 στην περιοχή της Καρδίτσας ήταν λίγοι αριθμητικά αλλά είχαν επιτύχει να εξαπλωθούν στις γύρω περιοχές. Αποτέλεσμα αυτού, ήταν οι Ιταλοί να συγκεντρώνονται ολοένα και περισσότερο μέσα στην πόλη, μιας και σε μικρή απόσταση από αυτήν αρχίζουν τα ριζά των βουνών. Συγκεκριμένα ενώ από το 1941 έως και τα μέσα του 1942, οι Ιταλοί ανεβοκατέβαιναν στη Νευρόπολη με τα στρατιωτικά τους αυτοκίνητα κουβαλώντας ξύλα από βελανιδιές, κέδρα, καστανιές, και έλατα για θέρμανση, από το φθινόπωρο του 1942 αυτό μειώνεται αισθητά. Το αρχηγείο του ΕΑΜ χρησιμοποιεί μια παραλλαγή του στρατιωτικού τεχνάσματος του Κολοκοτρώνη στη μάχη των Δερβενακίων για να το επιτύχει αυτό. Μικρές ομάδες ανταρτών παίρνουν εντολή να εμφανίζονται κάθε βράδυ σε δύο, τρία ή τέσσερα χωριά ταυτοχρόνως, δίδοντας την ψευδή αίσθηση στους Ιταλούς ότι οι αντάρτες με ορμητήριό τους τα Άγραφα κατηφορίζουν προς τα χωριά, γιατί έχουν ανέλθει σε εκατοντάδες. Το σχέδιο αυτό τον Φεβρουάριο του 1943 είχε φτάσει στο αποκορύφωμά του μιας και οι εμφανίσεις και τα περάσματα, στα πιο κοντινά χωριά της Καρδίτσας ήταν τόσο συχνό φαινόμενο κάνοντας ακόμη και τους χωρικούς να πιστέψουν ότι κάτι προετοιμάζεται.¹⁹

Την ίδια περίοδο συντελούνε και δύο πολύ σημαντικά πολεμικά γεγονότα για την περιοχή : οι αντάρτες ανατινάζουν τη σιδηροδρομική γέφυρα ανάμεσα σε Σοφάδες και Καρδίτσα, καθώς και την σιδηροδρομική γέφυρα μεταξύ Καρδίτσας-Τρικάλων, με αποτέλεσμα να απομονωθεί η πόλη σιδηροδρομικά (Φεβρουάριος 1943). Το οδικό δίκτυο από την άλλη, μέσα στον κάμπο, προς την μεριά των Τρικάλων είναι, ιδιαίτερα τον χειμώνα σε κακή κατάσταση, με βάλτους γεμάτα νερά και λάσπη και δεν προσφέρεται για γρήγορες ενισχύσεις. Τα γεγονότα αυτά προκαλούν ανησυχία στους Ιταλούς, οι οποίοι τον Μάρτιο ενισχύουν τα περίπολα στην πόλη, στις περιοχές Ρούσο, Παπαράντζα και Τζαπόχα, σαν πύλη εισόδου. Πραγματοποιούν συσκέψεις με τα Τρίκαλα και την Λάρισα, αλλά ενισχύσεις δεν έρχονται. Το αρχηγείο του ΕΑΜ από την μεριά του σκέπτεται ένα στρατιωτικό

¹⁹ Στρογγύλης Απόστολος, «Η πρωτεύουσα της ελεύθερης Ελλάδας. Η Καρδίτσα στην Αντίσταση», σελ.75-77, Αθήνα 1988.

χτύπημα, αλλά η αριθμητική τους έλλειψη δεν τους επιτρέπει κατά μέτωπο επίθεση. Επιπλέον, οι Ιταλοί έχουν στην κατοχή τους άφθονο βαρύ και ελαφρύ οπλισμό, εν αντιθέσει με τους αντάρτες που τα όπλα και οι σφαίρες τους είναι ελάχιστες.²⁰

Στα γραφεία της ιταλικής διοικήσεως καταφθάνουν αξιωματικοί από τα Τρίκαλα και την Λάρισα και συζητούν για το πώς θα αντιμετωπίσουν την κατάσταση, προτείνοντας επίδειξη δυνάμεων προς τα ριζά για να αποθαρρύνουν τους αντάρτες. Το απόγευμα της 10^{ης} Μαρτίου 1943 οι Ιταλοί εφαρμόζουν στην πόλη την απαγόρευση της κυκλοφορίας αυστηρότερα, βγάζοντας περίπολα με αποτέλεσμα να νεκρώσουν την κυκλοφορία. Τα μεσάνυχτα της ίδιας ημέρας πραγματοποιείται η σύγκρουση Ιταλών και ανταρτών με αποτέλεσμα, να αποχωρήσουν οι Ιταλοί από την πόλη και να συμπυκνούν στα Τρίκαλα. Το ίδιο βράδυ, το BBC (σταθμός του Λονδίνου) μεταδίδει σε όλες τις γλώσσες : «Η Καρδίτσα, μια από τις τέσσερις μεγάλες θεσσαλικές πόλεις, είναι ελεύθερη. Είναι η πρώτη πόλη της Ευρώπης που απελευθερώνεται, κάτω από την πίεση των δυνάμεων της Αντίστασης».²¹

Στις 12 Μαρτίου πραγματοποιείται παλλαϊκή συγκέντρωση στην πλατεία της πόλης και οι αντάρτες συντεταγμένοι εισέρχονται στην Καρδίτσα, όπου πραγματοποιούν και ομιλία. Το λόγο παίρνει ο επικεφαλής των ανταρτών, Μπουκουβάλας, αναφερόμενος στον ηρωισμό των αξιωματικών και των οπλιτών στον πόλεμο της Αλβανίας και καλεί τους πατριώτες αξιωματικούς να πάρουν μέρος στον αγώνα, πλαισιώνοντας τον ΕΛΑΣ, συνεχίζοντας έτσι το έπος της Αλβανίας. Του παραδίδεται άλλους κατάλογος 180 αξιωματικών και υπαξιωματικών που ανήκουν στη διοίκηση των αξιωματικών και έχουν συγκροτηθεί κατά τόπους. Στη συγκέντρωση μιλά και ο Γραμματέας της Νομαρχιακής Επιτροπής του ΕΑΜ Καρδίτσας (Ιωάννης Κοσπεντάρης) για τους σκοπούς του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Η πόλη θα παραμείνει ελεύθερη σχεδόν όλο το 1943, δεχόμενη ανά διαστήματα την επίσκεψη των Ιταλών, λαμβάνοντας ρόλο πρωτεύουσας της ελεύθερης Ελλάδος, αποτελώντας την καρδιά του κινήματος των ελεύθερων περιοχών που συνεχώς αυξάνονται. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας ένα έφιππο Εαμικό

²⁰ Στρογγύλης Απόστολος, «Το Αντάρτικο Αεροδρόμιο. Η μοιραία αερογέφυρα της Εθνικής Αντίστασης», σελ. 94-99 Αθήνα 1988.

²¹ Μπάλλης Δημήτριος, «Ο ΕΛΑΣ στη Θεσσαλία», σελ. 87-92, Αθήνα 1981.

τμήμα διασχίζει την πόλη και κατάσχει 11.000 οκάδες σιτάρι άλλους δεκάτης, το οποίο μεταφέρεται και παραδίδεται στην Επιμελητεία του Ανάρτη.²²

²² Σεβαστάκης Αλέξης, *«Καπετάν Μπουκουβάλας. Το ανάρτικο ιππικό της Θεσσαλίας»*, σελ. 132-135, Αθήνα 1978.

«Προβλήματα λόγω απουσία εξουσίας»

Το πρώτο πρόβλημα που έχει πλέον να αντιμετωπίσει η ελεύθερη πόλη είναι το κενό της εξουσίας, μιας και φεύγοντας ο στρατός κατοχής μαζί του πήρε στα Τρίκαλα και την χωροφυλακή. Η Διοίκηση της πόλης δεν μπορεί πλέον να ασκηθεί όπως ασκούσαν και ο Εισαγγελέας της πόλης δεν αναλαμβάνει ενεργό ρόλο, παραπέμποντας όλους τους κατοίκους στους αντάρτες. Έχοντας αυτό το μείζον ζήτημα να εκκρεμεί, η Οργάνωση άλλους Καρδίτσας και το Αρχηγείο του ΕΑΜ συζητά προσπαθώντας να επιλύσει τα εξής θέματα, την εξασφάλιση άλλους τάξης, τον επισιτισμό της πόλης και της ευρύτερης περιοχής, τη διαφύλαξη των εφοδίων και τον συντονισμό της διοίκησης. Πρόκειται για μία πόλη με κάπου 20.000 κατοίκους και μια περιφέρεια με 140.000 ανθρώπους. Η πίεση λοιπόν μιας ομαλής συνέχισης της καθημερινής ζωής σε συνδυασμό με τον αποφασιστικό ρόλο που διαδραματίζει πλέον η περιοχή (η μοναδική ελεύθερη περιοχή της χώρας, που αρχίζει από τον κάμπο και φτάνει ως την Ρούμελη, την Ήπειρο και την Δυτική Μακεδονία) μετά την απελευθέρωσή υπαγορεύουν άμεσες και καταλυτικές αποφάσεις.²³

Μέσα σε αυτή την κατάσταση σημειώνονται και φαινόμενα ανομίας, καθώς και εξτρεμιστικές δραστηριότητες, που κινούνται από την κλοπή ως την καταστροφή και από την βιαιότητα ως την αφαίρεση άλλους ανθρώπινης ζωής. Αξιοσημείωτη είναι η αρπαγή αρχείων δημοσίων υπηρεσιών (Δασαρχείου, Οικονομικής Εφορίας) καθώς και η αποφυλάκιση όλων όσων ήταν μέσα στις ποινικές φυλακές (περιλαμβανομένων και βαρυποινιτών που αργότερα με την δράση τους θα δημιουργήσουν πρόβλημα στην περιοχή). Τα προβλήματα που καλείται να αντιμετωπίσει ο Εαμικός συντονισμός έγκειται στην ενδεχόμενη κριτική που θα δεχθεί από την Αθήνα, είτε μέσω ραδιοφώνου είτε μέσω εφημερίδων, στο φόβο της επιστροφής των κατοχικών στρατευμάτων καθώς και στη δυσκολία διατήρησης του ελέγχου της πόλης, μιας και η οχύρωση για μάχες εκ παρατάξεων σε περίπτωση επιστροφής του στρατού Κατοχής –περιστασιακά ή μόνιμα- είναι άκρως δύσκολη

23 Θανάσης Τσουπαρόπουλος, άρθρο εφημερίδας «Φωνή του ΕΑΜ», Καρδίτσα, τεύχος 17 Φεβρουαρίου 1943.

και επικίνδυνη για τον άμαχο πληθυσμό λόγω της θέσης της πόλης, η οποία βρίσκεται εκτεθειμένη μέσα στον θεσσαλικό κάμπο.²⁴

Σε σχετικό άρθρο που ακολούθησε μετά την απελευθέρωση ο δημοσιογράφος Θανάσης Τσουπαρόπουλος στην εφημερίδα «Φωνή του ΕΑΜ» αναφέρει, ότι ανάμεσα στις μακρές συζητήσεις που ακολούθησαν υπήρξε η διαπίστωση, ότι ήταν ανάγκη να αναλάβουν οι Οργανώσεις την πολιτική διοίκηση τη πόλης, διαφορετικά θα την αναλάμβαναν, οι αντάρτες κάτι το οποίο ελλόχευε τον κίνδυνο ότι με βάση την Καρδίτσα, αφού ανεφοδιάζονταν και οργάνωναν καλά τις δυνάμεις τους, θα επιχειρούσαν να καταλάβουν και τα Τρίκαλα, κι έτσι όλη η Δυτική Θεσσαλία θα μπορούσε να ενωθεί με την ελεύθερη περιοχή των Βουνών. Στην πλατιά σύσκεψη που ακολούθησε στο αστυνομικό τμήμα της Καρδίτσας μεταξύ των εκπροσώπων των ανταρτών και των πολιτικών οργανώσεων κατέληξαν στην απόφαση να συγκροτηθεί πολιτική διοίκηση. Η σύσκεψη ασχολήθηκε με τον χαρακτήρα που θα έχει η Επιτροπή και μέσα στην ατμόσφαιρα του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα ειπώθηκε, ότι θα έπρεπε να έχει ανάλογο χαρακτήρα με τις Επιτροπές εθνεγερσίες του²¹. Γι' αυτό κατέληξαν και σε ανάλογο σχήμα, χωρίζοντας τις σε επιτροπές –παιδείας, οικονομικών, εφοδιασμού, εργασίας, πληροφοριών και τύπου, τάξεως- και ορίζοντας έναν πρόεδρο και γραμματείς σε έκαστη. Σχημάτισαν λοιπόν μια Λαϊκή Επιτροπή η οποία αποφάσισε τα εξής :

1) Τη συγκρότηση Φρουραρχείου που είχε την ευθύνη της ασφάλειας και της τάξης στην πόλη.

2) Την απαγόρευση εξαγωγής γεωργικών προϊόντων από τον νομό χωρίς προηγούμενη άδεια από το Φρουραρχείο, επικυρωμένη από τη Λαϊκή Επιτροπή. Συγκεκριμένα, η εξαγωγή γινόταν με όρους και με παρακράτημα. Όρος ήταν η εξαγωγή να γίνει με αντάλλαγμα την εισαγωγή προϊόντων και εμπορευμάτων στα οποία υπήρχε έλλειψη, άλλους, λάδι, φάρμακα, υφάσματα, χαρτί κτλ. Το παρακράτημα επιβλήθηκε για τις ανάγκες του ΕΛΑΣ. Το μέτρο αυτό της Επιτροπής κρίθηκε αναγκαίο για να μη διαρρεύσει η γεωργική παραγωγή προς τον εχθρό και για να εξασφαλιστεί και η διατροφή και ο εφοδιασμός του αστικού πληθυσμού. Μερικά προϊόντα που ήταν στις αποθήκες, όπως βαμβάκι, καπνά, μαλλί, μοιράστηκαν στον

²⁴ Θανάσης Τσουπαρόπουλος, άρθρο εφημερίδας «Φωνή του ΕΑΜ», Καρδίτσα, τεύχος 17 Φεβρουαρίου 1943.

κόσμο για τις ανάγκες του. Το πρόβλημα όμως που ανέκυψε στον αγροτικό τομέα ήταν ότι, οι ακτήμονες κινητοποιήθηκαν και ζήτησαν από την Επιτροπή την απαλλοτρίωση και την διανομή τσιφλικιών και δημοσίων κτημάτων για τη αποκατάστασή τους. Το δικαίωμα όμως, αυτό δεν το είχε η Επιτροπή, αφού τα ζητήματα αυτά, όπως προέβλεπε το πρόγραμμα του ΕΑΜ, θα λύνονταν μετά την απελευθέρωση. Δέχτηκε, όμως, η Επιτροπή να δοθούν στους ακτήμονες κτήματα με συμβολικό ενοίκιο, έτσι που να καλλιεργηθεί η γη, να ζήσουν οι ακτήμονες και να βοηθηθεί και ο αντάρτικος στρατός. Σε άλλες περιοχές σχετικά με το θέμα ακολουθήθηκε διαφορετική πρακτική (στα Γρεβενά και στον Αλμυρό πχ που απελευθερώθηκαν αργότερα, έγιναν απαλλοτριώσεις).

3)Τη λειτουργία των δημόσιων υπηρεσιών και σχολείων. Τα δικαστήρια σταμάτησαν, χωρίς να τους απαγορευτεί η λειτουργία τους και οι δικαστές έφυγαν. Όσοι πήγαιναν στον Εισαγγελέα για διαφορές τους παρέπεμπε στην Επιτροπή. Το κενό αυτό, της επίλυσης κάποιων διαφορών καλύφθηκε εν μέρει με την δημιουργία άλλους άτυπου εργατοδικείου. Οι τράπεζες από την μεριά τους λειτουργούσαν αναλαμβάνοντας την υποχρέωση να μην στείλουν τα χρήματά τους στο Κέντρο σε περίπτωση που τα ζητούσαν, αλλά να τα κρατήσουν για την πληρωμή του προσωπικού τους. Οι προϊστάμενοι των υπηρεσιών παραμένουν στις θέσεις τους και Λαϊκή Επιτροπή έχει συχνή επικοινωνία μαζί άλλους.^{25 26}

25 Θανάσης Τσουπαρόπουλος, άρθρο εφημερίδας «Φωνή του ΕΑΜ», Καρδίτσα, τεύχος 17 Φεβρουαρίου 1943.

26 Παπαδημητρίου Οδυσσέας, «Από τας Λαμπράς Σελίδας της Αγροτικής Τραπεζής. Το Υποκατάστημα Καρδίτσας κατά τα ταραχώδη έτη 1941-1948», σελ. 278-281, Αθήνα 1954.

«Δράση Λαϊκής Επιτροπής»

Η εικόνα λοιπόν της πόλης και των ανθρώπων τα πρώτα 24ωρα της απελευθέρωσής της, δίδει την αίσθηση ότι όλη η πολιτική, κοινωνική, οικονομική δραστηριότητα άρχισε να μεταπλάθεται, να αναδημιουργείται και να ανανεώνεται από το εθνικοαπελευθερωτικό επαναστατικό πνεύμα. Η απελευθέρωση της Καρδίτσας έχει πλέον γίνει γνωστή σε όλη τη χώρα και η καθημερινή εφημερίδα της φτάνει παντού μέσω των αντάρτικων δρόμων, των εμπόρων και των μαυραγοριτών που καταφτάνοντας από την Αθήνα αγόραζαν δεκάδες φύλλα, τα έκρυβαν σε τσουβάλια με σιτάρι, φασόλια, καλαμπόκι κτλ και τα πουλούσαν και αυτά στη μαύρη αγορά.

Εντός ολίγων ημερών παρόλα ταύτα ήρθε εντολή προς το θεσσαλικό γραφείο από την ηγεσία της Αθήνας να αποσυρθεί η Λαϊκή Επιτροπή και οι παλιές αρχές να αναλάβουν την πόλη. Γενικότερα, η καθοδήγηση του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος (που είχε ως έδρα ακόμη την Αθήνα) δεν έχει άμεση αντίληψη των συνθηκών στην ύπαιθρο και κάνει μάλιστα, την εποχή αυτή, και αυστηρές παρατηρήσεις στην οργάνωση της Ρούμελης, για τις πρωτοβουλίες της, στο δρόμο που ανοίγει στο θεσμό της Λαϊκής Αυτοδιοίκησης και Λαϊκής Δικαιοσύνης. Αντίστοιχη στάση τηρεί και ως προς την Θεσσαλία.

Στις περιοχές λοιπόν που απελευθερώνονται υπάρχουν δύο επιλογές : α) να γίνει το ΕΑΜ εξουσία και β) να αναπτυχθεί η Λαϊκή Επιτροπή, η Λαϊκή Αυτοδιοίκηση. Αυτό που διαδραματίζονταν στην Καρδίτσα, ήταν η ανάπτυξη του κυττάρου της Λαϊκής Αυτοδιοίκησης. Εν αντιθέσει, με ένα χωριό όπου η συνέλευση (με το χτύπημα άλλους καμπάνας) και η άμεση εκλογή επιτροπής ήταν μάλλον εύκολη, σε μια ολόκληρη πόλη αυτό δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί άμεσα, εντός δηλαδή των πρώτων 24ώρων της απελευθέρωσης. Το ενδεχόμενο μάλιστα, της επιστροφής του κατακτητή, ήταν δυσμενέστατος παράγοντας. Ωστόσο, και σε αυτήν εδώ την πόλη θα γίνουν έπειτα από μερικούς μήνες εκλογές (Αύγουστος 1943) στα πλαίσια αποφάσεως του Κοινού Γενικού Στρατηγείου (με τον ΕΔΕΣ και την ΕΚΑ) και αργότερα με την ΠΕΕΑ (Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης).²⁷

²⁷ Χατζής Αθανάσιος, «Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε. Ο λαός προχωρεί η ηγεσία κλονίζεται», σελ. 98-101, Αθήνα 1983.

Μολαταύτα, οι Λαϊκές Επιτροπές και οι Επιτροπές Λαϊκής Αυτοδιοίκησης στην ελεύθερη Ελλάδα δεν προβλέπονταν από το πρόγραμμα του ΕΑΜ, ούτε υπήρξαν προϊόν θεωρητικής μελέτης και πρακτικής κάποιου από τα συνεργαζόμενα με αυτό κόμματα. Δημιουργήθηκαν με πρωτοβουλίες των ίδιων των λαϊκών μαζών, με την ενεργητική συμμετοχή βέβαια των κομμουνιστών και των Εαμιτών. Εν καιρώ οι πολιτικές καθοδηγήσεις της Αθήνας αντιλήφθηκαν την αξία των λαογέννητων αυτών οργανωτικών μορφών για την ενοποίηση και ενσωμάτωση των λαϊκών μαζών και επέστησαν την προσοχή τους στον τομέα αυτό. Οι Λαϊκές Επιτροπές στερεώθηκαν, δυνάμωσαν και πολύ γρήγορα συσπείρωσαν μάζες πολύ πλατύτερες από εκείνες που συντάχθηκαν στις γραμμές του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Η Καρδίτσα λοιπόν, αποτελεί το πρώτο παράδειγμα ολόπλευρης λαϊκής εξουσίας που αναδύθηκε στην Ελλάδα. Παρ' όλη την έλλειψη πείρας, το κίνημα της περιοχής αυτής, με βάση το λαϊκό συμφέρον, βρήκε τρόπο να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που ανέκυψαν με την απελευθέρωση της πόλης, εγκαθιστώντας την λαϊκή εξουσία. Το γεγονός αυτό δείχνει ακόμη, ότι η βάση του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος επιθυμούσε να δώσει λαικοδημοκρατικές λύσεις στο πρόβλημα άλλους εξουσίας.²⁸

Παρότι λοιπόν, οι αντάρτες αποσύρθηκαν από την άτυπη διοίκηση της πόλης οι ανάγκες και η ζωή, έκαναν επιτακτική την ανάγκη αντιμετώπισης της νέας κατάστασης για να καλυφθεί το διοικητικό κενό και να λειτουργήσει ομαλά η πόλη. Για την αντιμετώπιση αυτού, εγκαταστάθηκε ένα μικρό Φρουραρχείο, με μικρή δύναμη ανταρτών. Οι λόγοι που έκαναν επιτακτική τη λειτουργία του, ήταν η έλλειψη δικαστικής εξουσίας αλλά και η γνωστοποίηση των κυρώσεων που επέβαλαν οι αντάρτες στις παρανομίες, στις κλοπές και βιαιοπραγίες, στα χωρία μέσω της απελευθέρωσης του αντιστασιακού τύπου. Μικροδιαφορές, προστριβές και άλλα ζητήματα ήσσονος σημασίας αντιμετωπίζονταν από το Φρουραρχείο σε πνεύμα συμβιβασμού, λαμβάνοντας έτσι ρόλο άτυπου Ειρηνοδικείου.²⁹

Μέσω του Φρουραρχείου και άτυπα πια, οι παράγοντες που δημιούργησαν την αποσυρθείσα Λαϊκή Επιτροπή, ήταν φορείς μιας αθέατης εξουσίας που

28 Σεβαστάκης Αλέξης, «Καπετάν Μπουκουβάλας. Το αντάρτικο ιππικό της Θεσσαλίας», σελ. 112-117, Αθήνα 1978.

29 Μπέικος Γεωργούλας, «ΕΑΜ κ Λαϊκή Αυτοδιοίκηση», σελ. 42-43, Θεσσαλονίκη 1976.

κυβερνούσε την πόλη. Οι υπηρεσίες εξακολουθούσαν να λειτουργούν, αλλά μέσα στα πλαίσια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Το ίδιο γινόταν με το εμπόριο, την Παιδεία και την εν γένει κοινωνική ζωή άλλους πόλης. Η κατάσταση αυτή διατηρήθηκε για περίπου 8 μήνες. Στην Καρδίτσα κατέφθαναν από όλη την Ελλάδα αξιωματικοί και εθελοντές αντάρτες, μετατρέποντάς την σε κύριο εφοδιαστικό κέντρο του ΕΛΑΣ και των ορεινών περιοχών. Η πόλη συνδεόταν με οδικό δίκτυο με τα βουνά, Το τηλεφωνικό και τηλεγραφικό δίκτυο απλωνόταν σε όλη τη χώρα. Στο υψίπεδο Νευρόπολης μάλιστα, είχε δημιουργηθεί το αεροδρόμιο, όπου και πραγματοποιούνταν προσγειώσεις αγγλικών ντακότα. Το καλοκαίρι του 1943, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, οργανώθηκαν εκλογές για την Αυτοδιοίκηση σε ελεύθερες συνθήκες. Στην πόλη μάλιστα, λειτουργούσαν γραφεία του ΕΔΕΣ και στρατιωτικό τμήμα του περιόδευε στα χωριά. Ήταν η εποχή του Κοινού Γενικού Στρατηγείου των ανταρτών, που είχε ως έδρα του το Περούλι. Στις εκλογές για την Αυτοδιοίκηση οι δυνάμεις του ΕΑΜ υπερείχαν, με τον ΕΔΕΣ να καταλαμβάνει την εξουσία σε τέσσερα χωριά της περιοχής.³⁰

³⁰ Θανάσης Τσουπαρόπουλος, άρθρο εφημερίδας «Φωνή του ΕΑΜ», Καρδίτσα, τεύχος 12 Μαρτίου 1943.

«Επιδρομές Ιταλών»

Την άνοιξη του 1943 το αντάρτικο είχε αναπτυχθεί αρκετά σε όλη την Ελλάδα και ιδιαίτερα στον ενιαίο όγκο Ρούμελης- Θεσσαλίας- Δυτικής Μακεδονίας. Οι κατακτητές, που παρακολουθούσαν με ανησυχία αυτή την ανάπτυξη, αποφάσισαν να εξαπολύσουν μεγάλες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις με σκοπό, να το χτυπήσουν για να το διαλύσουν ή να καθυστερήσουν την ανάπτυξη του. Οι προθέσεις αυτές των κατακτητών, έφθασαν ως πληροφορίες στην Κ.Ε του ΕΛΑΣ και προκάλεσαν την Οδηγία 1, με την οποία δίδονταν διαταγές για την αντιμετώπιση της κατάστασης. Στο πλαίσιο της στρατηγικής αντιμετώπισης των αναμενόμενων εκκαθαριστικών επιχειρήσεων, ο ΕΛΑΣ της Θεσσαλίας πήρε εντολή να συμπτυχθεί στον ορεινό όγκο της Βόρεια Πίνδου, στην περιοχή Μετσόβου. Τότε πραγματοποιήθηκε με επιτυχία η σύμπτυξη των τμημάτων της Ανατολικής Θεσσαλίας, μέσα από τον κάμπο προς Άγραφα- Πίνδο. Οι Οργανώσεις και ο ΕΛΑΣ της περιοχής της Καρδίτσας τις υποδέχθηκαν, τις τροφοδότησαν και τις προώθησαν στην Πίνδο. Η δύναμη που παρέμεινε στην περιοχή για να την οργανώσει αμυντικά δεν ξεπερνούσε, μαζί με τον εφεδρικό ΕΛΑΣ της περιοχής, τους 250 άντρες. Οι περισσότεροι ήταν αλβανόμαχοι, άρτια στελεχωμένοι με έμπειρους αξιωματικούς, μόνιμους και έφεδρους, στο δυναμικό τους. Καταστρώθηκε εν συνεχεία σχέδιο μάχης, καθορίστηκαν οι αποστολές κάθε τμήματος, προωθήθηκαν φυλάκια, εγκαταστάθηκε τηλέφωνο στην Πουλιάνα και έγινε στενότερη η πληροφόρηση από την οργάνωση.³¹

Το βράδυ της 7. 6. 1943 οι Ιταλοί οδεύουν για την Πουλιάνα και τα μεσάνυχτα καταλήγουν στο Μπελέτσι, όπου και καταυλίζονται. Ο τηλεφωνητής μεταδίδει την πληροφορία της διαμονής τους λέγοντας πως το πρωί ετοιμάζονται να κινηθούν. Με το χάραμα οι Ιταλοί αναπτύσσουν την προώθησή τους με το σύνταγμα του ιππικού της Αόστης , με διοικητή τον συνταγματάρχη Μπέρτι και δύναμη δύο ταγμάτων πεζικού, 3000 άνδρες με βαρύ οπλισμό και αεροπορική υποστήριξη (πενταπλάσια δύναμη από αυτή των ανταρτών). Πραγματοποιούν την πρώτη τους εξόρμηση όπου και χάνουν ένα μικρό ποσοστό του δυναμικού τους γι' αυτό και αποχωρούν για να ανασύνταξη. Ετοιμαζόμενοι για την δεύτερη εξόρμηση ζητούν

³¹ Σεβαστάκης Αλέξης, «Καπετάν Μπουκουβάλας. Το αντάρτικο ιππικό της Θεσσαλίας», σελ. 132-137, Αθήνα 1978.

αεροπορική κάλυψη η οποία καταφθάνει κατά τις 9, και με βομβαρδισμό και πυροβολισμούς από τα αεροπλάνα επιτίθενται ξανά. Εν συνεχεία προβαίνουν και σε μια τρίτη υποχώρηση και εξορμούν πάλι κατά άλλους 4 το απόγευμα. Επιτίθενται προς την μεριά της παράταξης του Μουζακίου όπου και την σπάνε καίγοντας το χωριό κατευθυνόμενοι προς την μεριά της Πόρτας, αναχαιτίζονται όμως εκ νέου και αποχωρούν για το βράδυ. Την νύχτα οι Ιταλοί φέρνουν από την Λάρισα, ενισχύσεις με πεζικό δυνάμεως συντάγματος, ενώ οι αντάρτες λόγω έλλειψης πυρομαχικών στέλνουν περιπόλους για να συγκεντρώσουν όπλα και πυρομαχικά από το πεδίο της μάχης. Την επόμενη οι επιθέσεις συνεχίζουν, καταλήγοντας το βράδυ οι αναφορές στις συσκέψεις των τμημάτων των ανταρτών να μιλούν για ύπαρξη ελάχιστων πυρομαχικών και καμία δυνατότητα ανεφοδιασμού. Η προώθηση μάλιστα των Ιταλών προς Πορτή και Δραμίτσι ήταν επικίνδυνη, μολαταύτα μάχη χωρίς σφαίρες και με ένα πολυάριθμο και άριστα εξοπλισμένο αντίπαλο δεν γίνεται. Έτσι, αποφασίζετε από τους αντάρτες η υποχώρηση προς Δραμίτσι, όπου και οργανώνεται νέα γραμμή άμυνας. Οι Ιταλοί την άλλη μέρα, μπαίνουν στην Πορτή καίγοντάς την μαζί με διπλανά χωριά. Φτάνοντας όμως στην περιοχή ο διοικητής της μεραρχίας με το επιτελείο του και αναλογιζόμενος τις απώλειες αποφασίζει απόσυρση του τμήματος στα Τρίκαλα και μη συνέχιση πορείας προς Δραμίτσι. Η μάχη αυτή ήταν σταθμός για το αντάρτικο της Θεσσαλίας δίδοντας ώθηση στην ανάπτυξή του, και καταφέροντας παράλληλα να αποθαρρύνει τους Ιταλούς.³²

Δέκα μέρες περίπου μετά τη μάχη της Πόρτας, και συγκεκριμένα στις 14 Ιουνίου 1943, γίνεται η πρώτη απόπειρα να καταληφθεί ,από τους Ιταλούς με δύο τάγματα πεζικού, το πεδίο ρίψεων της Νευρόπολης, το οποίο σε λίγο καιρό θα μεταβληθεί σε αεροδρόμιο, στην περιοχή του Βουνεσίου. Οι Ιταλοί, 1500 τον αριθμό στρατοπεδεύουν στη Νευρόπολη. Το μόνο συγκρότημα του ΕΛΑΣ που είχε παραμείνει στην περιοχή ήταν το 5^ο συγκρότημα του Υπαρχηγείου Αγράφων με δύναμη 60 άντρες, τρία οπλοπολυβόλα και τέσσερα μικρά αυτόματα. Οι εντολές του Αρχηγείου του ΕΑΜ ήταν να κινηθεί το τμήμα στην περιοχή του Βουνεσίου, όπου εκεί υπήρχε ισχυρό τμήμα του εφεδρικού ΕΛΑΣ. Το χάραμα της 14^{ης} πραγματοποιείται η σύγκρουση, αποτέλεσμα της οποίας ήταν η οπισθοχώρηση των

32 Κατσαντώνης Ιωάννης, «Πολεμώντας τους κατακτητές», σελ. 67-75, Αθήνα 1979.

ανταρτών και η επιτυχία των Ιταλών, οι οποίοι με απώλειες περίπου 100 ατόμων όπως αναφέρει το ανακοινωθέν του Γενικού Στρατηγείου, καταφέρνουν να εισέλθουν στα χωριά Βουνέσι και Μεσενικόλα όπου και τα καίνε. Οι κάτοικοι των χωριών είχαν απομακρυνθεί από τα χαράματα. Αξιοσημείωτο είναι ότι το προηγούμενο βράδυ ζητήθηκε από έναν στρατιωτικό του Υπαρχηγείου(Περικλής Παπαδημητρίου), μέσω επικοινωνίας με τον αγγλικό σύνδεσμο, τον λοχαγό Παλ (στην περιοχή κανονικά βρίσκονταν ο λοχαγός Ντένις) η ρίψη όπλων από το Κάιρο. Η ρίψη πραγματοποιήθηκε αργά το ίδιο βράδυ, με αποτέλεσμα να συγκροτηθούν 4 ομάδες που θα επιχειρούσαν να διεισδύσουν τη νύχτα στο στρατόπεδο των Ιταλών. Η μια εξ' αυτών κατάφερε επιτυχώς να εισέλθει ρίχνοντας χειροβομβίδες και χτυπώντας με αυτόματα όπλα την σκηγή του Επιτελείου των Ιταλών.³³

³³ Σεβαστάκης Αλέξης, «Καπετάν Μπουκουβάλας. Το αντάρτικο ιππικό της Θεσσαλίας», σελ. 142-151, Αθήνα 1978.

«Διοικητική και οικονομική πρωτεύουσα»

Η Καρδίτσα μετά την απελευθέρωσή της, επωμίζεται την ευθύνη της φροντίδας και άλλων αντάρτικων περιοχών πέραν του εαυτού της, όπως Ρούμελη, Άγραφα, Πίνδο, Δυτική Μακεδονία και Ήπειρο. Μετατράπηκε σε τροφοδότη των ελεύθερων περιοχών και προμηθευτή τους. Στην πόλη εγκαθίσταται κλιμάκιο της Επιμελητείας ,και με τον καιρό η Καρδίτσα γίνεται η κύρια εστία εφοδιασμού. Παρόλο που οι Ιταλοί πραγματοποιούν κατά διαστήματα επιδρομές με το ιππικό τους και τα μηχανοκίνητά τους, η Καρδίτσα δεν χάνει το χαρακτήρα της ελεύθερης πόλης. Οι Ιταλοί δεν θα εγκατασταθούν ποτέ πια μόνιμα στην πόλη, ωστόσο οι επιδρομές δεν λείπουν. Ένα μήνα περίπου μετά την άτακτη φυγή τους (12 Απριλίου), οι Ιταλοί οργανώνουν μια μεγάλη επιδρομή με απώλειες για την περιοχή. Το φυλάκιο που βρίσκεται στα περίχωρα της πόλης, στην περιοχή Φανάρι, λόγω ομίχλης δεν τους αντιλαμβάνεται και η Καρδίτσα αιφνιδιάζεται. Οι Ιταλοί καταφθάνουν μέσα στην πόλη, και τότε μόνο γίνονται αντιληπτοί, προκαλώντας σύγχυση και καταδιώκοντας όσα Εαμικά στελέχη γίνονται αντιληπτά. Όσοι είναι εκτεθειμένοι επιχειρούν έξοδο προς τα φυλάκια της περιοχής Σέκλειζα και Παλαιόκαστρο. Το ιταλικό ιππικό εφορμά προς την περίμετρο της πόλης, ενώ μετά από λίγο ένα αεροπλάνο εμφανίζεται συνεχίζοντας την καταδίωξη. Η επιδρομή αυτή είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο τεσσάρων Εαμιτών της περιοχής.³⁴

Μετά τα γεγονότα αυτά, οργανώθηκαν καλύτερα τα παρατηρητήρια, αναπτύχθηκε μια καλύτερη τηλεφωνική γραμμή και έγινε αποτελεσματικότερη επαγρύπνηση. Έτσι, όταν οι Ιταλοί ξεκινούσαν από τα Τρίκαλα, υπήρχε άμεση ενημέρωση. Με την ειδοποίηση ακουγόταν η λέξη «σλαμ», που καθιερώνεται την εποχή αυτή και σημαίνει φυγή, έξοδο από την πόλη. Την έλεγαν οι τσιγγάνοι που ήταν, οι πρώτοι που αποχωρούσαν. Παρόλα αυτά στις 20 Ιουνίου του 1943, σε μια νέα τους επιδρομή, οι κατακτητές έκαψαν σπίτια ανταρτών στην Καρδίτσα χωρίς ανθρώπινες απώλειες αυτή την φορά.³⁵ ³⁶

34 Στρογγύλης Απόστολος, *«Το Αντάρτικο Αεροδρόμιο. Η μοιραία αερογέφυρα της Εθνικής Αντίστασης»*, σελ. 73-74, Αθήνα 1988.

35 Στρογγύλης Απόστολος, *«Η πρωτεύουσα της ελεύθερης Ελλάδας. Η Καρδίτσα στην Αντίσταση»*, σελ.92-95, Αθήνα 1988.

Μια άλλη πρωτοποριακή πτυχή της απελευθέρωσης της Καρδίτσας ήταν, ότι ενώ παλαιότερα, μέχρι το 1942, η τροφοδοσία για τους πρώτους αντάρτες με ελιές και ρέγκες γινόταν κρυφά, το σκηνικό άλλαξε παραχωρώντας τώρα τη θέση του σε ένα ανοιχτό και πλατύ εμπόριο, για κάθε τι που ήταν χρήσιμο για τα τμήματα της αντίστασης. Έτσι, το παλιό εμπόριο της Καρδίτσας αναπτύσσεται τώρα ακόμη περισσότερο, αναβαθμίζεται και ανανεώνεται έχοντας ως πηγές εφοδιασμού τον Βόλο, την Λάρισα, την Αθήνα, τον Πειραιά και την Θεσσαλονίκη. Προορισμός των εφοδίων απ' την άλλη είναι όλη η ελεύθερη Ελλάδα. Μολαταύτα, στην περιοχή υπάρχουν και οι Μαυραγορίτες, που φέρνουν στην πόλη διάφορα είδη. Καταφέρνουν και βρίσκουν τρόπους να εξαγοράσουν τα μπλόκα των κατακτητών, τους ελέγχους τους και να διακινούν παράνομα τα προϊόντα τους.³⁷

Καθώς προχωρούμε προς το καλοκαίρι του 1943, η Καρδίτσα ολοένα και περισσότερο γίνεται η διοικητική και οικονομική πρωτεύουσα της ελεύθερης ζώνης, δηλαδή της ελεύθερης Ελλάδας. Το ίδιο και η περιοχή γύρω από αυτή. Στα ορεινά χωριά της Καρδίτσας, έχουν εγκατασταθεί όλες οι πανθεσσαλικές οργανώσεις του ΕΑΜ, της ΕΠΟΝ, της Εθνικής Αλληλεγγύης, του ΚΚΕ. Και κλιμάκιά τους, ή και ολόκληρες πολλές φορές οι Οργανώσεις, μένουν μέσα στην πόλη. Στην περιοχή Κόζιακα μάλιστα, βρίσκεται το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ, όπου και επισκέπτεται ο Σόλων Γρηγοριάδης για την συγγραφή του βιβλίου του με τίτλο «Συνοπτική Ιστορία άλλους Εθνικής Αντίστασης». Την περίοδο αυτή η πόλη δέχεται κύματα επισκεπτών αλλά και αγωνιστών από την κατεχόμενη Ελλάδα. Αποτελεί κόμβο συγκοινωνιών για Ρούμελη, Μακεδονία και Ήπειρο και συνδεόταν με πλήθος αυτοκινήτων με το Περτούλι. Συνέδρια πραγματοποιούνται και τα καταστήματα λειτουργούν με έντονους ρυθμούς. Αντιστασιακά συνθήματα και κάθε είδους επιγραφές καλύπτουν τους τοίχους, ενώ συχνά είναι τα συλλαλητήρια και οι παρελάσεις. Τα βράδια τα μεγάφωνα των πλατειών μεταδίδουν τις εκπομπές του Λονδίνου, της Μόσχας και άλλων σταθμών. Πέραν του Περτουλίου και της Καρδίτσας πανομοιότυπη κίνηση παρουσιάζουν το Καρπενήσι, το Βουλγαρέλι (πρωτεύουσα άλλους Ελευθέρας Ορεινής Ελλάδος του ΕΔΕΣ) και τα Γρεβενά, αλλά

36 Σαράφης Στέφανος, «Ο ΕΛΑΣ», σελ.81-85, Αθήνα 1980.

37 Μπάλλης Δημήτριος, «Ο ΕΛΑΣ στη Θεσσαλία», σελ. 1126-129, Αθήνα 1981.

μικρότερης κλίμακας. Άξια αναφοράς είναι και η πολιτισμική αναγέννηση που παρουσιάζουν χωριά και κωμοπόλεις κατά την περίοδο αυτή. Η επικοινωνία στα βουνά, με ασύρματο, ταχυδρομείο και τηλέφωνο αναπτύχθηκε την περίοδο αυτή και οι αυτοκινητόδρομοι επισκευάστηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Σχολεία και τοπικές αυτοδιοικήσεις, δικαστήρια και κοινωφελείς υπηρεσίες προς το κοινό, τα οποία ο πόλεμος ανέστειλε τέθηκαν πάλι σε λειτουργία. Θέατρα, εργαστήρια αλλά και κοινοβουλευτικές συγκεντρώσεις, άρχισαν για πρώτη φορά.³⁸

Η Επιμελητεία του Αντάρτη (ΕΤΑ), που είχε εξελιχθεί μέσα στο καλοκαίρι του 1943 σε αυτοτελή ανεξάρτητη υπηρεσία, είχε 14 επαρχιακά κλιμάκια στη Θεσσαλία, με κέντρο την Καρδίτσα. Πρότερα, υπήρχαν οι Επιτροπές Προστασίας του Αντάρτη (ΕΠΑ), που είχαν συγκροτηθεί σε κάθε χωριό. Πόροι των ΕΠΑ ήταν ένα μέρος από τα προϊόντα που είχαν επιτάξει οι λεγεωνάριοι και οι Ιταλοί δεν κατάφεραν τα μεταφέρουν σε πόλεις, οι εισφορές των κατοίκων και παρακράτημα σε είδος ή σε χρήμα από τα προϊόντα που μετέφεραν οι έμποροι προς τις κατεχόμενες πόλεις. Μετέπειτα οργανώθηκε και η ΕΤΑ, όπου στην ελεύθερη Καρδίτσα ανέπτυξε μεγάλη δραστηριότητα το τοπικό κλιμάκιο στο ζήτημα του εφοδιασμού του ΕΛΑΣ όλης της ελεύθερης περιοχής. Χαρακτηριστικό αυτού είναι, ότι η Επιμελητεία κατέληξε να παράγει υφάσματα για στρατιωτικές στολές των ανταρτών, με πρώτη ύλη χορηγούμενη από την ΕΤΑ, στα εργοστάσια του Παπαγεωργίου, Μουρτζούκου και Αδαμοπούλου στο Βόλο. Πολλά τοπικά συνεργεία γυναικών της ΕΠΟΝ αλλά και Αλληλέγγυες βοηθούσαν ενεργότατα στην περιοχή για την δημιουργία των στολών των ανταρτών. Στην πόλη μάλιστα λειτουργούσε και ένα ξενοδοχείο, με το Όνομα «Κιέριο», το οποίο χρησιμοποιούνταν για την εξυπηρέτηση των αντιστασιακών οργανώσεων, προσφέροντας φιλοξενία σε επισκέπτες αυτών, που κατέφθαναν από άλλες περιοχές της κατεχόμενης Ελλάδας.³⁹

38 Γρηγοριάδης Ν. Σόλων, «Συνοπτική Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης (1941-1945). Αρχεία του Γ.Σ του ΕΛΑΣ και της Ομάδας Στρατού Ε της Βέρμαχ», σελ.178-188, Αθήνα 1973.

39 Μπέικος Γεωργούλας, «ΕΑΜ κ Λαϊκή Αυτοδιοίκηση», σελ.73-77, Θεσσαλονίκη 1976.

«Συνδιασκέψεις στην ευρύτερη περιοχή»

Το ανθρώπινο δυναμικό της πόλης αλλά και όλης της περιφέρειας Καρδίτσας που προσχωρεί στις οργανώσεις του ΕΑΜ, της Εθνικής Αλληλεγγύης και της ΕΠΟΝ, ολοένα και αυξάνεται. Στις συνδιασκέψεις που πραγματοποιούνται την περίοδο αυτή, διαφαίνεται η αύξηση αυτή, και καταγράφεται η κατάσταση ενός ολόκληρου λαού στα πλαίσια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Η πρώτη συνδιάσκεψη του ΕΑΜ πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 1943 (τρεις μήνες δηλαδή μετά την απελευθέρωση άλλους Καρδίτσας) στην περιοχή Βλάσδο. Κατά τη διάρκεια της συνδιάσκεψης μίλησαν ο γραμματέας του Νομαρχιακού Συμβουλίου Καρδίτσας (Ιωάννης Κοσπεντάρης) δίδοντας μια εικόνα του έργου του ΕΑΜ μέχρι εκείνη την στιγμή, αναλύοντας τα προβλήματα γύρω από τα θέματα της αυτοδιοίκησης, επισημαίνει την ανάγκη αποφυγής κάθε εξτρεμισμού και τονίζει την βοήθεια που πρέπει να δοθεί προς τον ΕΛΑΣ. Εν συνέχεια, τον λόγο πήρε ο γραμματέας της Περιφερειακής Επιτροπής του ΚΚΕ (Σωτήρης Μπαρμπουνάκης), ο οποίος επισήμανε το χρέος της Καρδίτσας να ανταποκριθεί στο ρόλο της πρώτης ελεύθερης πόλης. Ομιλίες πραγματοποίησαν στην συνδιάσκεψη αυτή και μια σειρά άλλων ατόμων, όπως ο γραμματέας της Πανθεσσαλικής Επιτροπής (Δήμος Σουλιώτης) που αναφέρθηκε στα καθήκοντα του ΕΑΜ καθώς και εκπρόσωποι του εργατικού ΕΑΜ. Τέλος, ο εκπρόσωπος του αρχηγείου Δυτικής Θεσσαλίας (Ιωάννης Κατσαντώνης) ευχαρίστησε την οργάνωση της πόλης για την βοήθεια που έχει παράσχει προς τον ΕΛΑΣ, Με την στρατολογία ανταρτών, με την οργάνωση και ενίσχυση της Επιμελητείας του ΕΛΑΣ, με την οργάνωση δικτύων και την συμπαράσταση που προσφέρει στα μαχόμενα τμήματα της χώρας.⁴⁰

Η Α' Συνδιάσκεψη της ΕΠΟΝ πραγματοποιείται στις αρχές Μαρτίου του 1943, στο κτίριο του Δημοτικού Σχολείου στο Παλαιόκαστρο. Σ' αυτήν πήραν μέρος στελέχη και μέλη της πόλης και των χωριών, νέοι και νέες εργατικών, μικροαστικών, συντηρητικών στρωμάτων, διανοούμενοι και μαθητές. Η Συνδιάσκεψη αυτή πραγματοποιήθηκε ύστερα από καταστατική επιταγή για την συμμετοχή της ελληνικής νεολαίας στα απελευθερωτικό αγώνα. Το Πανθεσσαλικό Συνέδριο της

⁴⁰ Βραχνιάρης Χρήστος, *«Τα χρόνια της Λαϊκής εποποιίας. Πόλεμος- Κατοχή- Αντίσταση»*, σελ. 112-118, Θεσσαλονίκη 1983.

ΕΠΟΝ λαμβάνει χώρα λίγους μήνες αργότερα, τον Ιούλιο του 1943 (μια μέρα μετά το Πανθεσσαλικό συνέδριο του ΕΑΜ) στην περιοχή Νεράιδα, λίγες ημέρες αργότερα από το Πανθεσσαλικό Συνέδριο του ΕΑΜ που διήρκησε 2 ημέρες και που πραγματοποιήθηκε στη μονή της Κορώνης, στην περιοχή Μεσινικόλας που απείχε μόλις 2 μίλια από το αεροδρόμιο της Νευρόπολης, το οποίο την εποχή αυτή ήταν σχεδόν έτοιμο να τεθεί για πρώτη φορά σε λειτουργία και στο οποίο παρευρέθηκαν περίπου 3.000 άτομα, αντιπρόσωποι από την Γιουγκοσλαβία, την Αλβανία, το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ, Άγγλοι, νέοι της ΕΠΟΝ από όλη την Θεσσαλία, παπάδες, γυμνασιάρχες και καθηγητές, αγρότες, επιστήμονες όλων των κλάδων, караγκούνες με τις τοπικές στολές τους, γυναίκες από κατεχόμενες πόλεις, Βλάχοι της Πίνδου, Αγραφιώτες και Χαδιώτες, Ολυμπίσιοι, Πηλιορείτες, βιομήχανοι, εργάτες, έμποροι, άνθρωποι όλων των τάξεων και περιοχών, που έφτασαν περπατώντας ως εκεί. Στο πρώτο αυτό Εαμικό Πανθεσσαλικό Συνέδριο αποστέλλονται τέσσερις συστοιχίες αντιαεροπορικών πολυβόλων σε περίπτωση βομβαρδισμού από Ιταλικά αεροπλανοφόρα, τα οποία δεν χρειάστηκε να χρησιμοποιηθούν και κατά τη διάρκεια του ανακοινώνεται η πτώση του Μουσολίνι. Στο προαναφερθέν τώρα Συνέδριο της ΕΠΟΝ, παρευρίσκονται νέοι απ' όλα τα μέρη της Θεσσαλίας και συζητάτε ο ρόλος της οργάνωσης της ΕΠΟΝ, η δημιουργία του θεσμού των «Αετόπουλων» καθώς και η δράση των ανταρτοεπονιτών. Τα «Αετόπουλα», γεννήθηκαν σαν ιδέα στη Θεσσαλία, όπου πρόκειται για παιδιά μέχρι 13-14 ετών τα οποία οργανώθηκαν και προσέφεραν μεγάλες υπηρεσίες ως σύνδεσμοι μεταξύ βουνού χωριών και πόλης, ως βοηθοί και παρατηρητές. Η Θεσσαλία, με πληθυσμό 551.776 κατοίκους, έχει οργανώσει 36.127 «Αετόπουλα» (αγόρια και κορίτσια, σε πόλεις και χωριά). Τα μέλη της ΕΠΟΝ στη Θεσσαλία αγγίζουν τους 50.000. Το Επονίτικο Συνέδριο παρακολουθούν αντιπροσωπείες των Κεντρικών Οργανώσεων, καθώς και ο Άρης Βελουχιώτης⁴¹.

Οι συνθήκες που διαμορφώθηκαν στο θεσσαλικό χώρο, όπου τα χτυπήματα του ΕΛΑΣ απελευθέρωσαν περιοχές, παγίωσαν ένα αίσθημα ασφάλειας, δημιουργώντας έτσι το κατάλληλο κλίμα για την πραγματοποίηση της Β' Πανθεσσαλική Συνδιάσκεψη της ΕΠΟΝ που έγινε πάλι στην περιοχή της Νεράιδας τον Μάιο του 1944. Πήραν μέρος επονίτες και επονίτισσες από τις πόλεις και τα

41 Αρσενίου Α. Λάζαρος, «Η Θεσσαλία στην Αντίσταση. Ιταλική Κατοχή», τ.1, σελ. 132-136, Λάρισα 1999.

χωριά, ο Κώστας Καραγιώργης, ο Άρης Βελουχιώτης με μια ομάδα μαυροσκούφηδων και το Κ.Σ της ΕΠΟΝ. Η ΕΠΟΝ Καρδίτσας, ανταποκρινόμενη στη βοήθεια που ζητούσε ο ΕΛΑΣ σε αντάρτες για τη δημιουργία υποδειγματικών ομάδων, έστειλε δύο ομάδες στο Αρχηγείο Αγράφων, καθώς και στελέχη του στη «Σχολή Αξιωματικών» στη Ρεντίνα.⁴²

⁴² Στρογγύλης Απόστολος, *«Το Αντάρτικο Αεροδρόμιο. Η μοιραία αερογέφυρα της Εθνικής Αντίστασης»*, σελ. 102-107, Αθήνα 1988.

«Οικονομική ενίσχυση ανταρτών και αποτελέσματα αυτής στην περιοχή»

Ένα άλλο ζήτημα το οποίο απασχόλησε την ιστοριογραφία για την δράση του Εαμικού κινήματος, έγκειται στην απόφαση που πάρθηκε στα πλαίσια της ίδρυσης του Κοινού Γενικού Στρατηγείου (που μετέχουν όπως γνωρίζουμε Άγγλοι, ΕΛΑΣ, ΕΔΕΣ, ΕΚΚΑ) για την οικονομική ενίσχυση και συντήρηση των ανταρτών και όλα τα γενικά έξοδα. Αποφασίστηκε να χορηγείται μια χρυσή λίρα το μήνα, για κάθε αντάρτη, από το Στρατηγείο της Μέσης Ανατολής, στις μονάδες. Η απόφαση αυτή, αφορούσε τους μόνιμους αντάρτες και όχι τους εφεδρικούς, που έμεναν στα χωριά. Αυτό διήρκησε για δύο- τρεις μήνες, στην αρχή του θεσμού του Γενικού Στρατηγείου. Έπειτα οι Άγγλοι αποφάσισαν να σταματήσουν την ενίσχυση αυτή προς τον ΕΛΑΣ και μόνο περιστασιακά την παρείχαν, σύμφωνα πάντα με τις εντολές του Τσόρτσιλ. Την εξεταστέα λοιπόν περίοδο στην ελεύθερη αυτή περιοχή επικρατούσε οικονομική ευφορία. Κοινωνικοί μετασχηματισμοί δεν γίνονταν στη ζώνη του ΕΑΜ, εκτός από κάποιες καταλήψεις εγκαταλειμμένων κτημάτων από ακτήμονες της περιοχής. Την άδεια εγκατάστασης και αξιοποίησης την πήραν οι αντάρτες με τον ρητό όρο της προσωρινότητας. Η οικονομική κατάσταση αυτή, ξεπερνούσε την προπολεμική. Το ποσό επιχορήγησης που παρείχαν οι Άγγλοι συνολικά για τον ΕΛΑΣ ανήλθε σε 146.000, εν αντιθέσει με του Ζέρβα που μολονότι ο αριθμός των ανταρτών του ήταν σαφώς μικρότερος από αυτόν του ΕΛΑΣ δόθηκαν 274.866 χρυσές συνολικά. Μόνο όμως για την διατροφή των ανταρτών του ΕΛΑΣ, από τον Ιούνιο του 1943 ως τον Μάρτιο του 1945, χρειάστηκαν τρόφιμα που αντιστοιχούσαν σε αξία ίση προς 815.000 χρυσές λίρες.⁴³

Η οικονομική λοιπόν άνθιση που παρουσίασε η Ελεύθερη Ελλάδα την περίοδο αυτή, οφειλόταν στην εργασία των απελευθερωμένων κατοίκων τους, που, απαλλαγμένοι από τους κατακτητές και τους μαυραγορίτες και με την προστασία της παραγωγής τους από τους αντάρτες, μπορούσαν απερίσπαστοι να επιδοθούν στη δουλειά τους για την επιβίωση αλλά και την στήριξη του απελευθερωτικού αγώνα. Εκείνοι λοιπόν, που επωμισθήκαν το βάρος της συντήρησης των ανταρτών και του

⁴³ Γουντχάουζ Κρις, «Το Μήλο της Έριδος. Η Ελληνική Αντίσταση και η Πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων», σελ. 272-274, Αθήνα 1976.

ΕΛΑΣ, ήταν οι Έλληνες αγρότες. Οι Άγγλοι στην 1^η μεραρχία της Θεσσαλίας, για την διατροφή των ανταρτών, έδωσαν να μια χρυσή λίρα μόνο για τους μήνες Ιούλιο, Αύγουστο, Σεπτέμβριο και Οκτώβριο του 1943. Έκτοτε, ουδεμία βοήθεια σε χρήμα ή είδος δόθηκε, όπως αναφέρει ο Δ. Μπαλής, μόνιμος ταγματάρχης του ελληνικού στρατού και επιτελάρχης της 1^{ης} Μεραρχίας του ΕΛΑΣ. Σε άλλες μονάδες της Θεσσαλίας, μη ενταγμένες στην 1^η Μεραρχία και στην Ταξιαρχία του Ιππικού, σποραδικά δίνονταν η μικρή αυτή βοήθεια. Παρότι μεσολάβησε ο Λίβανος και η Καζέρτα στη 1^η Μεραρχία δεν δόθηκε τίποτα και στις αλληπάλληλες αιτήσεις τους, ο Άγγλος σύνδεσμος έμεινε στις υποσχέσεις.⁴⁴

Την εποχή αυτή μάλιστα στην περιοχή συνέβη ένα γεγονός με θέμα τις λίρες. Στη Καστανιά Καλαμπάκας, από τα μέσα Σεπτεμβρίου και ύστερα, διεικνόντο ότι δεν μπορούσαν να καταβάλλουν τα καθορισθέντα από το Στρατηγείο χρήματα για τον επισιτισμό των ανταρτών της Μεραρχίας κατά μήνα, γιατί δεν είχαν χρήματα. Ένα μήνα όμως αργότερα, όταν άρχισε η γερμανική εκκαθαριστική επιχείρηση, οι Γερμανοί που κατέλαβαν την Καστανιά (έδρα της 1^{ης} Μεραρχίας και της αγγλικής στρατιωτικής αποστολής), λίγα χιλιόμετρα έξω από το χωριό βρήκαν 30.000 λίρες, που τις εγκατέλειψε φεύγοντας ο αναπληρωτής Χιλς, του αρχηγού της αποστολής, ταγματάρχης Μόργκαν. Και έτσι εξηγήθηκε και η στάση του, όταν επί ενός 24ωρου αρνούσαν να αποχωρήσει από την περιοχή με μέσα των ανταρτών.⁴⁵

44 Έντυ Μάγιερς, «Η ελληνική περιπλοκή. Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα», σελ.146-148, Αθήνα 1986.

45 Εφημερίδα «Ρήγας», άρθρο του Απόστολου Σπήλιου στις 22 Οκτωβρίου 1943.

«Λόγος Αυτοκινήτων»

Ένα άλλο παρακλάδι της δράσης του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ την περίοδο αυτή είναι και η δημιουργία του Λόγου Αυτοκινήτων που προσφέρει ανεκτίμητες υπηρεσίες στις μεταφορές της οργάνωσης και έχει ως κέντρο την πόλη της Καρδίτσας. Πρόκειται για ένα δίκτυο μεταφορών, το οποίο σε συνδυασμό με τα συμμαχικά αεροπλάνα που εξυπηρετούν την οργάνωση, συμβάλει στη δράση του απελευθερωτικού αγώνα, συγκροτώντας έτσι ένα πιο αποτελεσματικό τρόπο επικοινωνίας μεταξύ των ελεύθερων περιοχών της χώρας. Στέλνεται λοιπόν εγκύκλιος, σε όλες τις Οργανώσεις της Θεσσαλίας, να συγκεντρωθούν στην ελεύθερη Καρδίτσα ότι τροχαίο υλικό τους βρίσκotan. Σε λίγες ημέρες έρχεται απάντηση από την Οργάνωση Αμπελώνος, η οποία στέλνει μια μοτοσικλέτα, άλλες οργανώσεις στέλνουν λάστιχα, δυναμό, ανταλλακτικά και δύο αδέρφια από το Ιρινί Φαρσάλων, στέλνουν ένα ολόκληρο αυτοκίνητο (φορτηγό Σεβρολέτ 3 τόνων, το οποίο το είχαν φέρει μαζί τους με την οπισθοχώρηση από την Αλβανία και το έκρυσαν για να μην το βρουν οι κατακτητές στο χωράφι τους). Αυτά τα λίγα οχήματα, τα πρώτα τρίτροχα και τετράτροχα, προσέφεραν μεγάλες υπηρεσίες στις μεταφορές προς όλα τα ορεινά, όπου υπήρχαν δρόμοι. Όπου δεν προχωρούσαν δρόμοι, τα οχήματα έφθαναν μέχρι εκεί που ήταν δυνατόν και στη συνέχεια αναλάμβαναν τα ζώα και οι άνθρωποι. Το οδικό δίκτυο της Καρδίτσας έφτανε ως το Σμόκοβο και τη Ρεντίνα, ως την Τύρνα (μέσω Μουζακίου και Πόρτας) και φυσικά ως τη Νευρόπολη και τη Νεράιδα. Η βενζίνη, που ήταν και η βασική ανασχετική τροχοπέδη του όλου εγχειρήματος, προέρχονταν κυρίως μέσω του θεσσαλικού ΕΛΑΝ (το ναυτικό των ανταρτών) που την προμήθευε με καϊκία από την Τουρκία.⁴⁶

Αυτή είναι και η πρώτη φάση του Λόγου Αυτοκινήτων, στη διάρκεια της οποίας χρησιμοποιούνται και ιδιωτικά αυτοκίνητα επί πληρωμή. Με τη συνθηκολόγηση των Ιταλών, το Σεπτέμβριο του 1943, τα πράγματα αλλάζουν άρδην. Στους στρατώνες της Καρδίτσας συγκεντρώνονται οι μοτοσικλές και τα μεγάλα αυτοκίνητα των Ιταλών που παραδόθηκαν. Οι μεταφορές έτσι γίνονται πιο άνετα, προς κάθε κατεύθυνση. Μεγάλες ποσότητες σιταριού και μαύρων φασολιών του

⁴⁶ Αρσενίου Α. Λάζαρος, «Η Θεσσαλία στην Αντίσταση. Ιταλική Κατοχή», τ.1 , σελ. 133-137, Λάρισα 1999.

παρακρατήματος που αγοράζει η Επιμελητεία (ΕΤΑ) προωθούνται στα Άγραφα, στον Κόζιακα και στην Πίνδο. Ο χειμώνας του 1943-1944 θα είναι σκληρός και από πλευράς καιρικών συνθηκών και από πλευράς γερμανικών επιχειρήσεων. Τα τρόφιμα αυτά λοιπόν, θα αποτελέσουν βασική παράμετρο για την εύρυθμη διεξαγωγή αλλά και διατήρηση του αγώνα. Ένα μεγάλο μέρος μολαταύτα του Λόχου στάθμευε στη Νευρόπολη για λόγους ασφαλείας.⁴⁷

⁴⁷ Μπάλλης Δημήτριος, «Ο ΕΛΑΣ στη Θεσσαλία», σελ. 68-72, Αθήνα 1981.

«Παράδοση των Ιταλών»

Την περίοδο αυτή τελείται και ένα άλλο σημαντικό γεγονός. Η Ιταλία καταθέτει τα όπλα, στις 8 Σεπτεμβρίου 1943. Η 11^η ιταλική στρατιά αποτελούσε το στρατό Κατοχής στην Ελλάδα, με δύναμη 140.000 άνδρες. Χωρίζονταν σε 11 μεραρχίες και ο μεγάλος αριθμός όπλων που είχαν στην διάθεσή τους αποτέλεσαν ένα μείζον ζήτημα για το ποιοί θα τα έχουν από εδώ και πέρα (Γερμανοί ή Οργανώσεις Αντίστασης). Την ίδια μέρα της συνθηκολόγησης της Ιταλίας, ο αρχιστράτηγος της Μέσης Ανατολής, Ουίλσον, με διάγγελμά του προς τον Ελληνικό λαό, τον καλεί «να πάρει, άνευ βίας, ιταλικά όπλα και πολεμοφόδια διά να δυνηθεί να εξακολουθήσει το γενναίο του αγώνα με τον απομείναντα εχθρό». Το Κοινό Γενικό Στρατηγείο, με διαταγή του, καλεί τους Ιταλούς που επιθυμούν να αναλάβουν αγώνα εναντίον των Γερμανών, να τεθούν υπό τις διαταγές του. Δίνει ακόμη εντολή να αφοπλιστούν οι Ιταλοί που θα παρέμεναν στο πλευρό των Γερμανών. Στη Θεσσαλία βρίσκεται η ιταλική Μεραρχία Πινερόλο με διοικητή τον στρατηγό Ινφάντε. Στις 11 Σεπτεμβρίου Άγγλοι αξιόνουν να παραδοθεί ο Ινφάντε και η Μεραρχία του στον ΕΔΕΣ, όπως το ζητούσε και ο Ιταλός στρατηγός. Ο Σαράφης όμως απαντάει ότι «εφόσον η Μεραρχία βρίσκεται στη ζώνη του ΕΛΑΣ (όπως είχαν καθοριστεί οι ζώνες από το Κοινό Στρατηγείο), εκεί και θα έπρεπε να προσέλθει η Μεραρχία». Η ηγεσία του ΕΛΑΣ το εκτιμά σαν προπαρασκευή μεταπήδησης των Ιταλών στο χώρο του ΕΔΕΣ, με τον οπλισμό τους. Σε ένα γράμμα του ο Ινφάντε γράφει στο Ζέρβα πως επιθυμεί να συνταχθεί με δυνάμεις του, και ο Ζέρβας του απαντάει στις 23 Σεπτεμβρίου 1943: «Ελπίζομεν ότι θα σας έχομεν συμπολεμιστήν και συμπαραστάτην». Τελικά, στις αρχές Οκτωβρίου, η ηγεσία του ΕΛΑΣ αποφάσισε τον αφοπλισμό των Ιταλών, που έγινε στις 14 Οκτωβρίου. Κάπου 1.000 άλογα, 70 πολυβόλα και οπλοπολυβόλα, 8 ομαδικοί όλμοι, εκατοντάδες ντουφέκια, 2 πυροβολαρχίες, θωρακισμένα φορτηγά και πυρομαχικά, είναι αυτά που κέρδισε ο ΕΛΑΣ από άλλους Ιταλούς. Μερικά μάλιστα από αυτά τα όπλα τοποθετήθηκαν στο αεροδρόμιο.⁴⁸

Στο μεταξύ στα Τρίκαλα, που ήταν η έδρα του συντάγματος ιππικού της Αοστής, τα πράγματα εξελίσσονται ταχύτερα. Ολόκληρο το σύνταγμα παραδίδεται

48 Έντυ Μάγιερς, *«Η ελληνική περιπλοκή. Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα»*, σελ.153-160, Αθήνα 1986.

στις 12 Σεπτεμβρίου στους αντάρτες και οι στρατώνες των Τρικάλων αδειάζουν. Στην Λάρισα από την άλλη, οι Γερμανοί αγρυπνούν για τους Ιταλούς, αλλά στις 13 Σεπτεμβρίου όλη η ιταλική φρουρά θα βγει κρυφά και θα παραδοθεί στον ΕΛΑΣ στη γέφυρα Κουτσόχειρου, που βρίσκεται ανάμεσα στη Λάρισα και τα Τρίκαλα. Ήταν 1.200 οπλίτες, 35 αξιωματικοί και 40 φορητά αυτοκίνητα. Ως τις 15 Σεπτεμβρίου είχε παραδοθεί ολόκληρη η Μεραρχία. Τελικά, από τους 190.000 της 11^{ης} ιταλικής στρατιάς, μαζί με τη ναυτική δύναμη της Δωδεκανήσου, οι 46.000 έμειναν κάτω από το γερμανικό έλεγχο (συνεργαζόμενοι και αιχμάλωτοι), κάπου 14.000 είχαν εξοντωθεί και 18.000 πέρασαν στα βουνά με τα όπλα τους.⁴⁹

⁴⁹ Χατζής Αθανάσιος, *«Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε. Ο λαός προχωρεί η ηγεσία κλονίζεται»*, σελ. 98-105, Αθήνα 1983.

«Εκπολιτιστική δράση ΕΑΜ και Τύπος»

Μία άλλη πτυχή του Εαμικού κινήματος την εποχή αυτή, ήταν η εκπολιτιστική του δράση στο νομό. Το φθινόπωρο του 1943, το θεατρικό τμήμα στις ΕΠΟΝ, ύστερα από πολλές δοκιμές στο έργο του Ψαθά «Το στραβόξυλο» και ύστερα από μετατροπή του μεγάρου ΠΑΛΛΑΣ από γιατί σε υποσχόμενο θέατρο, ανέβασε το έργο με επιτυχία. Δόθηκαν παραστάσεις οι οποίες, χάρη στην επιμέλεια των συντελεστών, την αποδοχή από τον κόσμο και την ποιότητα που προσέφεραν έδωσαν πνοή σε μια άλλη πτυχή του κινήματος, της πολιτιστικής καλλιέργειας. Το θεατρικό τμήμα ανέβηκε στο χωριό Μεσινικόλας, και έχοντας το ως βάση εξόρμησης, πραγματοποίησε παραστάσεις με τα έργα του Ρώτα «Να ζη το Μεσολόγγι», «Γραμματιζούμενοι», «Μαξιλαριές» κ.α σε κύρια ορεινά χωριά μέχρι το χωριό Μαστρόγιαννη.⁵⁰

Με την απελευθέρωση της πόλης, στις 2.9.44, παραχωρείται το ξενοδοχείο «Άρνη» και μετατρέπεται από το ΕΑΜ σε κυψέλη πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Κάθε δωμάτιο μεταβάλλεται σε τμήμα θεάτρου, τμήμα μουσικής, τμήμα οργάνων και ορχήστρας, τμήμα χορωδίας, τμήμα λογοτεχνίας, τμήμα ζωγραφικής, σκηνικών και πανό για τις ανάγκες της Οργανώσεις. Επίσης, κάθε συνοικιακή Οργάνωση είχε το δωμάτιό της, όπως και οι περιοχές Παλαμά, Κουτσερί, Βαλτοχώρια Συλλάνων, Φαναρίου, Παλαιοκάστρου, Σεκλείζας μέχρι Ρεντίνα και περιοχή Σοφάδων. Στο ισόγειο δημιουργήθηκε αναγνωστήριο με περιοδικά και εφημερίδες και δίδονταν διαλέξεις, συνελεύσεις, συναυλίες. Μια πιο δυναμική εμφάνιση είχε το θεατρικό τμήμα με τη βοήθεια των ηθοποιών του Εθνικού Θεάτρου που βρίσκονταν στην Καρδίτσα, το οποίο ανέβασε το έργο του Βασίλη Ρώτα «Ρήγας Βελεστιλνής». Για την ανάγκη μάλιστα, της αποκέντρωσης του θεάματος, χρησιμοποιήθηκε ένα λυόμενο άρμα που έδινε παραστάσεις στις κεντρικές πλατείες και μεταφερόταν σε μονόκαρο στις γειτονιές και τα χωριά του κάμπου.⁵¹

Βασική παράμετρος του Εαμικού κινήματος είναι και η δραστηριοποίησή του στον χώρο του τύπου. Από άλλους πρώτες κιόλας ώρες της εγκατάλειψης της

⁵⁰ Εφημερίδα «Ρήγας», άρθρο του Απόστολου Σπήλιου, 28 Αυγούστου 1943.

⁵¹ Στρογγύλης Απόστολος, «Η πρωτεύουσα της ελεύθερης Ελλάδας. Η Καρδίτσα στην Αντίσταση», σελ.9137-138, Αθήνα 1988.

Καρδίτσα από του Ιταλούς, το Μάρτιο του 1943, εκδίδεται στη πόλη καθημερινή τετρασέλιδη εφημερίδα με τίτλο «Φωνή του ΕΑΜ». Φτάνει σε όλη την ελεύθερη περιοχή, ως τα μεγάλα κέντρα και την Αθήνα. Οι μαυραγορίτες εμπορεύονται την εφημερίδα, αγοράζοντας δεκάδες φύλλα και κρύβοντάς τα σε τσουβάλια με διάφορα τρόφιμα και πουλώντας τα στη μαύρη αγορά. Μετά την επιδρομή μάλιστα των Ιταλών, στις 13 Απριλίου, αποφασίστηκε για λόγους ασφαλείας η μεταφορά των τυπογραφείων έξω από την πόλη. Η μετακίνηση ήταν άκρως δυσχερής, χρειάστηκε να επιστρατευτούν αυτοκίνητα, όπου δεν πήγαιναν ζώα και άνθρωποι από τα γύρω χωριά. Για τη μεταφορά τους στα Άγραφα χρειάστηκε πορεία τριάντα δύο ημερών σε δυσμενείς καιρικές συνθήκες, μιας και τις περισσότερες ημέρες έβρεχε. Στα Άγραφα εγκαθίστανται οι Πανθεσσαλικές Επιτροπές και αναπτύσσονται τα τυπογραφεία. Συνολικά, τα τυπογραφεία έφτασαν να χρησιμοποιούν περίπου τριάντα δημοσιογράφους, από τους οποίους οι περισσότεροι Θεσσαλοί και ελάχιστοι από την Αθήνα.. Τυπογράφοι προσήλθαν από την Καρδίτσα, τη Λάρισα και το Βόλο. Μείζον πρόβλημα όμως αποτελούσε το χαρτί. Δημοσιογράφοι και τυπογράφοι από τις κατεχόμενες πόλεις και την Αθήνα τροφοδοτούν τις Οργανώσεις με δημοσιογραφικό χαρτί, που το εξασφαλίζουν από άλλες εφημερίδες, οι οποίες εκδίδονται με άδεια του κατακτητή και μεταφέρονται με την βοήθεια των σιδηροδρόμων.⁵²

⁵² Στέφανος Μήτσιου, άρθρο εφημερίδας «Φωνή του ΕΑΜ», Καρδίτσα, τεύχος 23 Απριλίου 1943.

«Διενέργεια εκλογών»

Τον Αύγουστο του 1943, πραγματοποιούνται οι εκλογές της τοπικής αυτοδιοίκησης. Δεν είναι η πρώτη φορά, μιας και στα ορεινά της Καρδίτσας έγιναν (από την πρώτη εμφάνιση των ανταρτών) τέτοιες εκλογές σε αντικατάσταση των παλαιών συμβουλίων. Τώρα όμως, γίνονται σε όλη την ελεύθερη Ελλάδα εκλογές για την ανάδειξη Επιτροπών Αυτοδιοίκησης και Λαϊκής Δικαιοσύνης. Το κύτταρο που είχε γεννηθεί στη Ρούμελη, και είχε περάσει και στα χωριά της Καρδίτσας σε ένα βαθμό, τώρα είχε υιοθετηθεί επίσημα για τις περιοχές του ΕΑΜ, του ΕΔΕΣ, της ΕΚΚΑ, όλης της ελεύθερης Ελλάδας. Η απόφαση αριθμού 6 του Κοινού Γενικού Στρατηγείου επιβραβεύει τους πρωτοπόρους στην εφαρμογή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Λαϊκής Δικαιοσύνης, τους Ρουμελιώτες δηλαδή, και ως ένα βαθμό και την Καρδίτσα που πρωτοπόρησε και αυτή. Στην απόφαση αριθμού 6 αναφέρεται ότι στις 16 Αυγούστου 1943 συνήλθε το Κοινό Γενικό Στρατηγείο και αφού, έλαβε υπόψη του την κοινή Διαταγή των Ζέρβα και Βελουχιώτη, αποφασίζει τη διενέργεια εκλογών σε πόλεις και χωριά.^{53 54}

Στην ελεύθερη Καρδίτσα γίνονται εκλογές για την ανάδειξη Λαϊκής Επιτροπής, όπου είναι και η πρώτη μεγάλη πόλη που θα εφαρμοστεί ο θεσμός. Στη Θεσσαλία, από τους 555.000 κατοίκους, οι 450.000 περίπου υπάγονταν στην ελεύθερη περιοχή. Με εξαίρεση δηλαδή τις πόλεις (πλην της Καρδίτσας), όλος ο πληθυσμός της Θεσσαλίας δεν ζει κάτω από το καθεστώς του κατακτητή. Αναφέρθηκε και προηγουμένως ότι, εκτός από λίγα ορεινά χωριά της Καρδίτσας (όπου μεταφυτεύτηκε ο θεσμός της αυτοδιοίκησης από τη Ρούμελη), σε όλα τα άλλα διατηρούνται τα παλαιά συμβούλια, τόσο στη κοινότητα όσο και στο συνεταιρισμό. Αντικατάσταση προσώπων γινόταν μόνο στις περιπτώσεις συνεργασίας με τον κατακτητή ή για ασυμβίβαστη συμπεριφορά ή για λόγους ανικανότητας. Το ΕΑΜ επιδίωκε τη δραστηριοποίηση αυτών των συμβουλίων για ζητήματα του χωριού. Στις εκλογές παίρνουν μέρος συνδυασμοί που στηρίζονται από το ΕΑΜ και τον ΕΔΕΣ. Στα πλαίσια του Κοινού Γενικού Στρατηγείου, ο ΕΔΕΣ και η ΕΚΚΑ (Καρτάλης-

53 «Χρονικό Αγώνων και Θυσιών του ΚΚΕ (1918-1945)», έκδοση της Κ.Ε του ΚΚΕ, σελ.217-219, τ1.

54 Θανάσης Τσουπαρόπουλος, άρθρο εφημερίδας «Φωνή του ΕΑΜ», Καρδίτσα, τεύχος 19 Αυγούστου 1943.

Ψαρρός) έχουν Οργανώσεις όχι μόνο στο χώρο που ελέγχουν με τα ένοπλα τμήματά τους, αλλά και όπου κρίνουν απαραίτητο. Σε έκθεση του Καραγιώργη αναφέρεται σχετικά με τις εκλογές: ΕΔΕΣ 18% στη Δυτική Θεσσαλία, 1% στην Ανατολική και κατά μέσο όρο σε όλη τη Θεσσαλία 10% έναντι 90% των συνδυασμών που υποστηριχθήκαν από το ΕΑΜ. Οι ΕΔΕΣίτες υπερείχαν σε ψήφους στα κεφαλοχώρια Μουζάκι και Μαυρομάτι και σε περίπου άλλα 20 χωριά. Το ΕΑΜ με 6.300 κέρδισε την Καρδίτσα, τις κωμοπόλεις της Θεσσαλίας και 750 χωριά.⁵⁵

⁵⁵ Μπέικος Γεωργούλας, «ΕΑΜ κ Λαϊκή Αυτοδιοίκηση», σελ. 152-157, Θεσσαλονίκη 1976.

«Δεύτερη Κατοχή»

Μετά τον αφοπλισμό των Ιταλών (στα μέσα Σεπτεμβρίου), έρχονται στα Τρίκαλα οι Γερμανοί. Η Καρδίτσα παραμένει ακόμη ελεύθερη, αλλά οι Γερμανοί θα πραγματοποιήσουν αρκετές επιθέσεις στην πόλη έως ότου εγκατασταθούν μόνιμα σε αυτήν. Σε μία τέτοια επιδρομή το πρωί της 11 Οκτωβρίου 1943, η πόλη θα αιφνιδιαστεί και αρκετά μέλη του ΕΑΜ θα κινδυνέψουν στη προσπάθεια εξόδου τους από αυτήν. Την ίδια μέρα οι γερμανικές δυνάμεις εισέρχονται και πάλι στην πόλη με 25 αυτοκίνητα, σκοτώνουν μέλη του ΕΑΜ και λεηλατούν αποθήκες της οργάνωσης. Σε λίγες εβδομάδες, οι Γερμανοί εγκαθίστανται μόνιμα στη πόλη. Έτσι, η Καρδίτσα κατέχεται και πάλι. Στην τριπλή κατοχή της χώρας (Γερμανοί, Ιταλοί, Βούλγαροι) ο κορμός της Ελλάδας αφέθηκε στους Ιταλούς, ενώ οι Γερμανοί στάλθηκαν από τον Χίτλερ στο μέτωπο της Ρωσίας. Τώρα έφεραν δυνάμεις των Ες-Ες κτλ για την κατοχή ολόκληρη της χώρας. Οι Γερμανοί ξεκινούν την εκστρατεία τους στις 17 Οκτωβρίου 1943, με 30.000 άνδρες (ένα μέρος μάλιστα από τη δύναμη αυτή είναι εκπαιδευμένο σε ορεινό πόλεμο), με πυροβολικό, μηχανικό και αεροπορία. Σκοπός τους είναι η εξόντωση του κύριου όγκου του ΕΛΑΣ στην Πίνδο. Η εξόρμηση γίνεται από Κόνιτσα, Γιάννενα, Άρτα, Τρίκαλα. Η κίνηση συγκλίνει προς το Περτούλι, όπου και η έδρα του Γενικού Στρατηγείου. Μετά από λίγο καιρό θα γίνει και η επίθεση των Γερμανών στη Νευρόπολη. Στη Θεσσαλία η Αντίσταση έχει λάβει τεράστιες διαστάσεις. Με την κατάληψη της Καρδίτσας (Οκτώβριο του 1943), η Οργάνωση της πόλης προσπαθεί να προσαρμοστεί και μαζί ένας ολόκληρος πληθυσμός, από τον οποίο πολλά άτομα ήταν πλέον εκτεθειμένα εξαιτίας της αντιστασιακής τους δράσης. Αυτό είναι και το τέλος της περιόδου ελευθερίας για την Καρδίτσα, η οποία θα παραμείνει υποδουλωμένη για άλλους δέκα μήνες, υπό την Γερμανική κυριαρχία, έως ότου απελευθερωθεί οριστικά 1η Σεπτεμβρίου του 1944.^{56 57} Οι Γερμανοί στο μεταξύ, προετοιμάζουν την επίθεσή τους εναντίον της Νευρόπολης και των Αγράφων και ξεκινούν την νύχτα 26 προς 27 Νοεμβρίου.

56 Γουντχάουζ Κρις, «*Το Μήλο της Έριδος. Η Ελληνική Αντίσταση και η Πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων*», σελ. 187-195, Αθήνα 1976.

57 Γρηγοριάδης Ν. Σόλων, «*Συνοπτική Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης (1941-1945). Αρχεία του Γ.Σ του ΕΛΑΣ και της Ομάδας Στρατού Ε της Βέρμαχτ*», σελ.135-142, Αθήνα 1973.

«Τα χωριά του νομού κατά την διάρκεια της Κατοχής»

Σημαντικό ρόλο έπαιξαν τα χωριά στον αντιστασιακό αγώνα, καθώς σε αυτά ξεκίνησε η δημιουργία του αντάρτικου σώματος για την περιοχή και αποτέλεσαν το βασικότερο ορμητήριο του εθνικοπαλευθερωτικού κινήματος. Ιδιαίτερα τα ορεινά χωριά της Καρδίτσας, λόγω της κομβικής γεωγραφικής τους θέσης, αποτέλεσαν τον άξονα Ευρυτανία- Άγραφα- Κόζιακας και των πόλεων Καρδίτσα- Αργιθέα- Ήπειρος. Στο χώρο τους, λειτούργησε το αντάρτικο αεροδρόμιο, εδώ εγκαταστάθηκαν οι έδρες των Πανελλαδικών και Πανθεσσαλικών Οργανώσεων και στην περιοχή και στα σύνορά της διαδραματίστηκαν αρκετά από τα μεγάλα γεγονότα του αγώνα. Στα ορεινά χωριά εμφανίστηκε επιπλέον, από πολύ νωρίς οι νέοι θεσμοί :το Λαϊκό Συμβούλιο και το Λαϊκό Δικαστήριο, που ήρθαν στα χωριά από την Ευρυτανία.

Το πρώτο Λαϊκό Συμβούλιο και Λαϊκό Δικαστήριο εκλέχτηκαν στο χωριό Μπελοκομύτης, τον Οκτώβριο του 1942, με υπόδειξη του Θησέα (καπετάνιου της Ευρυτανίας), ο οποίος κατέφθασε στο χωριό με την ομάδα του, που απαρτιζόνταν από δώδεκα αντάρτες. Ο Θησέας δεν επισκέφθηκε και άλλα χωριά του νομού Καρδίτσας, γιατί επικρατούσε ως αρχή, να δρουν οι αντάρτικες ομάδες μόνο στην επαρχία στην οποία υπάγονταν διοικητικά. Το χωριό Μπελοκομύτης, μαζί με τα χωριά Καρύτσας και Καρβασαρά, υπάγονταν διοικητικά την περίοδο της Κατοχής στην Καρδίτσα, μολταυτά οργανωτικά ενέπιπταν στην Καρδίτσα, εξαιτίας της μικρότερης γεωγραφικής της απόστασης και κατά συνέπεια της πιο εύκολης μετακίνησης και πρόσβασης.

Στην εποχή της Αντίστασης, η περιοχή των ορεινών χωριών έσφυζε από πολιτιστικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, πρωτόγνωρες όχι μόνο για τα χωριά, αλλά και για της πόλεις της επαρχίας την προπολεμική περίοδο. Επιπλέον σε πολλά χωριά λειτουργούσαν σχολεία για αναλφάβητους μεγάλης ηλικίας, εκδίδονταν και διανέμονταν –κρυφά τις περισσότερες φορές- εφημερίδες του χεριού και ο τηλεβόας ενημέρωνε καθημερινά τους κατοίκους για τις πολεμικές και πολιτικές εξελίξεις. Πολλά όμως από την άλλη μεριά είναι και τα

παραδείγματα των επιθέσεων των κατακτητών εναντίον των χωριών που άρχιζαν από τα ριζά και προχωρούσαν πάνω από την Νευρόπολη. Σε αρκετές μάλιστα περιπτώσεις σημειώθηκαν ιδιαίτερα σκληρές επιθέσεις στην περιοχή αυτή – κυρίως κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής-.

Στα χωριά του κάμπου το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) θα επιτελέσει μια αλλαγή για τα χωριά και τους ανθρώπους. Μέσω της Οργάνωσης πολλοί αγρότες και αγρότισσες προσπάθησαν να διεκδικήσουν την παύση της εκμετάλλευσης και της αρπαγής των γεωργικών προϊόντων που παρήγαγαν. Οι εθνικοαπελευθερωτικές Οργανώσεις από την μεριά τους επιδίδονταν σε έργα οικονομικής και κοινωνικής βοήθειας, τόσο των οικογενειών των αγωνιστών της περιοχής, όσο και ολόκληρου του πληθυσμού.

Η περιοχή Ραχούλας- Σεκλείζας προσέφερε πολλά στον αντιστασιακό αγώνα και σήκωσε σημαντικό βάρος αυτού. Είχε προπολεμική παράδοση στο λαϊκό κίνημα και γι' αυτό η Αντίσταση αναπτύχθηκε νωρίς εδώ και είχε την μαζική συμμετοχή του πληθυσμού. Έδρα των Οργανώσεων ήταν η Ραχούλα, από την οποία διακινούνταν ο τύπος και ουσιαστικά αποτελούσε την επαφή με την πόλη. Λίγο πιο πάνω, στο χωριό Παλαιοζογλόπι, ήταν το τυπογραφείο της Οργάνωσης της Καρδίτσας, που περιγράφεται σε άλλες σελίδες της εργασίας. Γενικώς, η περιοχή Ραχούλας – Σεκλείζας ήταν το πιο προχωρημένο φυλάκιο του βουνού προς την πόλη και τον κάμπο.

Τα χωριά του Βάλτου ή αλλιώς Δήμος Συλλάνων, ήταν τα περισσότερο καθυστερημένα της εποχής από άποψη πολιτική, κοινωνική και οικονομική. Το πρόβλημα της υγείας ήταν οξύτατο, καθώς ο βάλτος αποτελούσε το «θερμοκήπιο» των κουνουπιών που μετέδιδαν την ελονοσία. Η έλλειψη συγκοινωνίας επιπλέον, δυσχέραινε πιο πολύ την κατάσταση. Ωστόσο, η οργάνωση του ΕΑΜ βρήκε απήχηση και σε αυτή την περιοχή και οι άνθρωποί της συμμετείχαν ενεργά στον αγώνα.

Στην περιοχή Μενελαΐδας, ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας είχε πλάτος και ο πληθυσμός μαζική συμμετοχή. Η Ρεντίνα έγινε κέντρο συνεδριών και στέγασε τη Σχολή Αξιωματικών του ΕΛΑΣ, ύστερα από το κάψιμο των κτιρίων

στα Λουτρά Σμοκόβου από του Γερμανούς. Προσέφερε πολλά στον αγώνα τροφοδοτώντας το αντάρτικο σώμα από την πρώτη στιγμή και δίνοντας στελέχη στον ΕΛΑΣ και στις λοιπές Οργανώσεις.

Η περιοχή των Σοφάδων είχε και αυτή με την σειρά της ένα πλατύ κίνημα και ο πληθυσμός τους, όπως και των γύρω χωριών επλήγη σοβαρά από την δράση του σώματος των ΕΑΣΑΔ. Παρέμεινε όμως βασικό κέντρο της Αντίστασης και προσέφερε πολλά στον απελευθερωτικό αγώνα. Στην μάχη της σοδειάς μάλιστα, πήρε μέρος μαζικά όλη η επαρχία. Μέχρι και σήμερα σώζεται στην περιοχή μια μαρμάρινη πλάκα που αναγράφει «Εθνική Αντίσταση» χωρίς κανένα από τα θύματα της περιόδου και δίπλα μια μαύρη βόμβα από βομβαρδισμό, που δεν εξεράγει, γεγονός που δείχνει την διάσταση της Αντίστασης στην περιοχή.

«Επίθεση στο αεροδρόμιο»

Οι μεγάλες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του Οκτώβρη- Νοέμβρη 1943 έχουν ολοκληρωθεί και οι Γερμανοί κατάφεραν επιτυχώς να ανοίξουν το δρόμο Τρίκαλα- Μέτσοβο- Γιάννενα και να εγκατασταθούν σε αυτόν με μόνιμες οχυρώσεις και φυλάκια. Το 4^ο Σύνταγμα χωρίστηκε σε δυο μέρη, όπου το ένα κατευθύνθηκε προς τα Χάσια και το άλλο προς Κόζιακα και Άγραφα. Είχε αρκετές απώλειες σε άντρες και κυρίως σε υλικά. Τα τμήμα 1/38 όμως, που δεν πείστηκε ισχυρά, κατάφερε να διατηρήσει τον τομέα του. Οι πληροφορίες έφερναν τους Γερμανούς να έχουν συγκεντρώσει ισχυρές μηχανοκίνητες δυνάμεις στα Τρίκαλα και στην Καρδίτσα, με τις οποίες ετοιμάζονταν να κάνουν μεγάλη εκκαθαριστική επιχείρηση στην περιοχή. Σκοπός της επιχείρησης αυτής ήταν η διάλυση του 1/38 Συντάγματος, η κατάληψη και καταστροφή του αεροδρομίου της Νεράιδας, που είχε γίνει τόπος συγκέντρωσης των Ιταλών κάτω από την εποπτεία των Άγγλων.

Τα Α' και Β' Τάγματα του 1/38 δρούσαν στον τομέα Μουζακίου- Πόρτας, από το χωριό Γράλιτσα μέχρι το Ντούσικο. Ήταν ο ζωτικότερος για τη Μεραρχία χώρος και γι' αυτό είχε ενισχυμένη και πυκνότερη άμυνα. Τον καθαυτό καρδιτσιώτικο τομέα, από τα χωριά Λουτρό μέχρι την Καππά (Ελληνόπυργο), κρατούσε το Γ' Τάγμα. Στην περιοχή του Αϊ- Γιώργη είχε εγκατασταθεί και ένα τμήμα του 5^{ου} Συντάγματος, που είχε αποκοπεί από τα Άγραφα δύναμης περίπου 100 ανδρών. Σ' αυτό το εκτεταμένο μέτωπο (20 χιλιόμετρα) είχε αναπτυχθεί το Γ' Τάγμα, δύναμης 435 ανδρών. Η κύρια δύναμή του (7^{ος} και 10^{ος} λόχος) και δύο διμοιρίες πυροβόλων είχαν εγκατασταθεί από Πορτίτσα μέχρι το Βουνέσι. Στο Τσαρδάκι υπήρχαν δύο πεδινά πυροβόλα και έδρα της Διοίκησης του Συντάγματος ήταν η Κερασιά.

Η επιχείρηση ξεκίνησε τη νύχτα της 26^{ης} προς 27^η Νοέμβρη 1943. Κύριος άξονας της γερμανικής επίθεσης ήταν τα χωριά: Παλαιόκαστρο, Βλάσδο, Τσαρδάκι, Μεσενικόλα, Βουνέσι και Νευρόπολη. Δευτερεύοντες για αντιπερισπασμό προς Ζουλεφκάρι, Αϊ- Γιώργη και προς Μπόσκλαβο, Μοναστήρι Πέτρας, Τεταί και Νευρόπολη. Μια Τρίτη φάλαγγα από Τρίκαλα προς Μουζάκι,

αποσκοπούσε στην κύκλωση από τα βόρεια όσων μάχονταν στο κέντρο. Με το χάραμα της 27^{ης} οι 1.500 Γερμανοί, που είχαν μεταφερθεί τη νύχτα με 200 αυτοκίνητα στο Παλαιόκαστρο, άρχισαν την επίθεση υποστηριζόμενοι από δύο πυροβολαρχίες, μία στην περιοχή Παπαράντζα και η άλλη κάτω από το Βλάσδο, και πολλούς βαρύν ολμούς. Την ίδια ώρα 200 Γερμανοί ξεκινούσαν από τα ριζά, όπου είχαν μεταφερθεί με αυτοκίνητα, προς Αι- Γιώργη και υψώματα, ενώ 250, που είχαν μεταφερθεί με 30 αυτοκίνητα πάνω από το Ρούσο, κινήθηκαν προς Μπόσκλαβο- Πέτρα.

Οι Γερμανοί εκμεταλλεζόμενοι τη συντριπτική τους υπεροχή σε αριθμό και δύναμη πυρός, επιτίθονταν χωρίς ανάπαυλα. Η Διοίκηση του Συντάγματος από τη μεριά της, κατέβηκε από την Κερασιά στο Βουνέσι, με όσους αντάρτες βρίσκονταν εκεί, και επόπτευε την άμυνα του 7^{ου} λόχου και των εφεδρών του ΕΛΑΣ Βουνεσίου. Οι αντάρτες κατάφεραν να προξενήσουν κάποιες απώλειες στους Γερμανούς, αλλά ο πενταπλάσιος αριθμός τους, τους επέτρεψε να προωθηθούν και οι αντάρτες να συμπτυχθούν προς τα υψώματα του Βλάσδου, Μεσενικόλα και Βουνεσίου. Από την πλευρά του Μπόσκλαβου οι Γερμανοί ανηφόριζαν προς Πέτρα με στόχο τους την Νευρόπολη. Ο καιρός όμως ήταν κακός και όλη την νύχτα σημειώθηκαν έντονες βροχοπτώσεις. Το επόμενο πρωί η περιοχή της Νευρόπολης καλύφθηκε από χιόνι περίπου 10 εκατοστών, γεγονός που δυσχέραινε τις συνθήκες.

Οι Γερμανοί την επόμενη συνέχισαν την προώθησή τους με υποστήριξη οβίδων, όλμων και πυρών πεζικού. Μέσα από τη χιονισμένη Νευρόπολη, περνούν στα υψώματα του Νεοχωρίου, της Πεζούλας και της Κερασιάς. Το απόγευμα φτάνουν στα Καλύβια και προχωρούν προς Νεράιδα και Σερμένικο, καταλήγοντας στο Νεοχώρι. Το Σύνταγμα διατάσσει το Α' Τάγμα να προωθήσει τον 1^ο και 2^ο λόχο από Μουζάκι προς Κερασιά- Ζερέτσι, όπου και να εγκατασταθούν αμυντικά. Η υπόλοιπη δύναμη του Τάγματος τοποθετήθηκε για προκάλυψη στην περιοχή προς Πορτή- Ίταμο (Μουζακίου). Οι Γερμανοί έκαψαν και ανατίναξαν όλα τα σπίτια της Νεράιδας, της Πεζούλας και μέρος του Σερμένικου (Φυλαχτής). Ένα άλλο τμήμα τους που προωθήθηκε στην Καρύτσα επίσης την έκαψε. Γενικώς από όπου πέρασαν προκάλεσαν σοβαρές ζημιές καίγοντας ολόκληρα χωριά και σκοτώνοντας άμαχο πληθυσμό.

Στο μεταξύ το στρατηγείο του ΕΛΑΣ διέταξε τις δυνάμεις άλλων μονάδων, που βρίσκονταν νότια της Νευρόπολης, να κινηθούν προς αυτή. Έτσι, από τη Ρεντίνα ξεκινά η Σχολή Αξιωματικών του ΕΛΑΣ, περνώντας στη Νευρόπολη μέσω των χωριών Καστανιάς και Λαμπερού. Οι Γερμανοί πραγματοποιούν άλλες δύο προσπάθειες : στις 29.11, με 50 άντρες, και στις 30.11, με 600-700 άντρες, με στόχο να χτυπήσουν το Α' Τάγμα προς Καστανιά και Ζερέτσι. Οι αντάρτες υποστηριζόμενοι από όλμο, πολυβόλα προξένησαν αρκετές απώλειες στους επιτιθέμενους. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας οι Γερμανοί αποφάσισαν να αποσυρθούν προς τις περιοχές Ξερόκαμπου και Μουζακίου.

Οι επιθέσεις του ιππικού, του Γ' Τάγματος, η αντίσταση του Α' Τάγματος, αλλά και η επίτευξη του κύριου σκοπού, που ήταν να πληγούν οι βάσεις του ΕΛΑΣ και να καταστρέψουν την Νεράιδα, οδήγησαν τους Γερμανούς σε αποχώρηση από τη Νευρόπολη, που συμπληρώθηκε την 1^η Δεκεμβρίου. Οι συνολικές απώλειες των ανταρτών σε νεκρούς ξεπέρασαν τους 25 και οι τραυματίες ήταν διπλάσιοι περίπου. Οι Γερμανοί από τη μεριά τους, σύμφωνα με πληροφορίες που έδωσε ο εφεδρικός ΕΛΑΣ, που παρακολουθούσε, όπως προαναφέρθηκε, τις κινήσεις τους, είχαν 60 τραυματίες εξακριβωμένους στον τομέα του Γ' Τάγματος. Τους νεκρούς τους μετέφεραν στην Καρδίτσα με δύο σκεπασμένα αυτοκίνητα, γι' αυτό δεν ήταν δυνατή η εξακρίβωση του ακριβή αριθμού. Οι απώλειες σε αμάχους ήταν σημαντικές μιας και κάηκαν αρκετά σπίτια.

«Απομείναντες Ιταλοί στην περιοχή και η Σχολή της Ρεντίνας»

Καθώς άρχισαν οι μεγάλες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των Γερμανών, κάποιοι από τους εναπομείναντες Ιταλούς στην περιοχή ακολούθησαν τις μονάδες του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ. Τα μέτρα που είχε πάρει ο ΕΛΑΣ για τη διαβίωσή τους δεν μπορούσαν να λειτουργήσουν και η μισή λίρα ενίσχυση για κάθε Ιταλό, απ' το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής δεν ερχόταν πλέον. Ο χειμώνας στα τέλη του 1943 αρχές 1944 ήταν βαρύτατος. Ο επιτελάρχης της 1^{ης} Μεραρχίας Δ. Μπάλλης αναφέρει για τους Ιταλούς ότι, σύμφωνα με το άρθρο 5 του πρωτόκολλου, οι Άγγλοι ανέλαβαν την ευθύνη της χρηματοδότησης και διατροφής των Ιταλών. Αυτοί όμως, παραμέλησαν αυτή τους την υποχρέωση, με αποτέλεσμα στο στρατόπεδο της Νεράιδας οι Ιταλοί να υποφέρουν αρκετές ταλαιπωρίες, ιδίως τον χειμώνα του 43'-44'. Πεινούσαν, έμειναν ρακένδυτοι, ανυπόδητοι και χωρίς φαρμακευτική περίθαλψη. Η εικόνα τους ήταν άσχημη: άνθρωπο ψειριασμένοι, ισχνοί και σκελετωμένοι, με περιβολή και υπόδηση κάθε είδους ράκη.

Την περίοδο αυτή του χειμώνα και οι αντάρτες της μεραρχίας της περιοχής υπέφεραν από έλλειψη τροφίμων και παντός είδους υλικών. Η εικόνα που παρουσίαζαν οι αντάρτες που επέστρεφαν το χειμώνα από την Ήπειρο δεν ήταν πολύ καλύτερη των Ιταλών. Ισχνοί, ψειριασμένοι, ταλαιπωρημένοι. Η κατάσταση τους αυτή, δεν επέτρεπε την εξοικονόμηση τροφής και ρουχισμού για τους Ιταλούς. Ότι τρόφιμα υπήρχαν διαθέσιμα έπρεπε να διατεθούν στους αντάρτες, προκειμένου να είναι σε θέση να κινηθούν και να πολεμήσουν. Από τη μεριά της και η ίδια η ΠΕΕΑ πεινούσε και η μπομποτά στη Βίνιανη, την έδρα της δηλαδή, διανέμετο με το δράμι.⁵⁸

Αμέσως μετά τις επιχειρήσεις, τόσο ο ΕΛΑΣ όσο και ο ΕΔΕΣ αποφάσισαν να μοιράσουν τους Ιταλούς σε σπίτια χωρικών της περιοχής, όπου και προσέφεραν υπηρεσίες (κυρίως βοήθεια στις αγροτικές εργασίες). Κοντά στο Καροπλέσι

⁵⁸ Μπάλλης Δημήτριος, «Ο ΕΛΑΣ στη Θεσσαλία», σελ. 87-92, Αθήνα 1981.

μάλιστα, ιδρύθηκε και ένα νοσοκομείο για την περίθαλψή τους. Μεγάλο μέρος όμως των απομεινάντων Ιταλών στην περιοχή κατά την προαναφερθείσα επιχείρηση των Γερμανών στη περιοχή Νευρόπολης- Νεράιδας θα συληφθούν και θα θανατωθούν και αρκετοί από αυτούς που διέφυγαν , θα ξεπαγιάσουν στις κορυφές του Γκαβέλου.

Στο τέλος του 1943, λειτούργησε στη Ρεντίνα σχολή για τα στελέχη της Θεσσαλίας. Στόχος της σχολής ήταν, η διεύρυνση των Οργανώσεων της Θεσσαλίας με στρατολόγηση νέων μελών, τόσο στις κομματικές Οργανώσεις όσο και ευρύτερα στο ΕΑΜ, στην ΕΠΟΝ, στην Εθνική Αλληλεγγύη, αλλά και για την ποιότητα των στελεχών, την καλλιέργεια και μόρφωσή τους, την αύξηση των εμπειριών τους. Σ' αυτό το πλαίσιο οργανώνεται η Σχολή της Ρεντίνας και φτάνουν σε αυτή, στελέχη όλων των θεσσαλικών Οργανώσεων. Στη σχολή είχαν προσκληθεί και καλλιτέχνες, που μετείχαν στις Οργανώσεις και στην Αντίσταση.

Εισηγητής στο μάθημα της Ιστορίας του ΚΚΕ ήταν ο Κωνσταντίνος Καραγιώργης, όπως και υπεύθυνος στα μαθήματα Λαϊκής Αυτοδιοίκησης. Τα Συνδικαλιστικά μαθήματα παρέδιδε ο Αδάμ Μουζενίδης, Γραμματέας της Περιφερειακής Επιτροπής του κόμματος του ΚΚΕ στο Βόλο. Στα Οργανωτικά, εισηγητές ήταν οι Ιωάννης Λιανάς και Αθανάσιος Τσουμένης. Στις ειδικές παραδόσεις για τις Εθνικοαπελευθερωτικές Οργανώσεις , ο Γραμματέας Πανθεσσαλικής Επιτροπής ΕΠΟΝ Κυριάκος Τσακίρης. Μετά το πέρας των παραδόσεων ακολουθούσαν συζητήσεις και τα απογεύματα υπήρχαν ώρες ψυχαγωγίας. Την εποχή αυτή γίνεται και αναδιάρθρωση των Οργανώσεων, με κατάργηση των μικρών Περιφερειακών Επιτροπών. Έτσι, δημιουργείται και στην Καρδίτσα μια Περιφερειακή Επιτροπή, με αντίστοιχες ΕΑΜικές Οργανώσεις.

«Ο χειμώνας του 1943- 1944»

Μετά τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των Γερμανών, τον Οκτώβριο-Νοέμβριο του 1943, το 1/38 Σύνταγμα εγκαταστάθηκε στις θέσεις Μουζάκι-Πόρτα και Παλαιόκαστρο- Μεσενικόλα- Βουνέσι. Στην Πόρτα- Μουζάκι, συγκροτήθηκε ανεξάρτητη Διοίκηση και σε αυτήν που ονομάστηκε «Υποτομέας Μουζακίου- Πόρτας», εισχώρησαν δυνάμεις του 1/38 και του 4^{ου} Συντάγματος. Εγκαταστάθηκαν από το τις περιοχές Μαυρομάτι ως το Ντούσικο. Από αυτές τις θέσεις εξορμούσαν ή απέκρουαν τις επιθέσεις των Γερμανών. Οι Γερμανοί από την μεριά τους εγκαταστάθηκαν μόνιμα στο χωριό Μπελέτσι και Παλιομονάστηρο, για να είναι σε θέση λόγω της γεωγραφικής θέσης αυτών, να ελέγχουν τον κάμπο και την κωμόπολη του Μουζακίου, εξαπολύοντας συνεχώς επιθέσεις. Καθημερινές ήταν οι συγκρούσεις και σημαντικές οι απώλειες και για τις δύο πλευρές.

Στις 28 Ιανουαρίου 1944, στις 3 το πρωί, 150 Γερμανοί κινήθηκαν από το Μπελέτσι προς Μουζάκι. Οι Γερμανοί προωθήθηκαν αθόρυβα, αλλά έγιναν αντιληπτοί από τον 2^ο λόχο του Α' Τάγματος. Η σύγκρουση ήταν μικρή σε διάρκεια και χωρίς απώλειες. Στις 4 Μαρτίου 1944, οι Γερμανοί επιχείρησαν εκ νέου νυχτερινή επίθεση στο χωριό Μουζάκι. Οι προφυλακές τους αντιλήφθηκαν και οι έτσι οι δύο διμοιρίες που ήταν εγκατεστημένες στον άξονα επίθεσης των Γερμανών έπιασαν έγκαιρα τις θέσεις τους και οδήγησαν τους επιτιθέμενους σε αποχώρηση έπειτα από δύο ώρες.

Στις 12 Μαρτίου 1944, εκτελέστηκε από το Α' Τάγμα ταυτόχρονη επίθεση στα οχυρωμένα φυλάκια των Γερμανών στο σταθμό Φαναρίου, Μπαλτσάκι και Παλιομονάστηρου. Κύριος στόχος ήταν το τελευταίο, μιας και αποτελούσε εμπόδιο στη διάταξη των δυνάμεων των ανταρτών της περιοχής και οι άλλες επιθέσεις έγιναν για αντιπερισπασμό. Διαλέχθηκαν 35 εθελοντές και οπλίστηκαν με χειροβομβίδες, αυτόματα και οπλοπολυβόλα. Προηγουμένως, είχε λάβει χώρα αναγνώριση της περιοχής από διοικητές, οι οποίοι ντυμένοι βοσκοί πλησίασαν το φυλάκιο για να διαπιστώσουν εάν υπάρχουν νάρκες. Έπειτα ακολούθησε, λεπτομερειακή κατατόπιση των ανταρτών και κατανομή αποστολών. Η επίθεση

πραγματοποιήθηκε νύχτα και το αποτέλεσμα ήταν η επιτυχής κατάληψη του φυλακίου. Απολογισμός της σύγκρουσης ήταν είκοσι δύο Γερμανοί νεκροί (οι υπόλοιποι κατάφεραν να διαφύγουν από ένα όρυγμα προς Μπελέτσι) και δεκατρείς τραυματίες από το Α' Τάγμα. Τα λάφυρα που συγκεντρώθηκαν ήταν, ένας όλμος, 4 μυδράλια, 2 τουρτούρες, αρκετά μικρά αυτόματα μαρσίπ, ατομικός οπλισμός, πυρομαχικά και τρόφιμα. Τα ίδιο βράδυ κατέφθασαν μουλάρια και τα φόρτωσαν για το Μπαλάνο (περιοχή πίσω από το Μουζάκι). Την άλλη μέρα 150 Γερμανοί με τανκς ήρθαν από τα Τρίκαλα, εγκατέστησαν νέα πολυαριθμότερη φρουρά, ναρκοθέτησαν τον λόφο, έφεραν μαζί τους και λυκόσκυλα. Παρέμεινα εκεί για αρκετές εβδομάδες, εξαπολύοντας καθημερινές συγκρούσεις με τις προφυλακές του Α' Τάγματος.

Αντίστοιχες μάχες έδινε το 1/38 και στον τομέα Παλαιόκαστρο-Μεσενικόλα- Βουνέσι. Ενδεικτικά αναφέρεται αυτή που πραγματοποιήθηκε στις 18 Μαρτίου 1944. Στις 5 το πρωί 200 Γερμανοί με ένα τανκ, 8 αυτοκίνητα και δύο πυροβόλα έφτασαν στον Αϊ- Ηλία Βουνεσίου. Τους αντιλήφθηκε όμως, εγκαίρως η ομάδα προφυλακής του 1^{ου} λόχου. Οι απώλειες και των δύο πλευρών ήταν μεγάλες. Δεκαπέντε νεκρούς και είκοσι τραυματίες διασταύρωσαν οι πληροφορίες του τμήματος και των Οργανώσεων του Παλαιόκαστρου και Καρδίτσας. Οι αλληπάλληλες αυτές συγκρούσεις, αποδυνάμωσαν τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές ,και μάλιστα κατά την διάρκεια ενός βαρύτατου χειμώνα, προξενώντας σοβαρές απώλειες σε ανθρώπινο δυναμικό.

«Εμφάνιση ΕΑΣΑΔ και κινητοποιήσεις γυναικών»

Μετά την Κατοχή της Καρδίτσας από τους Γερμανούς, πάρα πολλοί αντιστασιακοί συνέχισαν να πηγαίνουν κανονικά στις εργασίες τους. Προδότες εμφανείς δεν υπήρχαν, κι έτσι ανάμεσα στο στρατό Κατοχής και σε αυτά τα πρόσωπα μεσολαβούσε σιγή ασφαλείας. Συγκεκριμένα, ο διευθυντής της ΑΤΕ Καρδίτσας γράφει στο βιβλίο του: *«Κατεβάλλετο τακτικώς η μισθοδοσία υπαλλήλων οι οποίοι είχαν προσχωρήσει εις τους αντάρτας, παρά τας διαταγάς των Γερμανών, οίτινες μας το είχαν απαγορεύσει με ποινήν θανάτου και παρηκολουθούσαν την εφαρμογή της διαταγής».*⁵⁹ Η ΕΑΣΑΔ⁶⁰ στην περιοχή είχε αντίστοιχη δράση με αυτή των Ταγμάτων Ασφαλείας στην Πελοπόννησο, την ΠΑΟ στη Μακεδονία κ.τ.λ. Σε όλη την Θεσσαλία, οι ένοπλοι ΕΑΣΑΔ δεν ξεπερνούν τα 300 άτομα. Καθώς όμως το αντιστασιακό κίνημα απλώθηκε πολύ κατά τη διάρκεια της Ιταλικής Κατοχής, αρκετοί έχουν γίνει γνωστοί στα ορεινά χωριά και στα χωριά του κάμπου, στην πόλη και τα ΕΑΣΑΔ εξασφαλίζουν στο στρατό Κατοχής εκείνο που δεν είχε πριν, καταδότες.

Τον Φεβρουάριο με αρχές Μάρτη του 1944, εμφανίζονται στη Θεσσαλία τα ΕΑΣΑΔ, η ΕΑΟ⁶¹ και τα ΕΕΕ⁶². Η ΕΑΟ έχει ως πεδίο δράσης το Βόλο και κατευθύνεται από τα Ες- Ες. Τα ΕΕΕ που έχουν επαφή με τις γερμανικές αρχές αναπτύχθηκαν κυρίως στα Τρίκαλα, τα ΕΑΣΑΔ όμως εμφανίζονται και στις τέσσερις θεσσαλικές πόλεις. Την πολιτική επιτροπή των ΕΑΣΑΔ Καρδίτσας συγκροτούν ένας επιχειρηματίας, δύο στρατιωτικοί και ένας επιστήμονας. Γεγονός άξιο μνείας της δράσης τους αποτελεί η ομαδική εκτέλεση πέντε πολιτών (ανάμεσά τους και τρία αδέρφια) στις 4 Απρίλη του 1944 στο ανάχωμα, κοντά στην περιοχή Παπαράντζα. Την ίδια περίοδο μάλιστα, μέλη των ΕΑΣΑΔ σκότωσαν στην πόλη της Καρδίτσας και 9 μέλη της ΕΠΟΝ. Παρά όμως τον

⁵⁹ Παπαδημητρίου Οδυσσέας, *«Από τας Λαμπράς Σελίδας της Αγροτικής Τραπεζίης. Το Υποκατάστημα Καρδίτσας κατά τα ταραχώδη έτη 1941-1948»*, σελ. 338, Αθήνα 1954.

⁶⁰ ΕΑΣΑΔ: Εθνικός Αγροτικός Σύνδεσμος Αντικομμουνιστικής Δράσης.

⁶¹ ΕΑΟ: Εθνική Αντικομμουνιστική Οργάνωση.

⁶² ΕΕΕ: Ένωση Ελλήνων Εθνικιστών.

εξοπλισμό που τους παρείχε ο Κατοχικός στρατός των Γερμανών δεν μπόρεσαν στη Θεσσαλία να υλοποιήσουν μια εύρυθμη πολυάριθμη Οργάνωση.

Ο ΕΛΑΣ από την μεριά του, είχε δώσει διαταγή να χορηγείται από τα τμήματά του ατομική αμνηστία σε κάθε μέλος της ΕΑΣΑΔ που θα παραδιδόταν με τον οπλισμό του. Ο Μίμης Μπουκουβάλας στο βιβλίο του αναφέρει: *«Είχαμε, οι καπετάνιοι, εξουσιοδότηση από το Γενικό Στρατηγείο να αμνηστεύουμε, σε συνεννόηση με την τοπική Οργάνωση, το συγκεκριμένο ΕΑΣΑΔίτη. Όρος: θα ερχόταν και θα παρέδιδε το όπλο του. Οι συγγενείς τους πίεζαν. Και πολλοί ΕΑΣΑΔίτες δέχτηκαν την αμνηστία, εγκατέλειψαν τα τάγματα και γύρισαν στα χωριά τους.»*⁶³ Οι Γερμανοί όμως, τρομοκρατούσαν τα μέλη των ΕΑΣΑΔ, λέγοντάς τους ότι η αμνηστία δεν ήταν αληθινή και εάν έπεφταν στα χέρια των αναρτών θα τους σκότωναν.

Ένα παράδειγμα υλοποίησης της αμνηστίας στην περιοχή της Καρδίτσας συνέβη στις 25.4.1944, όπου τμήματα του ΕΛΑΣ του 1/38 Συντάγματος και μια ομάδα ιππικού επιτέθηκαν κατά ΕΑΣΑΔιτών της περιοχής Φαναρίου- Μαγούλας που συνεργάζονταν με τους Γερμανούς και συχνά προέβαιναν σε λεηλασίες, σκοτωμούς και κακοποιήσεις κατοίκων των γύρω περιοχών. Στην επιχείρηση αυτή έλαβαν μέρος και έφεδροι του ΕΛΑΣ του Φαναρίου, του Βουνεσίου και άλλων χωριών. Πιάστηκαν αιχμάλωτοι 29 άτομα και παραπέμφθηκαν στο στρατοδικείο της 1^{ης} Μεραρχία του ΕΛΑΣ. Εκεί αποφασίστηκε να καταδικαστούν σε θάνατο 9 άτομα, που αφέθηκαν όμως ελεύθεροι ύστερα από μετατροπή της ποινής τους σε ισόβια, έπειτα από απαίτηση της ΠΕΕΑ. Οι υπόλοιποι απαλλάχθηκαν των κατηγοριών.

Σε όλες τις θεσσαλικές πόλεις, από τον Μάρτη του 1944 έως το καλοκαίρι, συχνό ήταν το φαινόμενο των μαζικών κινητοποιήσεων των γυναικών. Έμπαιναν στην πόλη της Καρδίτσας μαυροφορεμένες ή με την παραδοσιακή στολή της Καραγκούνας και διαδήλωναν εναντίον της τρομοκρατίας για την απαργή των γεωργικών τους προϊόντων, μαζί με την στήριξη και των γυναικών της πόλης. Τα

⁶³ Σεβαστάκης Αλέξης, *«Καπετάν Μπουκουβάλας. Το αντάρτικο ιππικό της Θεσσαλίας»*, σελ. 193, Αθήνα 1978.

συνθήματα των γυναικείων αυτών κινητοποιήσεων ήταν: «Σταμάτημα της τρομοκρατίας», «Επιβίωση», «Τρόφιμα για τα χωριά», «Διάλυση των ΕΑΣΑΔ», «Όχι στην επιστράτευση», «Όχι οι Βούλγαροι στη Θεσσαλία».

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της δράση τους αποτελεί ένα περιστατικό, το οποίο έλαβε χώρα στις αρχές Νοέμβρη του 1944 όταν εγκαταστάθηκαν πλέον μόνιμα οι Γερμανοί στην πόλη της Καρδίτσας. Συνέλαβαν 700 περίπου πολίτες στην αγορά, ανεξαρτήτως πολιτικών φρονημάτων και πρότερου βίου, και τους συγκέντρωσαν στους στρατώνες. Οι οργανωμένες στον ΕΛΑΣ γυναίκες και ιδιαίτερα ο προσφυγικός οικισμός, μετά το περιστατικό, επισκέφτηκαν παράγοντες της πόλης, καταφέροντας τελικά να αφεθούν οι κρατούμενοι ελεύθεροι την επόμενη ημέρα. Λίγο καιρό αργότερα πραγματοποιήθηκαν εκ νέου μαζικές συλλήψεις, με αποτέλεσμα οι Γερμανοί να κρατήσουν περίπου 30 γυναίκες, απ' όσες συνέλαβαν, και να τις φυλακίσουν για αρκετούς μήνες δίχως διενέργεια δίκης. Οι συλληφθέντες εκτελέστηκαν όλοι στις 8 Μαρτίου του 1944 στη Λάρισα, μαζί με άλλες τέσσερεις γυναίκες από την περιοχή και άντρες, στο σύνολο σαράντα άτομα. Αίτημα των γυναικών ήταν η απελευθέρωση κρατουμένων, το σταμάτημα των εκτελέσεων και των λεηλασιών, τη ματαίωση της επιστράτευσης, την ελεύθερη είσοδο των χωρικών στην πόλη για ψώνια κ.α. Πραγματοποιήθηκε μάλιστα, κατά τη διάρκεια της εβδομαδιαίας αγοράς, μεγάλη κινητοποίηση γυναικών στην πόλη που προέρχονταν από τα κοντινά χωριά και κυρίως όσα βρίσκονταν στα ριζά και χαμηλά. Πολλές από αυτές συνελήφθησαν και κρατήθηκαν στις φυλακές ως την απελευθέρωση.

Η οργανωμένη αυτή δράση των γυναικών μπορεί να εξηγηθεί αν ανατρέξουμε στην περίοδο του 1943. Το οχτάμηνο που η Καρδίτσα παρέμεινε ελεύθερη στη πόλη αλλά και στα χωριά συνέβη μια μαζική ενημέρωση του κόσμου, ιδιαίτερα μετά το Α' Πανθεσσαλικό Συνέδριο του ΕΑΜ στην Κορώνα(26.7.1943) και της ΕΠΟΝ στη Νεράιδα(27.7.1943). Οι ήδη οργανωμένες γυναίκες, με οδηγό το 'Τί είναι και τί θέλει το ΕΑΜ' και το πρόγραμμα της ΕΠΟΝ και της Εθνικής Αλληλεγγύης πραγματοποιούσαν ομιλίες σε εκκλησίες, χωριά και πόλεις μιλώντας στις νέες κοπέλες και γυναίκες της περιοχής. Με πρόσκλησή τους γιατροί, δικηγόροι, γεωπόνοι της Καρδίτσας και της περιφέρειας, καθώς και άτομα πολλών άλλων ειδικοτήτων, που με τις ομιλίες τους

αναφερόντουσαν στα προβλήματα του λαού και του τόπου. Στην περιοχή Σμοκόβου, από την άλλη, γυναίκες φοιτούσαν στο Λαϊκό Πανεπιστήμιο. Την περίοδο της απελευθέρωσης ήταν και η πρώτη φορά που οι γυναίκες στην Ελλάδα ψήφισαν σε εκλογές για αντιπροσώπους στα Λαϊκά Δικαστήρια. Για ένα διάστημα επιπλέον, κυκλοφορούσε στην περιοχή και μια καθαρά γυναικεία εφημερίδα.

Η συμμετοχή των γυναικών στην Αντίσταση στην περιοχή ήταν αρκετά μεγάλη. Η γυναίκα του χωριού ιδιαίτερα, παρά την προσωπική της καθυστέρηση σε σχέση με τη θέση του αρσενικού της τότε κοινωνίας, την αγραμματοσύνη της και τον αναπόσπαστο ρόλο που είχε επωμισθεί στο σπίτι και στα χωράφια, έλαβε μέρος τα τεκτονόμενα της Αντίστασης. Στην περιφέρεια της Καρδίτσας θα οργανωθούν στις ΕΑΜικές Οργανώσεις 11.503 γυναίκες και σε όλη τη Θεσσαλία 86.026. Θα προσφέρουν πολλά, από τα απλά και καθημερινά (όπως ρουχισμό για τους αντάρτες) ως τα μεγάλα (ενεργή συμμετοχή στον ένοπλο αγώνα). Θα χαθούν πολλές από αυτές κατά τη διάρκεια της Αντίστασης και του Εμφυλίου. Ενδεικτικά αναφέρεται το παράδειγμα της Φωτεινής Αντωνίου, ΕΠΟΝίτισσας 20 ετών, δασκάλας στο επάγγελμα: Το 1947θα βρίσκεται στο σπίτι της, στο χωριό Μπελοκομύτη. Γερμανοί θα εισέλθουν με την βία εντός της οικίας και θα την συλλάβουν. Θα την κουρέψουν στην εκκλησία του χωριού, θα την περιφέρουν στα γύρω χωριά και θα την σκοτώσουν έπειτα από βασανιστήρια στα Καλύβια της Πεζούλας, όπου και θα την θάψουν, άγνωστο πού ακριβώς.

«Η μάχη της σοδειάς»

Ο όρος «μάχη της σοδειάς», αναφέρεται σε μια ιδιόρρυθμη, συνεχής και εκτεταμένη μάχη μεταξύ αγροτών και κατοχικού στρατού, που αφορούσε την διάσωση των γεωργικών προϊόντων που παρήγαγαν οι αγρότες του κάμπου από τους Γερμανούς. Πριν όμως από τη μάχη της σοδειάς, έλαβε χώρα μια άλλη μάχη, αυτή της σποράς, το φθινόπωρο του 1943. Εξαιτίας του επικείμενου χειμώνα το ΕΑΜ, πρότεινε να οργωθεί η γη και να σπαρθούν όλα τα χωράφια. Μείζον όμως ζήτημα παρέμενε η εύρεση σπόρου για την υλοποίηση του σχεδίου αυτού. Υπάλληλοι του Υπουργείου Γεωργίας και της ΑΤΕ διέθεσαν όσο σπόρο είχαν στη διάθεσή τους, καθώς και όσοι χωρικοί είχαν στη διάθεσή τους καρπό το διένειμαν. Οι χωρικοί βοηθήθηκαν μεταξύ τους και κατά τη διάρκεια του οργώματος, ζευγαρώνοντας τα ζώα τους και σπέρνοντας τα χωράφια εκείνων που ήταν αντάρτες ή κρατούμενοι ή εκτελέστηκαν με απώτερο στόχο την μέγιστη δυνατή εκμετάλλευση της γης που προσέφερε ο κάμπος της Καρδίτσας. Κάποια παλιά τρακτέρ μάλιστα, επισκευάστηκαν, διορθώθηκαν και μπήκαν σε λειτουργία. Όσον αφορά τον άλλο ανασταλτικό παράγοντα, που ήταν η εξεύρεση πετρελαίου, την απάντηση έδωσαν κάποια βουλιαγμένα καράβια που βρίσκονταν προς την μεριά του Πηλείου, όπου από εκεί αντλούσε πετρέλαιο και ο ΕΛΑΝ.

Οι Γερμανοί είχαν ως απώτερο στόχο να περάσει στα χέρια τους το σιτάρι που παρήγαγε ο κάμπος. Προσπάθησαν μάλιστα, από νωρίς να οργανώσουν στηρίγματα στην ύπαιθρο, έχοντας την βοήθεια των ΕΑΣΑΔ. Το κυρίαρχο σύνθημα του ΕΑΜ στις αρχές της άνοιξης του 1944 ήταν: 'Ούτε σπυρί στον κατακτητή'. Η εμπειρία από την πείνα του 1941-42' που κόστισε νεκρούς, έδειξε πως έπρεπε να προστατευθεί η σοδειά. Ο καιρός ήταν ευνοϊκός και η σοδειά προβλεπόταν επαρκής. Η οργανωμένη προετοιμασία του θερισμού, της συγκομιδής, της μεταφοράς των περισσευμάτων και της απόκρυψης άρχισε από νωρίς. Στον ΕΛΑΣ ανατέθηκε η προστασία όλων αυτών των εργασιών, γι' αυτό στην περιοχή διατάχθηκε το Καρδιτσιώτικο 1/38 Σύνταγμα να προετοιμαστεί για την επικείμενη μάχη της σοδειάς. Την ίδια εντολή πήρε και το 4^ο Σύνταγμα, που τότε είχε πεδίο δράσης την περιοχή των Τρικάλων.

Με διαταγή της 1^{ης} Μεραρχίας συγκροτήθηκε το Απόσπασμα Κάμπου. Τα δύο Συντάγματα (1/38 και 4^ο), έδωσαν αντάρτες και στελέχη για την συγκρότηση πολλών ολιγάριθμων, ευέλικτων και οπλισμένων τμημάτων, οπλισμός ο οποίος ως επί το πλείστον προέρχονταν από γερμανικά λάφυρα. Παράλληλα και οι τακτικές δυνάμεις των δύο Συνταγμάτων, της 1^{ης} Μεραρχίας, της Ταξιαρχίας Ιππικού και του 51^{ου} Συντάγματος, κατέβηκαν στα ριζά και προωθήθηκαν στον κάμπο, σε συνεργασία με τον εφεδρικό ΕΛΑΣ. Σκοπός του ήταν, η συνεχής απειλή κατά των Γερμανικών Φρουρών στην πόλη, στις αρτηρίες επικοινωνιών και στα φυλάκια τους, ούτως ώστε να μην έχουν ανάκαμα για αποτελεσματική δράση προς αρπαγή της συγκομιδής.

Συνεχείς ήταν οι επιθέσεις και οι συγκρούσεις σε όλο το μήκος του κάμπου. Δεν υπήρξε μέρα ή νύχτα χωρίς κάποια επίθεση σε φυλάκια, σιδηροδρομικές γραμμές, σε οδικές αρτηρίες, στις παρυφές της πόλης. Η αφήγηση όλων αυτών των γεγονότων θα απαιτούσε πολύ χώρο που δεν διαθέτει η παρούσα εργασία. Γι' αυτό θα γίνει μια σύντομη περιγραφή σε κάποια κομβικά γεγονότα όπως, η μάχη του Κοσκινά και της Καρδίτσας και επίθεση στο σταθμό του Φαναρίου.

Στον κάμπο της Καρδίτσας, όπου και τα χωριά Μάρκο, Κοσκινά, Ράκοβα, Ριζάβα, Αγναντερό κ.α δρούσε απόσπασμα που απαρτιζόνταν από 50 περίπου άντρες. Οι Γερμανοί και οι συνεργάτες τους (ΕΑΣΑΔ) εξόρμησαν το πρωί της 4^{ης} Ιουλίου από την Καρδίτσα κατευθυνόμενοι προς Ράκοβα- Κοσκινά, έχοντας ως στόχο δύο αλωνιστικά συγκροτήματα που βρίσκονταν στην περιοχή. Στις 8 το πρωί μέλη της ΕΑΣΑΔ παίρνουν τη μια αλωνιστική μηχανή, αλλά κατευθυνόμενοι προς Καρδίτσα αποπλίζονται. Την ίδια ώρα πραγματοποιείται και η εξόρμηση των Γερμανών, οι οποίοι επιχειρούν να καταλάβουν τη θέση του γεφυριού της περιοχής και του αναχώματος, αλλά σπεύδοντας οι αντάρτες γρηγορότερα στο σημείο καταλαμβάνουν την θέση και προξενούν απώλειες στους επιτιθέμενους. Οι Γερμανοί ζητούν βοήθεια από Καρδίτσα και Τρίκαλα, αλλά λόγω έλλειψης δυνάμεων στην Καρδίτσα αποστέλλονται από τα Τρίκαλα δύο φορτηγά γεμάτα στρατό και ένα τανκ. Στις 5 το απόγευμα, οι νεκροί των ανταρτών και εφεδρικών έφτασε τους 15, μαζί με πολλούς τραυματίες. Η επικείμενη μάλιστα είσοδος του τανκ δυσχέραινε την κατάσταση, γέρνοντας την

πλάστιγγα αποφασιστικά υπέρ των Γερμανών, γι' αυτό και διατάσσεται η σύμπτυξή τους προς το Βάλτο. Οι Γερμανοί που είχαν και εκείνοι πολλούς νεκρούς και τραυματίες αποχώρησαν, υπό την πίεση έφιππων εφέδρων του ΕΛΑΣ Παλαμά και άλλων χωριών που έφτασαν στην περιοχή.

Η μάχη του Κοσκινά ήταν μια μάχη στην καρδιά του κάμπου, που έδειξε στους Γερμανούς πόσο δαπανηρό σε άντρες ήταν να επιχειρήσουν συστηματική και συνεχής αρπαγή της συγκομιδής των γεωργικών προϊόντων. Δεν έλειψαν όμως, ούτε στο μέλλον τέτοιες συγκρούσεις στον κάμπο της Καρδίτσας. Καμία όμως δεν είχε την διάρκεια και της απώλειες της μάχης του Κοσκινά, γι' αυτό και θεωρείται μάχη- σταθμός.

Το καλοκαίρι είχε προχωρήσει και η μάχη της σοδειάς είχε ουσιαστικά κριθεί, μιας και οι θερισμός και αλωνισμός είχε τελειώσει και το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής, παρέμεινε στα χέρια των αγροτών. Η πείρα που απέκτησε ο ΕΛΑΣ στις μάχες μέσα στο κάμπο, αλλά και η γενικότερη προσπάθεια του Στρατηγείου του ΕΑΜ για διώξιμο των Γερμανών, επέβαλαν να αρχίσει μια επίθεση και κατά των πόλεων. Το 1/38 Σύνταγμα πήρε διαταγή από τη Μεραρχία να επιτεθεί στην Καρδίτσα. Οι πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν έδιναν μια εικόνα των εχθρικών δυνάμεων εντός πόλης. Επρόκειτο περίπου για χίλιους άντρες, καλά οργανωμένους και οχυρωμένους σε ισχυρές θέσεις. Όλες οι καπναποθήκες και αρκετά γερά σπίτια είχαν καταληφθεί από του Γερμανούς και στο Πανσίλυπο είχε εγκατασταθεί το πυροβολικό, που προστατευόταν από συρματοπλέγματα και πυροβολεία. Το ίδιο οχυρωμένος ήταν και ο σταθμός του τρένου.

Το σχέδιο της επιχείρησης προέβλεπε κατάληψη και καταστροφή του σταθμού, προώθηση ως το κέντρο και προσβολή των γερμανικών δυνάμεων και των ΕΑΣΑΔ που ήταν οχυρωμένοι στην αποθήκη Γκούμα, κατάληψη των φυλακίων και ελευθέρωση των κρατούμενων σε αυτές. Στην επιχείρηση θα έπαιρναν μέρος τα Α' και Β' Τάγματα, τμήματα του αποσπάσματος Κάμπου και ο Λόχος Μηχανικού. Επίσης, ο εφεδρικός ΕΛΑΣ της Καρδίτσας και μαχητές άλλων τμημάτων του εφεδρικού ΕΛΑΣ. Προηγήθηκε ενημέρωση των στελεχών για τις θέσεις των Γερμανών, του οπλισμού και των οχυρώσεών τους. Επιλέχθηκαν

οδηγοί για κάθε τμήμα, είτε αντάρτες μόνιμοι και εφεδρικοί, είτε οργανωμένοι πολίτες που γνώριζαν την πόλη. Το Μηχανικό οργάνωσε ομάδες καταστροφών που αποσπάστηκαν από τα Τάγματα. Το Α' Τάγμα και η Διοίκηση του Συντάγματος θα κινούνταν στους άξονες Παλαιόκαστρο- Καρδίτσα, Ρούσο-Καρδίτσα και Φανάρι- Καρδίτσα. Το Β' Τάγμα θα έμπαινε στην πόλη από το ανατολικό και νότιο μέρος, από την περιοχή Καμινάδες. Σταθμοί επίδρασης τραυματιών είχαν ορισθεί στην Αγία Παρασκευή και στην Παναγία Καμινάδων και σταθμός διοίκησης του Συντάγματος στην Αγία Παρασκευή.

Το βράδυ της 17^{ης} Ιουλίου 1944 τα τμήματα ξεκίνησαν φτάνοντας στις παρυφές της πόλης, μέχρι το ηλεκτρικό εργοστάσιο, την Ευαγγελίστρια και την Παναγία Καμινάδων. Οι Γερμανοί που αντιλαμβάνονται την επίθεση αμύνονται από τις οχυρωμένες θέσεις τους. Ακολουθεί σύγκρουση, αποτέλεσμα της οποίας ήταν η κατάληψη του σιδηροδρομικού σταθμού και η ανατίναξη όλων των εγκαταστάσεών του. Στη Νέα Αγορά καταστρέφονται δεκάδες αυτοκίνητα που στάθμευαν εκεί και στο Πανσύλπο καταλαμβάνεται η αποθήκη Γκούμα, όπου και μεταφέρονται από εκεί πέντε κάρα φορτωμένα με πολεμικό υλικό. Στις 4 το πρωί σήμαναν οι σάλπιγγες αποχώρησης και εκτοξεύτηκαν πράσινες φωτοβολίδες. Τα τμήματα των ανταρτών συμπύχθηκαν στις βάσεις εξόρμησής τους έχοντας κάποιους νεκρούς (8 άτομα) και οι Γερμανοί από την μεριά τους δεν επιχείρησαν έξοδο, έχοντας πολλούς νεκρούς και τραυματίες. Η επίθεση αυτή στην Καρδίτσα ήταν μια επιτυχημένη επιχείρηση για τον ΕΛΑΣ και οι Γερμανοί από εδώ και πέρα περιορίστηκαν σε αμυντική τακτική.

Στον επιχειρησιακό σχεδιασμό της Μεραρχίας είχε τεθεί επίσης ως στόχος, από τις αρχές του καλοκαιριού 1944, η διακοπή της σιδηροδρομικής συγκοινωνίας Βόλου- Καλαμπάκας. Συνεχείς ήταν οι προσπάθειες του ΕΛΑΣ για την επίτευξη του σκοπού αυτού, έχοντας ως κύρια δύναμη γι' αυτό τον Λόχο Μηχανικών του 1/38 Συντάγματος. Πολύ συχνές ήταν οι ανατινάξεις γεφυριών, το ξήλωμα σιδηροτροχιών, που καίγονταν στη συνέχεια πάνω σε σωρούς από τραβέρσες, ώστε να λυγίσουν και να αχρηστευτούν, οι επιθέσεις σε συρμούς. Επτά ατμομηχανές και πολλά βαγόνια καταστράφηκαν από το Μηχανικό το καλοκαίρι του 1944. Για να διακοπεί οριστικά ή τουλάχιστον για πολύ καιρό η

γραμμή, έπρεπε να καταληφθεί κάποιος σταθμός και, εάν ήταν δυνατόν, να κρατηθεί. Σαν τέτοιος προσφερόταν ο σταθμός Φαναρίου.

Δόθηκε λοιπόν, στις 22 Αυγούστου διαταγή στο 1/38 Σύνταγμα να σχεδιάσει και να εκτελέσει επιχείρηση κατάληψής του. Την επίθεση θα εκτελούσε συγκεκριμένα ο 2^{ος} Λόχος του 1/38 και στην εφεδρεία θα τοποθετούνταν ο 6^{ος} Λόχος του 4^{ου} Συντάγματος, που τότε υπάγονταν και αυτός στο 1/38. Οι σιδηροδρομικοί και χωριάτες πληροφοριοδότες έδωσαν τη πληροφορία ότι η φρουρά του σταθμού απαρτιζόταν από 40 με 50 Γερμανούς. Στον περίβολο μάλιστα του σταθμού υπήρχαν πολυβολεία και ολμοβολεία, σκεπασμένα με τραβέρσες και ράγες, που επικοινωνούσαν με ορύγματα. Στη σύσκεψη που ακολούθησε στο σχολείο της περιοχής Φαναρίου τη νύχτα της 26^{ης} .8. 1944 επισημάνθηκε ότι χωρίς το στοιχείο του αιφνιδιασμού ήταν σχεδόν αδύνατη η υλοποίηση του σχεδίου της κατάληψης του σταθμού, γι' αυτό και ανατέθηκε στον 2^ο Λόχο ο ρόλος αυτός μιας και δρούσε αρκετό καιρό στην περιοχή και τη γνώριζε. Υποστήριξη θα παρείχαν ο εφεδρικός ΕΛΑΣ Φαναρίου και Λοξάδας. Η αντιαρματική μονάδα (2 πολυβόλα των 45), ένας όλμος και δύο Μπρέντα, θα υποστήριζαν τους πεζούς που θα κινούνταν στην πλαγιά πάνω από το σταθμό.

Το ξημέρωμα της 26. 4.1944 τα αντιαρματικά, εξαπέλυσαν τις οβίδες τους στο κτίριο του σταθμού και Οι Γερμανοί εγκαίρως κατέλαβαν τις οχυρωμένες θέσεις τους για αντεπίθεση. Αποτέλεσμα της σύγκρουσης ήταν η ανατίναξη του σταθμού και ο θάνατος επτά ατόμων από τη μεριά των ανταρτών και οκτώ τραυματιών. Οι Γερμανοί είχαν και αυτοί σημαντικές απώλειες: τρεις σκοτώθηκαν έξω από το σταθμό, μερικοί μέσα στο κτίριο και άλλοι στους διαδρόμους επικοινωνίας. Μετά το πέρας της σύγκρουσης αυτής, οι Γερμανοί έστειλαν θωρακισμένο τρένο για την περισυλλογή της φρουράς τους στην Καρδίτσα. Ύστερα από μερικές ημέρες, στις 2.9.1944, αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την Καρδίτσα και να αποσυρθούν στα Τρίκαλα. Στόχος τους πλέον ήταν, να κρατήσουν ανοιχτή την οδική αρτηρία Λάρισας- Τρικάλων- Ιωαννίνων- Γρεβενών.

Άξιο αναφοράς για τη δράση των Γερμανών στην περιοχή είναι και οι δύο ομαδικές εκτελέσεις που συνέβησαν τον Αύγουστο του 1944 στην πόλη. Με το

πέρασ του χρόνου η στάση των Γερμανών έναντι του γηγενή πληθυσμού γινόταν σκληρότερη. Στις 4.8.1944 εκτελούνται επτά μέλη του ΕΑΜ, ύστερα από υπόδειξη Αυστριακού καταδότη, ο οποίος δραπέτευσε από τον ΕΛΑΣ αφού πρώτα για αρκετό διάστημα παρίστανε τον αντιφασίστα. Αυτοί που επιλεχθήκαν από τον Αυστριακό, μεταφέρθηκαν από τους Γερμανούς στην πόλη, όπου και κρατήθηκαν για λίγο και, στην συνέχεια οδηγήθηκαν για εκτέλεση μπροστά στο Νοσοκομείο Καρδίτσας. Η δεύτερη εκτέλεση έγινε λίγες ημέρες αργότερα, στις 13.8.1944, έξω από τις φυλακές. Εκτελέστηκαν δώδεκα μέλη του ΕΑΜ και αιτία ήταν το γεγονός ότι μια ομάδα κρατουμένων των φυλακών, τους οποίους οι Γερμανοί έβγαζαν για δουλειά προς το σιδηροδρομικό σταθμό, αφόπλισαν δύο Γερμανούς σκοπούς. Ένας εξ αυτών, επειδή πρόβαλε αντίσταση σκοτώθηκε επί τόπου και οι κρατούμενοι δραπέτευσαν. Ως αντίποινα για το συμβάν αυτό οι Γερμανοί επέλεξαν από τις φυλακές δώδεκα κρατούμενους και τους εκτέλεσαν.

«Το Εθνικό Συμβούλιο»

Στις 6 Μαρτίου του 1944 ιδρύεται η ΠΕΕΑ⁶⁴ και εγκαθίσταται στη Βίνιανη Ευρυτανίας. Ακολουθεί η εκλογή του Εθνικού Συμβουλίου, το οποίο συνέρχεται στις Κορσυχάδες Ευρυτανίας τον Μάιο του 1944. Από την περιοχή της Καρδίτσας εκλέγονται οι : Γεώργιος Σιάντος, Ιωάννης Καραγιάννης (πρωτοδίκης), Σόλων Αλεξανδρής (δικηγόρος), Αθανάσιος Παπαδόπουλος (αγρότης). Μιλώντας στο Εθνικό Συμβούλιο, ο Γραμματέας Εσωτερικών Γεώργιος Σιάντος ανέφερε μεταξύ των άλλων, για την εκλογή και το ρόλο του Εθνικού Συμβουλίου. Συγκεκριμένα λέγεται, ότι το έργο που άρχισε το 1941 στην Ελεύθερη Ελλάδα επέβαλε τη σύσταση ενός πολιτικού οργάνου και τέτοιο ήταν η ΠΕΕΑ, με σκοπό την εντατικοποίηση του πολέμου για την απελευθέρωση και για την θεμελίωση της λαϊκής δημοκρατίας. Για τη θεμελίωση λοιπόν της λαοκρατίας, η ΠΕΕΑ συγκάλεσε αμέσως το Εθνικό Συμβούλιο.

Μέσα σε ένα μήνα, και κάτω από συνθήκες πολέμου και Κατοχής, ο λαός έστειλε από παντού τους αντιπροσώπους του. 41 αντιπρόσωποι εκλέχθηκαν από την Αττικοβοιωτία και Εύβοια, 14 από την Ήπειρο, 22 Θεσσαλία, Μακεδονία 38, Στερεά Ελλάδα 21 και Πελοπόννησο 44, στο σύνολο 180. 140 παραβρέθηκαν, 13 απουσίαζαν δικαιολογημένα και μόνο 20 άτομα δεν παρουσιάστηκαν και από βουλευτές του 1936 δήλωσαν προσχώρηση 22. Ψήφισαν, σύμφωνα με καταμετρημένες ψήφους 1.000.000 άτομα, αριθμός όμως που υπολογίζεται σε 1.800.000 άτομα, κατά τις βεβαιώσεις των εθνοσυμβούλων για τις περιοχές στις οποίες υπήρξε έλλειψη στοιχείων. Η συμμετοχή των γυναικών ήταν μαζική. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, στην ελεύθερη περιοχή Βοίου από τις 12.392 άτομα, ψήφισαν 6.737 γυναίκες, ενώ στην κατεχόμενη Σιάτιστα από 2.516 άτομα ψήφισαν 1.277 γυναίκες.

Σε σύγκριση με τις εκλογές του 1936 στην Αθήνα ψήφισαν 120.000 το 1936 και 300.000 το 1944, αριθμός διπλάσιος. Στον Πειραιά από τα 50.000 άτομα του 1936, τώρα ψήφισαν 75.000 άτομα. Κατ' αντιστοιχία στο Βόλο από 12.000, ο αριθμός έφτασε τις 35.000, στην Ελασσόνα από 5.500 στους 16.211, στην

⁶⁴ ΠΕΕΑ: Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης.

Καρδίτσα από 12.000 στους 44.000 ψηφοφόρους, στην Ευρυτανία από τις 8.000 στις 13.000, στη Θεσσαλονίκη από τους 30.000 στους 40.000 κτλ. Η κοινωνική σύνθεση των 175 συμβούλων που παρευρέθηκαν ήταν: 4 καθηγητές Πανεπιστημίου, 1 Ανώτατης Εμπορικής Σχολής, 8 στρατηγοί, 22 εργάτες, 20 Δημόσιοι Υπάλληλοι, 5 βιομήχανοι, 23 αγρότες, 10 δημοσιογράφοι, 15 γιατροί, 25 δικηγόροι, 6 στρατιωτικοί, 4 κληρικοί, 1 μηχανικός, 1 εργολάβος, 2 γεωπόνοι, 1 αρχαιολόγος, 10 παιδαγωγοί, 3 δικαστές, 4 καπεταναίοι, 1 χημικός και 1 συμβολαιογράφος.

Το Συμβούλιο λοιπόν αυτό αποτέλεσε την έκφραση της θέλησης του λαού για απόκτηση λαοκρατικών και δημοκρατικών θεσμών. Ο δικαστής Ιωάννης Καραγιάννης με τον στρατηγό Δημήτριο Ψιάρρη και τον αγρότη Κωνσταντίνο Αρίδα, ορίστηκαν από την ΠΕΕΑ Διοικητική Επιτροπή Θεσσαλίας, η οποία εκπροσωπούσε την ΠΕΕΑ σε ολόκληρη την περιοχή της Θεσσαλίας σε όλες τις αρμοδιότητες. Στο διάστημα της λειτουργίας της η Διοικητική Επιτροπή Θεσσαλίας απέδωσε σημαντικό έργο γύρω από τα προβλήματα των περιοχών και του λαού. Συνέχισε μάλιστα το έργο της και μετά την απελευθέρωση. Ως παράδειγμα του έργου της δίδεται το απόσπασμα του παρακάτω εγγράφου, που αναφέρεται στην εύρυθμη λειτουργία των σχολείων:

«ΠΕΕΑ

Διοικητική Επιτροπή Θεσσαλίας

Γραφείο Παιδείας και Θρησκευμάτων

Αριθ. Πρωτ. 347.

Προς του Διοικητικούς Αντιπροσώπους και τα Επαρχιακά και Κοινοτικά Συμβούλια Θεσσαλίας

Με το άνοιγμα των σχολείων ανακύπτουν πολλά προβλήματα, τα οποία πρέπει να λύσουμε οριστικά[...]. Ένα τέτοιο σοβαρό πρόβλημα είναι το ζήτημα των σχολικών βιβλίων και της ύλης τους[...]. Η πνευματική τροφή που πρέπει να παρέχεται στη νέα γενεά των σχολείων πρέπει να είναι λαοκρατικού περιεχομένου και να διαπνέεται από μια αγάπη και πίστη στον υπέροχο και μάρτυρα λαό μας, στις ανεξάντλητες δυνάμεις του και στην ακατανίκητη δύναμη της οργανωμένης μάζας.[...]

Καρδίτσα, 15 Σεπτεμβρίου 1944

Η Διοικητική Επιτροπή Θεσσαλίας

Ιωάννης Καραγιάννης- Κωνσταντίνος Αρίδας»

«Οι νέοι θεσμοί»

Την περίοδο αυτή γνωρίζει άνθιση ο θεσμός της Λαϊκής Αυτοδιοίκησης και της Λαϊκής Δικαιοσύνης. Το Εθνικό Συμβούλιο ψηφίζει, το Μάιο του 1944, τον Κώδικα Τοπικής Αυτοδιοίκησης και τον Κώδικα Λαϊκής Δικαιοσύνης, που πήραν την μορφή νομοθετημάτων με τις υπ' αριθμών 55 και 57 πράξεις της ΠΕΕΑ. Σύμφωνα με τα παραπάνω καθιερώνονται δύο βαθμοί Αυτοδιοίκησης. Ο Δήμος και η Κοινότητα είναι ο πρώτος, η Επαρχία ο δεύτερος. Δεύτερος βαθμός κρίθηκε αναγκαίο, κάτω από τις συνθήκες Κατοχής, να είναι η Επαρχία και όχι ο Νομός, εξαιτίας των μικρότερων γεωγραφικών αποστάσεων αφενός και της συγκέντρωσης των ζητημάτων σε μικρότερης κλίμακας αρμόδιου φορέα αφετέρου, που θα μπορεί να τα ελέγξει και να τα επιλύσει με πιο εύρυθμο τρόπο.

Όπως στην Αυτοδιοίκηση, έτσι και στην Λαϊκή Δικαιοσύνη, εισάγεται ο δεύτερος βαθμός, το Δευτεροβάθμιο Δικαστήριο, στα όρια του Επαρχιακού Συμβουλίου. Εισάγεται επιπλέον, και το Ακυρωτικό. Στο Δευτεροβάθμιο έπρεπε να μετέχουν υποχρεωτικά δικηγόρος ή δικαστής, ως Λαϊκός Επίτροπος (Δημόσιος Κατήγορος δηλαδή). Εκεί εκδικάζονταν οι εφέσεις κατά των αποφάσεων των Πρωτοβάθμιων Λαϊκών Δικαστηρίων. Οι διάδικοι, εάν ήθελαν, μπορούσαν να ορίσουν δικηγόρους και επιτρεπόταν η αίτηση εξαίρεσης δικαστή. Τα Αναθεωρητικά Δικαστήρια με την σειρά τους ήταν πενταμελή και σε αυτά συμμετείχαν: ο Λαϊκός Επίτροπος (δικηγόρος ή δικαστής υποχρεωτικά), ο Πρόεδρος και τρία μέλη, εκ των οποίων το ένα τελούσε χρέη γραμματέα (συνήθως ήταν δικαστικός υπάλληλος).

Τα Ανταρτοδικεία μετατράπηκαν σε Στρατοδικεία και λειτούργησαν στην έδρα κάθε μεραρχίας. *«Απαγορεύεται οποιαδήποτε θανατική εκτέλεση χωρίς απόφαση του Στρατοδικείου και Έγκριση του Γενικού Στρατηγείου»*, γράφει ο Σαράφης και προσθέτει *«Εκδίδεται προσωρινός Κώδικας για τη λειτουργία των στρατοδικείων και εισάγεται η προοδευτική και ανθρωπιστική καινοτομία, ότι πριν τελειώσει η δίκη, ο Πρόεδρος ρωτάει το ακροατήριο αν έχει να καταθέσει κανείς υπέρ του κατηγορουμένου, διευκολύνοντας έτσι ακόμη περισσότερο την υπεράσπιση*

του. *Ο καταδικαζόμενος σε θάνατο δικαιούται να ζητήσει μετατροπή της ποινής του σε ισόβια δεσμά, που αποφασίζεται από το Γενικό Στρατηγείο».*⁶⁵

Στην Καρδίτσα οι θεσμοί αυτοί είχαν ξεκινήσει από το 1943 και σε μερικά χωριά μάλιστα και από τα τέλη του 1942, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Το 1944, με την υπ' αριθμό πράξη 57/4 της ΠΕΕΑ, που καθόριζε τον τρόπο λειτουργίας της Λαϊκής Αυτοδιοίκησης οργανώνεται πληρέστερα το Αναθεωρητικό Δικαστήριο με έδρα το χωριό Ραχούλα και λειτουργεί εκεί επίσης και το Επαρχιακό Συμβούλιο Αυτοδιοίκησης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της εύρυθμης λειτουργίας της Λαϊκής Δικαιοσύνης στην περιοχή αποτελεί το παρακάτω γεγονός: Το Επαρχείο Καρδίτσας, με απόφαση του Επαρχιακού Συμβουλίου, προέβη σε επίταξη των Λουτρών του Σμοκόβου, προκειμένου να τα θέσει σε λειτουργία και να συλλέξει τα όποια έσοδα. Ο πρόεδρος της Εταιρείας των Λουτρών έπειτα από αυτή την απόφαση προσέφυγε στο Αναθεωρητικό Δικαστήριο και ζήτησε την ακύρωση της πράξης αυτής του Επαρχιακού Συμβουλίου. Πράγματι, το Αναθεωρητικό έκρινε ότι δικαίωμα επίταξης δεν είχε το Επαρχιακό, μιας και τέτοιο δικαίωμα προέβλεπε ο Κώδικας Λαϊκής Δικαιοσύνης μόνο για την ΕΤΑ⁶⁶, ακυρώνοντας την απόφαση.

Άνθιση στην περιοχή γνώρισαν και οι συνεταιρισμοί. Τα αιρετά συμβούλια που αναδείχθηκαν έδωσαν μεγάλη ώθηση στον προορισμό των συνεταιρισμών, μέσα μάλιστα σε μια περίοδο Κατοχής και μεγάλων δυσκολιών. Ο Παρμενίων Αβδελίδης γράφει για το θέμα αυτό: *«Παρά τα πλήγματα που δέχτηκαν οι συνεταιριστικές οργανώσεις από την Κατοχή, συνήλθαν γρήγορα και αντιστάθηκαν στους κατακτητές και απέδωσαν σημαντικό έργο, μέσα στις καινούργιες συνθήκες που δημιούργησε ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας. Πήραν μέρος έναντι των αναγκαστικών συγκεντρώσεων, της φορολογίας της δεκάτης, στη μάχη της σοδειάς[...]*».⁶⁷

Την άνοιξη του 1944, με πράξη της ΠΕΕΑ, συγκροτείται η Εθνική Πολιτοφυλακή, με δικαιοδοσία στις ελεύθερες περιοχές. Στην Θεσσαλία η Εθνική

⁶⁵ Σαράφης Στέφανος, «Ο ΕΛΑΣ», σελ.296, Αθήνα 1980.

⁶⁶ ΕΤΑ: Επιμελητεία του Αντάρτη

⁶⁷ Παρμενίων Αβδελίδης, «Το αγροτικό συνεταιριστικό κίνημα στην Ελλάδα», σελ.127, Αθήνα 1986.

Πολιτοφυλακή προχωρεί και στην κατεχόμενη ζώνη, καθώς ο κατακτητής συγκεντρώνεται μέσα στις πόλεις και αφήνει ελεύθερες ακόμη και πολλές συνοικίες των πόλεων, ιδιαίτερα μετά το καλοκαίρι του 1944. Αποστολή της Πολιτοφυλακής ήταν η τήρηση της τάξης, σε συνδυασμό με τον ένοπλο αγώνα εναντίον των κατακτημένων, καθώς και η φροντίδα για τους κατοίκους και τα ζητήματά τους. Η διάρθρωσή της στη Θεσσαλία ήταν η εξής: υπήρχε η Ανώτερη Διοίκηση Εθνικής Πολιτοφυλακής, στους Νομούς, στις Επαρχίες, και Υποδιοικήσεις σε κωμοπόλεις, χωριά και τμήματα. Σε πολλές περιπτώσεις έργο της Πολιτοφυλακής ήταν η συγκέντρωση στοιχείων για άτομα με αντεθνική δράση, διεισδύοντας ακόμη και στις πόλεις και σε κάποιες περιπτώσεις σχηματίζοντας δικογραφίες για τη δίωξή τους στα δικαστήρια μετά την απελευθέρωση.

Ο ανώτατος Διοικητής Θεσσαλίας Δημήτρης Μπαλής σε συνέντευξή του στην εφημερίδα 'Ρήγας' αναφέρει για τη δράση της Πολιτοφυλακής στην περιοχή: *«Η συγκρότηση του Σώματος μας (της ΕΠ) άρχισε την περίοδο που η τρομοκρατία μεγάλωνε στη Θεσσαλία[...]. Σε στενή συνεργασία με τον ενεργό και εφεδρικό ΕΛΑΣ, η ΕΠ πήρε μέρος σε πολλές μάχες, σε όλη τη Θεσσαλία[...]. Προστάτευαν ένοπλοι οι πολίτες τις εκατοντάδες των θεριστάδων, στα νυχτερινά θερίσματα κοντά στις γερμανικές φρουρές. Βοηθούσαν στις μεταφορές. Στην περιφέρεια της Αγιάς βοήθησαν οι ίδιοι στο θέρισμα των χωραφιών των ανταρτών. Η δουλειά όμως της πολιτοφυλακής δεν περιορίζεται στη μάχη της σοδειάς.»* Στην συνέχεια του άρθρου δίνει στοιχεία για την δράση της Πολιτοφυλακής σε όλους τους τομείς και αναφέρει ονοματικά τα θύματα που είχε.⁶⁸

⁶⁸ Εφημερίδα «Ρήγας», άρθρο του Απόστολου Σπήλιου, τεύχος 25 Αυγούστου 1944.

«Η ΠΕΕΑ στα Πετρίλια»

Από τα μέσα Μαΐου 1944 οι Γερμανοί πραγματοποιούν επανειλημμένες επιθέσεις προς διάφορες κατευθύνσεις στην ορεινή Ελλάδα. Την εποχή αυτή λαμβάνουν χώρα και τα γνωστά γεγονότα μεταξύ Καΐρου και της κυβέρνησης του Βουνού. Επιστρέφοντας ο Σαράφης από το Λίβανο στο αεροδρόμιο της Νευρόπολης, στις 30 Μαΐου 1944, κατευθύνεται απευθείας για την έδρα της ΠΕΕΑ, προκειμένου να καταθέσει την έκθεσή του. Εντός των επόμενων δύο-τριών ημερών αποφασίζεται η μεταφορά της ΠΕΕΑ, του Γενικού Στρατηγείου και όλης της ηγεσίας, από την Ευρυτανία στα Πετρίλια της Καρδίτσας (νομός Αργιθέας).

Η μετακίνηση των στελεχών και του μηχανισμού, που σχεδόν στο σύνολό του αποτελούνταν από αγωνιστές σχετικά μεγάλης ηλικίας και διανοούμενους, ασυνήθιστους σε εντατικές πορείες και στις ταλαιπωρίες μιας διαδρομής από τον Τυμφρηστό στην Αργιθέα, ήταν εξαιρετικά δύσκολη, αλλά ολοκληρώθηκε χωρίς καμία πολεμική εμπλοκή. Μόλις έφτασαν άρχισε αμέσως η εγκατάσταση στους συνοικισμούς του χωριού Πετρίλια. Στον κεντρικό συνοικισμό, όπου ήταν η πλατεία με την εκκλησία και το σχολείο, εγκαταστάθηκε η ΠΕΕΑ και δίπλα σε αυτήν η Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή. Το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ πήγε στο συνοικισμό Βλάση και δίπλα από αυτό χρησιμοποιήθηκε ένα σπίτι για γραφείο της Γραμματείας Εσωτερικών.

Σε απόσταση 20 λεπτών της ώρας, εγκαταστάθηκαν τα γραφεία του ΚΚΕ και ανατολικά της ΠΕΕΑ, στο συνοικισμό Χαλκόπουλου, διέμεναν τα μέλη της Κ.Ε., του ΕΑΜ, του ΕΕΑΜ και της ΕΠΟΝ. Λίγο βορειοανατολικότερα από την Κ.Ε του ΕΑΜ εγκαταστάθηκαν οι σημαντικές προσωπικότητες της ΠΕΕΑ και τα στελέχη της ΕΛΔ και του Σοσιαλιστικού Κόμματος. Το χωριό αυτό επιλέχθηκε εξαιτίας του γεγονότος ότι υπήρχε άνεση χώρου αλλά και κατάλληλες συνθήκες για εύρεση δουλειάς. Καθ' όλη τη διάρκεια της μετακίνησης δε λειτούργησε ο

μηχανισμός διαβιβάσεων, ούτε εκδόθηκε το τακτικό δελτίο ραδιοφωνικών νέων και πληροφοριών.⁶⁹

Η ΠΕΕΑ, την περίοδο αυτή που διαπίστωνε τις ανησυχίες και τις φήμες που κυκλοφορούσαν, αποφάσισε να πραγματοποιήσει μια συγκέντρωση στην πλατεία του χωριού. Πρώτος πήρε τον λόγο ο Γιώργος Σιάντος, ο οποίος ήταν κατηγορηματικός ενάντια στη συμφωνία που υπέγραψαν οι αντιπρόσωποι στο Λίβανο, παραβιάζοντας στο σύνολο τις αυστηρά καθορισμένες εντολές της ηγεσίας και προσέθεσε, ότι γίνονται προσπάθειες να αναθεωρηθεί. Όπως γνωρίζουμε όμως, τα πράγματα θα εξελιχθούν διαφορετικά. Τις επόμενες ημέρες ακολουθούν συνεδριάσεις στα Πετρίλια και η ΠΕΕΑ τελικά αποφασίζει να σταλεί εκ νέου αντιπροσωπεία για συνομιλίες, ρόλος που ανατίθεται στον Γραμματέα του ΕΑΜ, Αθανάσιο Χατζή.

Στις 22 Ιουνίου, οι Άγγλοι ειδοποιούν ότι τη νύχτα της 24^{ης} του ίδιου μήνα θα προσγειωθεί αεροπλάνο στο αεροδρόμιο της Νεράιδας, το οποίο θα παραλάβει τον αντιπρόσωπο. Το αεροπλάνο προσγειώνεται έχοντας μαζί του και τον Μιλτιάδη Πορφυρογένη, ο οποίος φέρνει πληροφορίες και προτάσεις για την ΠΕΕΑ, όμως το ίδιο βράδυ ύστερα από την παρέμβαση του Γιάννη Ιωαννίδη η αποστολή του Χατζή ματαιώνεται. Την επομένη ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης εκθέτει τα νέα δεδομένα σε μια μικρή αίθουσα του σχολείου στα Πετρίλια, μερικές ώρες δρόμος πάνω από το αεροδρόμιο, όπου συνεδριάζει το Π.Γ του ΚΚΕ. Ο ίδιος παραδέχθηκε ότι η συμφωνία δεν ανταποκρινόταν στο συσχετισμό των δυνάμεων, ούτε παρείχε τις απαραίτητες εγγυήσεις για μια ομαλή εξέλιξη. Η συνεδρίαση ολοκληρώθηκε χωρίς να ξεκαθαριστούν πλήρως τα δεδομένα και χωρίς να καταλήξουν σε μια ενιαία γραμμή.⁷⁰

Έλαβαν χώρα και νέες προτάσεις, αλλά απορρίπτονται από την κυβέρνηση Καΐρου. Η αντιπροσωπεία της ΠΕΕΑ επιστρέφει και φτάνει στο αεροδρόμιο της Νεράιδας τα ξημερώματα της 17^{ης} Ιουλίου και κατευθύνεται προς τα Πετρίλια. Ο

⁶⁹ Χατζής Αθανάσιος, *«Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε. Ο λαός προχωρεί η ηγεσία κλονίζεται»*, τ. Γ', σελ. 243, Αθήνα 1983.

⁷⁰ Χατζής Αθανάσιος, *«Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε. Ο λαός προχωρεί η ηγεσία κλονίζεται»*, τ. Γ', σελ. 255, Αθήνα 1983.

Πέτρος Ρούσος καταθέτει έκθεση στο Π.Γ ανάμεσα στα οποία αναφέρει και τα εξής: «Σε προσωπική επαφή με τον πρεσβευτή της ΕΣΣΔ (σ.σ ήταν ο Βλ. Νοβίκοφ) δεν κατορθώσαμε να ρθούμε. Ζητήσαμε, να είναι δυνατό, να χαμε την άποψη της Σοβιετικής Κυβέρνησης πάνω στα ελληνικά ζητήματα από τον πρώτο σύμβουλό της πρεσβείας (σ.σ τον Σολόντ, επιφορτισμένο με τις ελληνικές σχέσεις). Μετά δέκα περίπου μέρες, δηλαδή ένα μήνα μετά την αναχώρηση του Μιλτιάδη, ο σύμβουλος με κάλεσε και μου έκανε την ακόλουθη ανακοίνωση:

Η Σοβιετική Κυβέρνηση δεν απάντησε επί του θέματος. Ο πρεσβευτής όμως σας διαβιβάζει την ακόλουθη προσωπική του γνώμη: α) Η συμφωνία του Λιβάνου ανταποκρίνεται προς τη σημερινή κατάσταση των πραγμάτων. β) Η στάση της αντιπροσωπείας σας είναι σωστή. γ) Πρέπει να μπειτε στη κυβέρνηση και δ) Να φροντίσετε να γίνει γνωστή η γνώμη αυτή στα βουνά.»⁷¹

Ο Χατζής από την μεριά του στο βιβλίο του εκτιμάει αυτά που λέει ο Π. Ρούσος ως εξής: «Η επαφή που πραγματοποίησε ο Ρούσος, σαράντα μέρες μετά την υπογραφή της συμφωνίας του Λιβάνου, και η διπλωματική απάντηση ενός συμβούλου της πρεσβείας της ΕΣΣΔ, θεωρήθηκε τοπική διπλωματική έκφραση για τη διατήρηση καλών συμμαχικών σχέσεων, μπροστά σε ένα τετελεσμένο γεγονός.».⁷² Η κυβέρνηση του Βουνού από τη μεριά της, έπειτα από αμφιταλαντεύσεις και συζητήσεις, στέλνει τηλεγράφημα στην Κυβέρνηση του Καΐρου, δηλώνοντας ότι αποδέχεται τη συμφωνία του Λιβάνου και είναι έτοιμοι να στείλουν υπουργούς, ζητώντας μόνο να αντικατασταθεί ο Παπανδρέου. Το τηλεγράφημα στέλνεται το μεσημέρι της 28^{ης} Ιουλίου 1944 και το βράδυ της ίδιας ημέρας προσγειώνεται στη Νευρόπολη αεροπλάνο που φέρνει τη Σοβιετική Στρατιωτική Αποστολή. Ο ΕΛΑΣ με την σειρά του την προωθεί στα Πετρίλια, όπου και συναντιέται με την ηγεσία. Οι συνομιλίες με το Κάιρο συνεχίζονται και καταλήγουν στα γνωστά, που για λόγους οικονομίας δεν θα αναφερθούν, παρά μόνο κρίθηκε σκόπιμο να γίνει μια σύντομη αναφορά στα διπλωματικά τεκτενόμενα που έλαβαν χώρα στην περιοχή.

⁷¹ Πέτρος Ρούσος, «Η μεγάλη πενταετία (1940- 1945). Η Εθνική Αντίσταση και ο ρόλος του ΚΚΕ», τ. Β', σελ. 185, Αθήνα 1986.

⁷² Χατζής Αθανάσιος, «Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε. Ο λαός προχωρεί η ηγεσία κλονίζεται», τ. Γ', σελ. 268, Αθήνα 1983.

«Δεύτερη απελευθέρωση Καρδίτσας»

Μια εβδομάδα προτού οι Γερμανοί εγκαταλείψουν την πόλη, οι Οργανώσεις του ΕΑΜ είχαν πληροφορίες ότι θα έπαιρναν μαζί τους φυλακισμένους, για την ασφάλειά τους κατά τη διάρκεια της αποχώρησης. Στις φυλακές την περίοδο εκείνη κρατούνταν περίπου 40 άτομα, εκ των οποίων οι περισσότερες γυναίκες από την πόλη και τα χωριά (κυρίως της Σεκλείζας). Ο υπεύθυνος αξιωματικός του εφεδρικού ΕΛΑΣ, ο πρόεδρος του Επαρχιακού Συμβουλίου και ο πρόεδρος του Αναθεωρητικού Δικαστηρίου ανέλαβαν την οργάνωση της απόδρασης. Συνέταξαν επιστολή προς τους ΕΑΣΑΔ στην οποία έγραφαν: *‘Όσοι από εσάς δεν έχετε συμμετοχή σε εγκλήματα, εφόσον απελευθερώσετε τους κρατούμενους και έλθετε με τον οπλισμό σας, δεν πρόκειται να πάθετε τίποτα’*. Η επιστολή σφραγίστηκε με τις σφραγίδες του Επαρχιακού Συμβουλίου και του Αναθεωρητικού Δικαστηρίου Καρδίτσας.

Την 31^η Αυγούστου 1944, η επιστολή αποστέλλεται και παραδίδετε το ίδιο βράδυ στις φυλακές, σε δύο φύλακες ΕΑΣΑΔ ενώπιον και του Διευθυντή των φυλακών. Το χάραμα της επόμενης ημέρας, οι δύο φύλακες ειδοποιούν άντρες και γυναίκες κρατούμενους να φεύγουν ανά δύο, πρώτα οι άντρες και κατόπιν οι γυναίκες, και να προσπαθήσουν να μπουν σε σπίτια πριν αρχίσει η κυκλοφορία, ούτως ώστε να μην γίνει αντιληπτό το τι συμβαίνει. Η δραπέτευση ολοκληρώνεται επιτυχώς και την επόμενη ημέρα, 2 Σεπτέμβρη 1944, οι Γερμανοί πιεζόμενοι από τους αντάρτες εγκατέλειψαν την πόλη, παίρνοντας μαζί τους και μέλη της Επιτροπής ΕΑΣΑΔ.

Οι Γερμανοί εγκατέλειψαν την πόλη για τον ίδιο λόγο με αυτό των Ιταλών ένα χρόνο προωτέρα, το ενδεχόμενο μια επικείμενης επίθεσης εκ μέρους των ανταρτών. Έχοντας προηγηθεί η επιχείρηση στην πόλη και η μάχη του Κοσκινά μέσα στο κάμπο, οδήγησαν τους Γερμανούς στο συμπέρασμα ότι μια δεύτερη επιχείρηση των ανταρτών εναντίον της Καρδίτσας μπορεί να είναι πιο αποτελεσματική από την πρώτη. Αρχικός αποφάσισαν να αντιδράσουν μέσω αντεπιθέσεων, αλλά εν καιρώ και με το πέρας του καλοκαιριού αντιλαμβανόμενοι το κόστος σε ανθρώπινο δυναμικό και μη όντας σε θέση να εξασφαλίσουν

ενισχύσεις εξαιτίας του ότι δεν τους περισσεύουν δυνάμεις αποφασίζουν να συμπτυχθούν.

Κατά τη διάρκεια της νύχτας της 1^{ης} Σεπτεμβρίου 1944 τα πυροβόλα των Γερμανών έβαλαν από τις δυτικές άκρες της πόλης προς τα ριζά μη προετοιμάζοντας επίθεση, αλλά αποχώρηση και εγκατάλειψη της πόλης. Όλος ο πληθυσμός παρέμεινε από νωρίς κλεισμένος στα σπίτια του. Τον τελευταίο καιρό οι Γερμανοί είχαν πυρπολήσει αποθήκες της ΑΤΕ, του Παπαστράτου, του Γκούμα, οικίες και το παράρτημα Γυμνασίου. Φτάνοντας το ξημέρωμα η Καρδίτσα είναι και πάλι ελεύθερη, αλλά αυτή τη φορά οριστικά. Την ημέρα εκείνη τελείται δοξολογία στο Μητροπολιτικό ναό και οι καμπάνες χτυπούνε χαρμόσυνα. Οι Γερμανοί από τη μεριά τους πραγματοποίησαν σύμπτυξη στα Τρίκαλα, όπου και θα παραμείνουν όλο το Σεπτέμβρη και έως τις 18 Οκτώβρη, χωρίς να επισκεφτούν ξανά την Καρδίτσα.

Η Καρδίτσα απελευθερώθηκε ενάμιση μήνα πριν από τις υπόλοιπες θεσσαλικές πόλεις. Παρότι η πόλη καλείται να διοικηθεί ξανά άμεσα, αυτή τη φορά δεν υπάρχουν οι δυσκολίες και τα διοικητικά κενά της πρώτης απελευθέρωσης. Υπάρχει το εκλεγμένο Επαρχιακό Συμβούλιο, το Δημοτικό Συμβούλιο, η πόλη έχει το Λαϊκό Δικαστήριο και το Αναθεωρητικό, την Πολιτοφυλακή και την Διοικητική Επιτροπή της Καρδίτσας που κάνει την Καρδίτσα πρώτη της έδρα. Στα ορεινά της Καρδίτσας από την άλλη, στο χωριό Πετρίλια, έχει μεταφερθεί όπως αναφέρθηκε προηγουμένως από τη Βίνιανη εδώ και μήνες η ΠΕΕΑ, εκεί βρίσκεται το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ και λίγο πιο χαμηλά το αεροδρόμιο της Αντίστασης, δεδομένα που θέτουν την περιοχή στο επίκεντρο των εξελίξεων για την περιοχή της Θεσσαλίας.

«Η τελευταία μάχη»

Μετά την απελευθέρωση της Καρδίτσας το Σύνταγμα της, το 1/38 με έδρα το χωριό Φανάρι, στράφηκε προς τα Τρίκαλα- Λάρισα. Τα Α' Τάγμα του συγκεντρώθηκε στις παρυφές των Τρικάλων και το Β' στην περιοχή Βλωχό-Κεραμίδι. Η πολεμική του προσπάθεια εστιάστηκε τώρα στο δρόμο Τρικάλων-Λάρισας, που αποτελούσε την κύρια αρτηρία των γερμανικών τμημάτων. Στην ίδια περιοχή βρισκόταν σε καθημερινή δραστηριότητα και ο Λόχος Μηχανικού του Συντάγματος. Με την στήριξη των πεζικάριων αντάρτες ναρκοθετούσαν συνεχώς τον δρόμο Λάρισας- Τρικάλων. Μια επιτυχία του Β' Τάγματος και του Λόχου Μηχανικού αποτέλεσε η ενέδρα στην περιοχή Ζάρκο- Μαρί, που πραγματοποιήθηκε στις 19 Σεπτεμβρίου 1944 και είχε προηγηθεί, μια εβδομάδα πρωτότερα, ενέδρα μιας διμοιρίας Μηχανικού αποτέλεσμα της οποίας ήταν αρκετοί νεκροί και τρία γερμανικά αυτοκίνητα να καταστραφούν.

Εκείνη την περίοδο οι σταθμοί πληροφοριών που το Σύνταγμα είχε εγκαταστήσει στο Λουτρό Λάρισας και στην Αγία Κυριακή Τρικάλων είχαν πληροφορίες, τις οποίες μεταβίβαζαν άνθρωποι που έμπαιναν στις πόλεις, συγκεντρώνοντας πληροφορίες και στέλνοντάς τες στη Μεραρχία προς αξιοποίηση, ενώ ένα δεύτερο κανάλι πληροφοριών ήταν αυτό των πολιτικών Οργανώσεων. Μια τέτοια πληροφορία, για επικείμενη αναχώρηση από Τρίκαλα προς Λάρισα φάλαγγας αυτοκινήτων, διασταυρώθηκε με επιβεβαίωση από τα Τρίκαλα των προετοιμασιών των Γερμανών και διαβιβάστηκε στο διοικητή του Β' Τάγματος. Αποτέλεσμα αυτού ήταν να οργανωθεί μια επικείμενη σύγκρουση στόχος της οποίας ήταν η κατάληψη ανέπαφων όσο γινόταν περισσότερων αυτοκινήτων και η εξόντωση ή αιχμαλωσία των επιβαινόντων. Γι' αυτό πρώτο μέλημα ήταν να ζητηθεί από το Φρουραρχείο Καρδίτσας η εξεύρεση οδηγών που έχουν γνώση του δρόμου που πρέπει να ακολουθηθεί.

Ακολούθησε αναγνώριση από τους διοικητές των λόχων και διμοιριών και επιλέχθηκε το τμήμα του δρόμου από το χωριό Ζάρκο- Μαρί προς την γέφυρα του Κουτσόχερου, σε μήκος 1.500-2.000μ. Εκεί η κοιλάδα του Πηνειού στένευε και ο δρόμος είχε δεξιά του το ποτάμι και αριστερά τις απότομες πλαγιές των

Αντιχασίων. Οι όχθες του Πηνειού, με τη βλάστησή τους, προσέφεραν ιδανική κάλυψη, τα υψώματα θέση για παρατήρηση και οι πλαγιές μιας και ήταν γυμνές και απότομες έδιναν ελεύθερο πεδίο βολής. Ο Πηνειός μάλιστα σε κάποιο σημείο του χώρου αυτού πλάταινε, γινόμενος έτσι βατός σε κάρα και άρα αυτοκίνητα. Παράλληλα προς την αναγνώριση της περιοχής, το Τάγμα εφοδιάστηκε με εμπρηστικές και τροχοδεικτικές σφαίρες, χειροβομβίδες και οβίδες πυροβολικού.

Το σχέδιο μάχης καταρτίστηκε μετά την αναγνώριση και προέβλεπε την παράταξη δύο λόχων στη δεξιά όχθη του Πηνειού, καλυμμένων στ βλάστησή του και ο τρίτος λόχος εφεδρεία, αλλά και τμήμα επίθεσης, ενώ όλοι οι αντάρτες είχαν εφοδιαστεί με εμπρηστικές σφαίρες και χειροβομβίδες. Μια διμοιρία θα βρισκόταν στις πλαγιές πάνω από το δρόμο, όπου και θα έστελνε οβίδες στους Γερμανούς και η άλλη διμοιρία θα υπονόμει τις δύο άκρες της ενέδρας και θα ανατίναζε τη γεφυρούλα στη μία άκρη και το δρόμο στην άλλη. Ο Σταθμός Διοίκησης με τους 24 οδηγούς αυτοκινήτων που είχε σταλεί από την Καρδίτσα, θα βρισκόταν στη δεξιά όχθη. Το σχέδιο αναλύθηκε λεπτομερειακώς σε όλα τα στελέχη και αυτά με τη σειρά τους κατατόπισαν στο έδαφος τους αντάρτες τους.

Όταν τα τμήματα πήραν τις θέσεις τους, η ενέδρα είχε το σχήμα πετάλου με την ισχυρότερη πλευρά της προς το ποτάμι και την πιο αδύναμη προς τη μεριά των λόφων, απ' όπου και δεν ήταν δυνατόν να επιχειρήσουν διαφυγή οι Γερμανοί. Το πλάτος της ενέδρας άγγιζε τα 200-300 μέτρα και το μήκος της 1.200-1400. Επιπλέον, εξηγήθηκε σε όλους τους αντάρτες ότι βασική παράμετρος για την επιτυχία του εγχειρήματος ήταν το στοιχείο του αιφνιδιασμού, οι οποίοι από την μεριά τους γνωρίζοντας τον κίνδυνο θα κινούνταν πολύ προσεκτικά. Το σύνθημα πυρός θα δινόταν από το Σταθμό Διοίκησης με κόκκινη φωτοβολίδα και πριν από αυτό δεν έπρεπε κανένας να πυροβολήσει.

Κατά της 10 το πρωί της επόμενης ημέρας η φάλαγγα ξεκίνησε με 30-35 φορτηγά, δύο τζιπ και 6 μοτοσικλέτες. Με αραιή διάταξη προχωρούσαν, με ερευνητικές προωθήσεις των μοτοσικλετιστών. Πριν μπουν στο χώρο της ενέδρας μια διμοιρία Γερμανών κατέβηκε από τα φορτηγά και προωθήθηκε σε ανίχνευση, κατά την οποία όμως δεν διαπίστωσαν την ύπαρξη των ναρκών, ούτε των καμουφλαρισμένων ανταρτών, με αποτέλεσμα να επιστρέψουν στην φάλαγγα και

να συνεχίσουν. Φτάνοντας μετά από λίγο στο γεφυράκι έγιναν οι ανατινάξεις στις δύο άκρες της ενέδρας και ακολούθησε πλήθος πυροβολισμών. Οι πιο πολλοί οδηγοί των φορτηγών σκοτώθηκαν αμέσως, με αποτέλεσμα αυτά να μην ακυβέρνητα πέφτοντας έξω από τον δρόμο. Οι οβίδες από την άλλη, κατακυλώντας από τις πλαγιές, έσκασαν κοντά στο δρόμο προξενώντας πολλά θύματα, ενώ αρκετά φορτηγά με πυρομαχικά πήραν φωτιά και ανατινάχτηκαν. Περίπου τριάντα Γερμανοί που ήταν στην ουρά της φάλαγγας πρόλαβαν και κατευθύνθηκαν προς το φυλάκιο τους. Αποτέλεσμα της ενέδρας αυτής ήταν 60 Γερμανοί νεκροί, 50 αιχμάλωτοι και 23 αυτοκίνητα γεμάτα πυρομαχικά υλικά οδηγήθηκαν στην Καρδίτσα, ενώ τα υπόλοιπα καταστράφηκαν. Από την μεριά των ανταρτών οι απώλειες ήταν 7 τραυματίες και κανένας νεκρός. Η ενέδρα αυτή, η οποία στέφθηκε από επιτυχία και προκάλεσε σοβαρό πλήγμα στο Κατοχικό στρατό των Γερμανών στην περιοχή, ήταν και η τελευταία μεγάλη μάχη που έδωσε το Σύνταγμα Καρδίτσας.

«Επίλογος»

Προκειμένου να είναι σε θέση ο αναγνώστης να αντιληφθεί το μέγεθος και την έκταση της Αντίστασης στην περιοχή της Καρδίτσας και γενικότερα στη Θεσσαλία, θεώρησα χρήσιμο επιλογικά να αναφέρω μερικούς αριθμούς ενδεικτικούς αυτού. Συγκεκριμένα, η περιφέρεια Καρδίτσας με πληθυσμό 123.141 άτομα, είχε 47.762 μέλη στις Οργανώσεις του ΕΑΜ, εκ των οποίων οι 36.269 ήταν άντρες και οι 11.503 γυναίκες, αριθμοί που αντιστοιχούν στο 39% του πληθυσμού. Η πόλη της Καρδίτσας, με 15.500 άτομα πληθυσμό, είχε οργανωμένα 4.121 μέλη, και ένα μέρος του πληθυσμού της να βρίσκεται εκτός, στην περιοχή των γύρω βουνών. Ο Κωνσταντίνος Καραγιώργης, βασικός καθοδηγητής του ΕΑΜ στη Θεσσαλία σε εισήγησή του το Μάιο του 1944, έδωσε τα ακόλουθα στοιχεία για την περιοχή της Θεσσαλίας:

«Ο πληθυσμός στη Θεσσαλία, κατά τη διάρκεια της Κατοχής, υπολογιζόμενος από τις Οργανώσεις της Αντίστασης είναι 551.776 κάτοικοι. Σύνολο οργανωμένων στις Οργανώσεις του ΕΑΜ είναι 242.869 ή ποσοστό 44,02% του συνολικού αριθμού των κατοίκων. Από αυτούς οι γυναίκες είναι 86.026 ή ποσοστό 35,4% των οργανωμένων. Από του 242.869 ΕΑΜίτες, οι 300 περίπου ή ποσοστό 0,13% είναι μέλη του κόμματος ΕΛΔ (Τσιριμώκου) και 68.193 ή 28% του ΚΚΕ. Αυτό σημαίνει ότι οι άλλοι 174.376 ή το 72% είναι ακαθόριστοι αριστεροί, κεντρώοι και δεξιοί, ακόμη και βασιλόφρονες.

*Τα μέλη του εφεδρικού ΕΛΑΣ Θεσσαλίας ανέρχονται σε 16.930, αλλά από αυτά υπολογίζεται ότι τα ένοπλα τμήματα αντιστοιχούν στις οχτώ με εννιά χιλιάδες...».*⁷³

Συνολικά η Θεσσαλία, έδωσε κάπου είκοσι με είκοσι μία χιλιάδες ενόπλους, που αντιστοιχούν στο 3,85 του συνολικού της πληθυσμού, αριθμός που δεν φτάνει κανένα άλλο παρτιζάνικο της Ευρώπης, ενώ πλησιάζει την αναλογία επιστρατεύσεως μιας χώρας από την κυβέρνηση εν καιρώ πολέμου. Με τη διαφορά όμως ότι στην Κατοχή η Θεσσαλία δεν επιστρατεύτηκε, αλλά η ένταξη

⁷³ Μαρία Καραγιώργη- Κατερίνα Ζωιτοπούλου Μαυροκεφαλίδου, «Κώστας Καραγιώργης (1905-1955)», σελ 128, Αθήνα 2011.

στον ΕΛΑΣ ήταν εθελοντική, γεγονός που μαρτυρά την σημαντική απήχηση που είχε στον πληθυσμό του νομού.⁷⁴

Οι απώλειες που προκάλεσε ο ΕΛΑΣ Θεσσαλίας στους κατακτητές καθ' όλη τη διάρκεια της Κατοχής, υπολογίζονται από το Δημήτρη Μπάλη (επιτελάρχη της 1^{ης} Μεραρχία) σε 6.370 νεκρούς, τραυματίες και αιχμαλώτους. Σε αυτές όμως, δεν περιλαμβάνονται οι απώλειες από σαμποτάζ του Μηχανικού Ολύμπου-3.066 Γερμανοί- καθώς και οι φονευθέντες ή συλληφθέντες από τον εφεδρικό ΕΛΑΣ, ενώ για πολλές μάχες έμειναν ανεξακρίβωτες οι απώλειες τους εχθρού. Με βάση αυτά τα δεδομένα, οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ Θεσσαλίας, σε επιχειρήσεις τους στο χώρο της Θεσσαλίας, Ηπείρου, Μακεδονίας και Στερεάς Ελλάδας, προκάλεσαν στους κατακτητές συνολικά περισσότερο από 10.000 νεκρούς, τραυματισμένους και αιχμαλωτισθέντες, εκ των οποίων οι 982 ήταν Ιταλοί, οι άλλοι Γερμανοί και λίγοι των ΕΑΣΑΔ. Στις απώλειες των Ιταλών δεν περιλαμβάνονται οι δυνάμεις της ιταλικής μεραρχίας Πινερόλο που συνθηκολόγησε με τον ΕΛΑΣ Θεσσαλίας.⁷⁵

Οι αριθμοί αυτοί αποδεικνύουν την ουσιαστική συμβολή του ΕΛΑΣ του νομού, στον γενικότερο εθνικό απελευθερωτικό αγώνα της χώρας και τον βασικό ρόλο που αυτό διαδραμάτισε, είτε λόγω μεγάλης αριθμητικής συμμετοχής είτε λόγω της πλεονεκτικής γεωγραφικής θέσης. Ο ΕΛΑΣ ξεκίνησε και παρέμεινε συνισταμένη μιας κοινωνικής δυναμικής που συμπύκνωσε διάφορα αιτήματα και ενσωμάτωσε πολλούς ετερογενείς παράγοντες. Εξέφρασε τη βούληση -αλλά και την αδυναμία- της Αντίστασης να καταστρέψει τις παλιές δομές και να αναδειχθεί σε πολιτική ηγεσία μιας καθημαγμένης χώρας. Όπως όλα τα αντάρτικα κινήματα, δημιούργησε έναν ισχυρό μύθο που τροφοδοτείται διαρκώς από τις αναζητήσεις γύρω από τα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας. Και για τους ιστορικούς του ελληνικού 20ού αιώνα, οι λευκές σελίδες στο βιβλίο του ΕΛΑΣ παραμένουν μια πρόκληση.

Βασική επίσης συμπερασματική της εργασίας, αποτέλεσε η διαπίστωση όπως διατυπώθηκε στο συνέδριο του Δικτύου για τη Μελέτη των Εμφυλίων

⁷⁴ Αρσενίου Α. Λάζαρος, «Η Θεσσαλία στην Αντίσταση. Ιταλική Κατοχή», τ.1, σελ. 186, Λάρισα 1999.

⁷⁵ Μπάλλης Δημήτριος, «Ο ΕΛΑΣ στη Θεσσαλία», σελ. 117, Αθήνα 1981.

Πολέμων, που διεξήχθη στην Αίγινα με θέμα Κατοχή, Αντίσταση και Εμφύλιος Πόλεμος στην Αθήνα και τις μεγάλες πόλεις, στην οποία οι Στ. Καλύβας και Ν. Μαραντζίδης σημειώνουν ότι: «Ένα κεντρικό συμπέρασμα που προέκυψε αβίαστα από τις εργασίες του συνεδρίου ήταν η σημαντική διαφοροποίηση των δυναμικών που αναπτύχθηκαν στις πόλεις, όπου για παράδειγμα οι ιδεολογικές αναζητήσεις έπαιζαν κυρίαρχο ρόλο, ενώ η ένοπλη αντίσταση υπήρξε ουσιαστικά αδύνατη, και των δυναμικών που αναπτύχθηκαν στην αγροτική περιφέρεια, όπου ίσχυε το αντίθετο». ⁷⁶ Αποτύπωση του συμπεράσματος αυτού, αποτέλεσε και η περίπτωση της Καρδίτσας και των γύρω χωριών της, όπου οι λόγοι που ώθησαν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού να εμπλακεί ενεργά στον αντιστασιακό αγώνα ήταν οικονομικοί- βιοποριστικοί και δευτερευόντως ιδεολογικοί- πολιτικοί.

Το ΕΑΜ, πέρα από την αντιστασιακή του δράση στην περιοχή και το εθνικό του μήνυμα, υπήρξε και ένα είδος μηχανισμού κοινωνικής προστασίας για την τοπική κοινωνία, όπως είναι έκδηλο στα κεφάλαια που προηγήθηκαν. Η συμμετοχή στους κόλπους του ήταν μαζική και απλώθηκε σε όλη την γύρω περιοχή. Είναι όμως λίαν αμφίβολο αν το μεγαλύτερο τμήμα από τα μέλη του κατανοούσε ή ακόμη και αν γνώριζε μια άλλη, βασική του παράμετρο: ότι η ηγετική του δύναμη συνδεόταν με την κομμουνιστική Αριστερά. Υπό την παρουσία του κατακτητή, κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να απασχολούσε την πλειοψηφία. Εκείνο όμως το οποίο δεν είχε σημασία για τους πολλούς που συγκρότησαν τις τάξεις του ΕΑΜ Καρδίτσας, είχε για την ηγεσία του, γεγονός που συνέβαλε αποφασιστικά στην μετέπειτα εξέλιξη των γεγονότων, όπως τα γνωρίζουμε. ⁷⁷

⁷⁶ Άρθρο της εφημερίδας το Βήμα, τ8/7/2007.

⁷⁷ Το Βήμα 90 Χρόνια, «Από την Κατοχή στον Εμφύλιο. Από τον Β' Παγκόσμιο στον Ψυχρό Πόλεμο (1942-1951)», σελ. 15, Αθήνα 2012.

«Βιβλιογραφία»

- Αβδελίδης Παρμενίων, «*Το αγροτικό συνεταιριστικό κίνημα στην Ελλάδα*», Αθήνα 1986.
- Αρσενίου Λάζαρος, «*Η Θεσσαλία στην Αντίσταση*», Αθήνα 1999, τ. 1.
- Σ. Ασδραχάς, «*Από τους ορίζοντες της τοπικής ιστορίας*», στο Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Πρακτικά Δ' Συνεδρίου Επτανησιακού Πολιτισμού (Λευκάδα, 8-12 Σεπτεμβρίου 1993). «*Από την τοπική ιστορία στη συνολική: το παράδειγμα της Λευκάδας, 15ος-19ος αι.*», Αθήνα 1996.
- Βραχνιάρης Χρήστος, «*Τα χρόνια της Λαϊκής εποποιίας. Πόλεμος- Κατοχή- Αντίσταση*», Θεσσαλονίκη 1983.
- Γουντχάουζ Κρις, «*Το Μήλο της Έριδος. Η Ελληνική Αντίσταση και η Πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων*», Αθήνα 1976.
- Γρηγοριάδης Σόλων, «*Συνοπτική Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης*», Αθήνα 1981.
- Κ. Θ. Δημαράς, «*Η λογισύνη των Ηπειρωτών. Λόγος επιμνημόσυτος στα αποκαλυπτήρια της προτομής του Π.Αραβαντινού*», Ιωάννινα 1960.
- Φ. Ηλιου, «*Μνήμη Κ. Θ. Δημαρά*», Τα Ιστορικά -14/15, Αθήνα 1991.
- Καραγγιάνης Γιάννης, «*Η προγραμμαμμένη Αντίσταση*», Αθήνα 1977.
- Καραγιώργη Μαρία - Ζωιτοπούλου Μαυροκεφαλίδου Κατερίνα, «*Κώστας Καραγιώργης (1905-1955)*», Αθήνα 2011.
- Κατσαντώνης Ιωάννης, «*Πολεμώντας τους κατακτητές*», Αθήνα 1979.
- Γ Κόκκινος, «*Από την ιστορία στις ιστορίες. Προσεγγίσεις στην ιστορία της ιστοριογραφίας, την επιστημολογία και τη διδακτική της ιστορίας*», Αθήνα 1998.
- Γ. Ν. Λεοντσίνης, Μ. Ρεπούση, «*Η τοπική ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής Παιδείας*», Αθήνα, ΥΠΕΠΘ, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΕΔΒ, 2001.
- Μάγιερς Έντυ, «*Η ελληνική περιπλοκή. Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα*», Αθήνα 1986.
- Μπάλλης Δημήτριος, «*Ο ΕΛΑΣ στη Θεσσαλία*» Αθήνα 1981.
- Μπάλτα Νάση, «*Τότε με τα Χίτικα δεν κόταγες να πεις ούτε τα' όνομά σου': Μαρτυρίες για τον εμφύλιο σε ένα χωριό της Πυλίας*», στο Η. Νικολακόπουλος, , Α. Ρήγος, Γρ. Ψαλλίδας, (επ.) «*Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1949*», Αθήνα 2002.
- Μπέικος Γεωργούλας, «*ΕΑΜ κ Λαϊκή Αυτοδιοίκηση*», Θεσσαλονίκη 1976.

Παπαδημητρίου Οδυσσέας, «*Από τας Λαμπράς Σελίδας της Αγροτικής Τραπεζίης. Το Υποκατάστημα Καρδίτσας κατά τα ταραχώδη έτη 1941-1948*», Αθήνα 1954.

Ρούσος Πέτρος, «*Η μεγάλη πενταετία (1940- 1945). Η Εθνική Αντίσταση και ο ρόλος του ΚΚΕ*», Αθήνα 1986.

Σαράφης Στέφανος, «*Ο ΕΛΑΣ*», Αθήνα 1980.

Σδρόλιας Κώστας, «*Πώς έζησα και τι είδα στα 70 μου χρόνια*», Αθήνα 1981.

Σεβαστάκης Αλέξης, «*Καπετάν Μπουκουβάλας. Το αντάρτικο ιππικό της Θεσσαλίας*», Αθήνα 1978.

Στρογγύλης Απόστολος, «*Η πρωτεύουσα της ελεύθερης Ελλάδας. Η Καρδίτσα στην Αντίσταση*», Αθήνα 1988.

Στρογγύλης Απόστολος, «*Το Αντάρτικο Αεροδρόμιο. Η μοιραία αερογέφυρα της Εθνικής Αντίστασης*», Αθήνα 1988.

Χατζής Αθανάσιος, «*Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε. Ο λαός προχωρεί η ηγεσία κλονίζεται*», Αθήνα 1983.

«*Χρονικό αγώνων και θυσιών του ΚΚΕ*», τ.1, Αθήνα 1978.

Ξενόγλωσσα

L. Baerentzen, J. Iatrides και O. Smith, «*Studies in the History of the Greek Civil War, 1945-1949, Copenhagen, Museum Tusculanum Press*», 1987. Στα ελληνικά εκδόθηκε από τις εκδόσεις Ολκός το 1992 (μετάφραση Α. Παρίση).

Εφημερίδες-Αρχειακό υλικό

Εφημερίδες: «*Το Βήμα*»,
«*Θεσσαλική Φωνή*»,
«*Θεσσαλία*»,
«*Φωνή του ΕΑΜ*»,
«*Ρήγας*»

Αρχεία: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο,
ΓΑΚ Καρδίτσας,
Αρχείο Κατοχής ΓΑΚ,
Έντυπη ψηφιακή συλλογή ΑΣΚΙ 'Ο παράνομος τύπος (1936- 1974)',
Αρχείο ΚΚΕ

